ليکوالي

املاء او انشاء

د

ګل پاچا «الفت»

پښتو ټولنه

www.ulfat.de

د پښتو ټولنې (۱۵۲) لمبر خپرونه

ليکوالی

(املاء او انشاء)

ليکوال: ګل پاچا «الفت»

دوهم چاپ
چه له پخوا نه ډېر څه پکښې زيات شوه
شمير: دری زره
د ۱۳۳۹ هـ ش د دلو مياشت

دا کتاب

د پوهنې د وزارت له خوا د یوولسمو ټولګیو دپاره د درسي کتاب د مرستیال په حیث ومنل شو او د شمېر د لږوالی په وجه دوهم ځل چاپ کړی شو.

د مضمونونو فهرست

عنوان | مخ

املاء 1
ټکی او لیک نښې 7
د املاء په باب 10
د پښتو ټولنې فیصلې 10
لومړی فیصله: 11
دوهمه فیصله: 13
دریمه فیصله: 15
پښتو املاء په پښتو کتابونو کښې: 19
د سلیمان ماکو تذکرة الاولیا: 20
د میا روښان د خیر البیان املاء: 21
د اخوند درویزه د مخزن الاسلام املاء: 23
د ملا مست د سلوک الغزات املاء: 24
د میرزا انصاری د قلمی دیوان املاء: 25
د دولت د قلمی دیوان املاء: 25
د آخوند قاسم د فواید الشریعة املاء: 26
د خوشحال خان املاء: 27
د عبدالقادر خان خټک املاء: 29
د عبدالرحمن بابا قلمی دیوان: 29
د محمد هوتک د پټې خزانې املاء: 30
د احمد شاه بابا د دیوان املاء: 31

د راورټي د ګلشن روه املاء:...32
د پښتونخوا د شعرهارو بهار:...33
لمړی کتاب د پښتو: 33
پښتو مرکه:...35
د منشي احمد جان املاء: 36
د پښتو ادبی انجمن: 37
انشاء(لیکوالی)...39
سبک 57
رحمان او خوشحال د فکر له حیثه:...60
د خوشحال خان خټک سبک:...64
د رحمان بابا سبک:...65
د حمید سبک: 67
پښتو څنګه ولیکو؟ 70
په پښتو ژبه کښې ځیني لغوي او ګرامري تغیرونه...73
الف- د لغاتو برخه:...74
ب- ګرامری تغیر: 79
ګرامری اختلاف...82
مبتداء او خبر:...82
ادبی انتقاد 86
شعر او ادب...90
د ادب راز 95
د پښتو پخوانی نثرونه...98
د تذکرة الاولیاء د نثر نمونه: 98

د خیر البیان د نثر نمونه: 99
مخزن الاسلام: 101
د خوشحال خان نثر: 102
د پټې خزانې نثر: 104
اوسنی نثر.. 106
آدم خان او دُرخانۍ 108
له شعر نه څه غواړئ؟ 111
د غوټې ژوندگی 118
د اوښکو ارزانی.. 120
د خاندان خولۍ.. 121
لاربنوونکی 123
نوی کال نوی زیری.. 125
د مشهد لیدنه کتنه.. 128
زړه زړه نه دی 131
دوه دهقانان.. 135
دوه جنازې 138
دعـا.. 140
د غاښو ایستل.. 141
د ژبې نعمت.. 141
رزان خیز.. 143
گله ! 145
نه لړم نه ئې ! 147
پـیر 148

پاکه پانګه 149
د دعوو وکيل 151
کونډه نجلۍ 156
جومات او قبر 165
ښه هم ښه بد هم ښه 167
صاحب جانه 169
ملالـه 173
اعتبارات 175
اعتبارات 176
لنډې وېناوې 177
د علم په باب کښې 178
بـرکـت 186
مړاوی ګل 196
غازی محمد جانخان 198
نوی کال 201
پښتنه مېرمن 205
مليت او ملي استقلال 215
ملي يووالی 219
ژوند 223
مترقي ژوند 225
د خلکو نظر 227
د حق اظهار 230
ډار 232

حقیقت 234
زما نظر.......... 235
عشق او هوس.......... 236
مضر احتیاط 240
حاکمانو ته وایم.......... 243
میلونر خیرات خور 246
ګرانه لیکواله ! 247

بسم الله الرحمن الرحيم

املاء

املاء او ملاْ په لغت کښې مهلت ورکولو[1] او ډکولو[2] ته وايي:
په ادبی اصطلاح خپلې خبرې يا د بل خبرې په صحيح ډول ليکل دی که څوک له ځانه څه نشی ليکلی مګر د بل ليک له مخې نقل کولی شی دغسې نقل ته املاء نشو ويلی.

د املاء خاوند بايد دا ټکي په نظر کښې ونيسی:

۱- څه چه ليکی بايد د صحيح تلفظ له مخې ئې وليکی او په غلط تلفظ پسې لاړ نشی په هره ژبه کښې د عوامو تلفظ او صحيح تلفظ يو څه فرق لری. ځيني الفاظ شته چه په ويلو کښې يو راز او په ليکلو کښې بل راز دی لکه چه په فارسی ژبه کښې (او) ويل کيږی او (آب) ليکل کيږی په پښتو کښې هم (الک) وايی او هلک ليکي.

۲- د الفاظو په ليکلو کښې د ګرامر (صرف، نحو) مراعات ډېر په کار دی. ځيني جملې په وينا کښې دومره لنډې شوی دی چه يوې کلمې غوندې وی لکه (ځېکی) چه بايد د ګرامر له مخې (څه ئې کوې) وليکل شی.
دا راز مخففات په نورو ژبو کښې هم شته چه په ليک کښې نشته لکه چه په فارسی کښې (مچم) وايی او (من چه ميدانم) ليکی.

1- و املى لهم: ملهت ورکولو دوی ته (قرآن کريم).

2- لا ملئن جهنم يعني هر ګوره ډک په کړو جهنم (قرآن کريم).

۳- دوه بیلي کلمی به یو له بله په لیکلو کښې نه نښلوو یعنی دا راز کلمات (ټول سړي) (لوی کور) باید داسې ونه لیکو (ټولسړی)، (لویکور).

۴- که له دوو کلمو څخه یوه کلمه جوړه شوې وی لکه (ټولیمشر) نو بیائې په لیک کښې بېلول ښه نه دی.

همدغه شان به (ټولواک) د یوې کلمې غوندې لیکو او واک به له ټول نه نه بېلوو.

د دغه اساس له مخې باید د (بېلنانه) کلمه د جدائی په معنی داسې ونه لیکلو لکه چه (بې له تا نه) لیکو.

۵- د کلماتو په لیکلو کښې دا مراعات هم ضرور دی چه یوه کلمه د یوې بلې کلمې په شان ونه لیکو او څومره چه کېدای شی د التباس او اشتباه مخه ونیسو.

مثلاً (پوښتنه) د تپوس په معنی او (پښتنه) د پښتون مونثه کلمه باید په لیکلو کښې فرق ولری.

همدا رنګه (ګوډ) او (ګډ) باید یو شان ونه لیکو او نه (پریښی) لکه (پری ایښی) ولیکو به (نوی) د جدید په معنی او (نه وی) د نباشد په معنی په لیکلو کښې باید فرق ولری. په عربی، فارسی او پښتو لیک کښې داسی کلمات شته چه د لیک له مخې یې له ځینو نورو کلماتو نه فرق نشی کیدای لکه: (شیر – شیر) چه یوه کلمه د پیو (شودو) په معنی ده او بله د (زمری) په معنی چه د محل او مقام له مخې ئې معنی معلومېږی، مګر د پښتو لیک کښې دغسې التباس او اشتباه نسبتاً لږ پېښیږی ځکه چه په پښتو کښې معروفه او مجهوله (ی) فرق لری یعنې (تېر) لکه (تیر) نه لیکی.

همدارنګه غړی لکه (غړې) نه لیکل کیږی او د تانیث (ی) مخصوص شکل لری. سره له دی بیا هم ځینی کلمات شته چه باید د محل او مقام له مخې یې معنی معلومه کړو لکه: خوله، خوله، خوله) په دی جملو کښې:

خوله ئې په سر وه – په خوله کښې يې خبره نه دريږی – خو له يې وکړه.

۶- په پښتو کښې د نفي توری او د نهي توری (نه – مه) له افعالو څخه جدا ليکل کيږی لکه (نه ځی، نه کوی، نه وينی، مه وايه، مه کوه، مه ځه، مه غواړه) مګر په (نشی، نشته، نکړی، مشه، مکړه، ناخلی) کښې يې زياتره متصل ليکی.

۷- پښتو توری:

په پښتو کښې ځينې توری شته چه په فارسی او عربی کښې نشته.

د دغو تورو ځای پېژندل او په خپل محل کښې يې ليکل په پښتو املاء کښې ډير اهميت لری چه هغه دا دی:

ښ: دا توری ځينې پښتانه لکه: (خ) يا (خ) ته نږدې ادا کوی او حينې يې داسې تلفی کوی چه آواز يې (ش) غونډې وی.

نو دغه دوه يا درې مختلف غږونه چه يو ځای بل ځای د لهجې د اختلاف په وجه د ځينو لغاتو په تلفظ کښې شته په ليک کښې د دغه توری په ليکلو دغه اختلاف له منځه تللی او د ليک يو راز والې يې ساتلی دی.

دا توری په داسې لغاتو کښې ليکل کېږی: (ښه – لوښی – اوښ) چه څواک يې يو ورا او ځوک ئې بل راز تلفظ کوی.

کومه کلمه چه يوازی د (خ) يا يوازې د (ش) آواز لری هلته دغه توری نه ليکل کېږی لکه: (ختې – خاوره – شګه – شولی) په دغه اساس بايد (خندل) په (خ) او (شندل) په (ش)وليکو او(ښندل) په (ښ) وليکل شی چه د دريواړو کلمو معنا ګانی وساتو.

ږ: دا توری هم ځينی پښتانه لکه (ژ) او ځينی يې لکه (ګ) ادا کوی، نو ځکه په هغو کلماتو کښی ليکل کيږی چه د لهجو د اختلاف په وجه دغه دوه آوازونه ولری لکه (ږلی – لږ – کوږ) دغه توری هم په پښتو املاء کښی د لهجو د اختلاف مخه نيولی ده او د ليک يووالی يې ساتلی دی.

کوم کلمات چه یوازې د (ګ) یا یوازې د (ژ) آواز لری، هلته دا توری نه لیکل کیږی او هماغه (ګ) یا (ژ) لیکی لکه (مالګه، ګوره، ژبه، ژرنده).

ځ: د دی توری آواز له (ز) نه لږ غوندی دروند دی چه په ځینو پښتو کلماتو کښې یې لیکل ډیر ضرور دی لکه ځان، ځنډ او داسې نور...

په پښتو کښې ځینې کلمات شته لکه (ځه) چه د تللو امر دی چه په پښتو (ځ) لیکل کیږی، که دا کلمه په (ز) ولیکو نو (زه) د متکلم ضمیر ترینه جوړیږی. همدغه شان (ځوږ) که په (ز) ولیکل شی نو د (زوږ) سره مشتبه کیږی.

دا توری د پښتو په پخوانی رسم خط کښې ډیر استعمالیده اوس یې په ځینو لغاتو کښې ځای (ز) نیولی دی لکه:

زما، زغمل، زمری، زوی، ګرزېدل او داسی نور، دغه تغیر او تحول ته چه ګورو دا اټکل کیدی شی چه څه زما نه وروسته به دغه توری له منځه ولاړ شی او خپل ځای به (ز) ته پرېږدی ځکه چه د دې دواړو تورو تر منځ په تلفظ کښې دومره واضح فرق نشته چه هر څوک پرې پوه شی او له یوه کلی قانون لاندې راشی دلته چه کومه قاعده یو څه تطبیق پیدا کوی هغه دا ده چه:

کوم کلمات چه په فارسی کښې په (ج) ویل کیږی او په پښتو کښې په (ځ) نو هلته باید همدغه پښتو (ځ) ولیکو لکه:

ځوان، ځان، ځنګل او داسې نور، سربیره په دې په هغو کلماتو کښې یې هم لیکل ضرور دی چه که په (ز) ولیکل شی، نو له یوه بل پښتو لغت سره التباس پیدا کوی لکه څړېدل، زړیدل.

څ: دا هم پښتو توری دی چه په فارسی او عربی کښې نشته تلفظ یې (س) ته نږدې دی او ځینې کسان یې په ځای د (س) توری استعمالوی که د دغه توری په ځای (س) ولیکل شی، نو د ځینو کلماتو معنی بدلیږی لکه: (څټ – څوک) چه (ست – سوک) ترې جوړیږی.

ډ ، ړ، ټ: دا درې توری په پښتو املا کښې ډیر زیاته برخه لری چه ځای پېژندل یې ډېر ضرور دی او صحیح تلفظ یې په کار دی که یو لیکوال په لیکلو کښې او ویونکی په وینا کښې (ټ) په (ت) او (ړ) په (ر) یا (ډ) په (د) بدل کړی دا املاء او دغه تلفظ صحیح نه ګڼل کېږی او په ځینو لغاتو کښې د معنی د تغییر موجب ګرزی لکه: وړ، ټول، ډار چه (ور –تول –دار) ترې جوړېږی.
ڼ: دا توری له (ن) څخه دروند اداء کېږی لکه: (منه، بڼ، تنې) پخوانو لیکوالو او اوس ځینو لیکوالو دا توری داسی (نړ) لیکلی دی چه دوه توری (ن – ړ) ئې یو ځای کړی دی او د یو توری نوم ئی پری ایښی دی دا توری باید په بسیط ډول (ڼ) ولیکو ځکه چه په مرکب ډول یی لیکل په ځینو کلماتو کښې مشکلات پېښوي لکه: (نړۍ – خونړۍ – کونړ- نړول – نړېدل – نړ) او داسی نور.
و: په پښتو کښې ځینی کلمات شته چه (و) پکښې لیکل کیږی او ویل کیږی نه لکه: (غونډ – لونګۍ) چه (و) د لومړی توری پیښ ښکاره کوی او په تلفظ کښی برخه نه لری.
ځینی نور کلمات دی چه (و) پکښې نیمګړی غوندی اداء کیږی او د مجهول (و) په نامه یادیږی لکه: (لور) د طرف په معنی، دغه راز (و) له معروف (و) څخه فرق لری او کله د یوه لغت معنې بدلوي لکه: (لور) چه په معروف (و) د دختر په معنی دی او په مجهول ډول د طرف معنی پیدا کوی.
همدارنګه (سور) او (سور) یا (توره) او (توره) بېل بېل لغتونه دی او بېلی معنی ګانې لری.
ی: دا توری په پښتو کښې په پنځه ډوله دی چه نومونه یې دا دی: (ملینه یا ، معروفه یا ، مجهوله یا ، تانیثی یا ، ثقیله یا) دا پنځه ډوله یا ګانې پدی کلماتو کښی وګورئ: سړی (مفرد) سړي (جمع) (مستې – خولۍ – واخلئ) د

دغو یاګانو په بدلون کله یو لغت په بل لغت بدلیږی او په معنی کښې یې تغییر راځی لکه:

(مېنه –مینه –غړی –غړې –شړی –شړې –ویني او وينئ) د دغو یاګانو برخه په پښتو ګرامر کښې هم ډیره زیاته ده یعنی مفرد د جمع –مذکر او مؤنث فعل او اسم، غایب او مخاطب د همدغو یاګانو په وجه معلومیږی.

که دا یاګانی په لیکلو کښې فرق ونلری، نو (وړی) او (وړئ) به یو راز لیکو او (راځی-راځې-ښی-ښې) به په لیک کښې یوه ډول وی.

ټکی او لیک نښې

بی له تووروونه ځینی ټکی او نښې شته چه د لیک په لوستلو کښې دخل لری او یوه جمله یا کلمه له اشتباه او ابهام څخه ژغوری یعنی د دغو نښو او ټکو په لیکلو سړی پوهیږی چه په کوم ټکی باید سړې ودریږی او کومه جمله یا کلمه په بلی پوری وتړی.

د تعجب، ندا، پوښتنی، خطاب او نورو کیفیاتو څرګندونه په همدغو نښو او ټکو کیږی چه په لیکلو کښې ډیر اهمیت لری او دلته یې په مختصر ډول ښیو:

۱- (،) دا نښه د هغو کلماتو ترمنځ لیکی چه یوه په بلی عطف وې لکه: زما په باغ کښې مڼې، ناک، زردآلو، شفتالو شته. همدارنګه یوه وړه یا نیمګړې جمله له بلی نه په همدغه نښه بیلیږې لکه: څه دې چه راکړه، بیرته مې درکړه، دی نښې ته فاصله (بیلوونې) وایې.

۲- (؛) دا نښه له فاصلې نه زیاته وقفه راولې او د داسې جملو په آخر کښې وی: زه له چا سره بد نه کوم؛ بدی مې نه ده خوښه؛ نیکی می خوښه ده؛ دا نښه وقفه (دروونی) بولی.

۳- (.) دا نښه د یوې کاملې جملې په آخر کښې ږدې او د خبری د تمامښت علامه ده لکه: زمونږ هیواد ډیر غروړنه لری. شپانه په غرو کښې او قصابان په ښارونو کښې دی.

۴- (:) دا نښه د هغې جملې یا کلمې په آخر کښې وی چه شرح او تفصیل يې ورپسې وی لکه: زړه مې غواړی: یو ښه دوست پیدا کړم؛ یوه ښه کتابخانه ولرم او د ښه نامه خاوند شم.

۵- (-) دا نښه څو ځایه او په دې ډول استعمالیږی: اول: د معترضه جملو د ښودلو دپاره لکه: هغه ورځ - خدای دې بیا نه راولی - په ما باندی څومره وغمېده چه ته رانه خوابدی شوی.

دوهم: چیرته چه په کوم داستان یا مقاله کښې د دوو تنو سوال و جواب وی، نو د هغوی نومونه نه اخستل کیږی او دغه علامه د یوه او بل د نامه کار ورکوی لکه:

احمد وویل: محموده - چیرته ځې؟

- محمود: کابل ته ځم.

- څه کوی؟

- د کالیو دپاره ټوټې اخلم.

دریم: په همدغسې ځای کښې لیکل کیږی لکه چه دلته وروسته له اول، دوهم، دریم نه ولیکل شو.

۶- (؟) دا نښه د سوال او پوښتنې علامه ده د هرې جملې په آخر کښې چه دغه نښه وی هغه جمله د استفهام معنی لری لکه:

دی باغ ته ځی؟ احمد سبق وایی؟ که دغه علامه د دغو جملو په آخر کښې نه وی نو دا نه معلومیږی چه د لیکونکی مقصد اخبار دی او که پوښتنه.

۷- (!) دا نښه د خطاب، تعجب، تحسین او افسوس دپاره ده لکه: په دې لاندې جملو کښې: ښاغلو! ملګرو! عزیزانو! پاچیرۍ! د وطن خدمت وکړئ!

دریغه! چه ستاسو په ځای زه وای.

او څومره! ښکلی دی.

آفرین! د خدای رحمت شه! د ښتنو په مړانه.

دا نښه کله د جملې په آخره کښې وی او زیاتره همدغه ډول استعمالیږی چه په پورته جملو کښې یې وینئ !

۸- ( ) د دغسی دوه لینده ئیزو کرښو ترمنځ هغه توضیح یا معترضه جمله لیکی چه ډیر زیات اهمیت نه لری او حذّول یې جملې ته څه زیان نه رسوی لکه:

د رحمان بابا اشعار (چه ستا خوښ دی) د ساده انشاء په ډېره ښه نمونه ده.

خاص نومونه، اعداد او خارجی کلمات هم په دغو کرښو کښې لیکی لکه: زما ملګری (احمد) راغی؛ ستا ورور له مانه (۱۰) کتابه وړی دی.

۹- [ ] دا نښه هلته په کاریږی چه په یوه معترضه جمله کښې بله معترضه جمله یا کلمه راشی نو دغه دواړه جملې داسی لیکی: که رښتیا ووایم [خدای(جل جلاله) مې دې غاړه نه نیسی] دا سړی ډیر بد سړی دی.

۱۰- « » کله چه یو عبارت له کوم کتابه را نقلوی یا کومه مقوله راوړی نو په دغو کظشو کښې یې لیکی لکه:

زمونږ لارښوونکی ویلی دی: «د وطن مینه د ایمان جزء دی».

۱۱- (...) څوټکی څنګ په څنګ ایښودل د خبرو د قطع کولو او د ځینو کلمو نه دلیکلو علامه ده لکه:

زما په کتابخانه کښې د دغو علومو کتابونه شته. صرف، نحو، منطق، فقه ...

زما ځای ته څو تنه راغلل چه نومونه یې دا دی: زلمی، غرزی، ګلالی ...

۱۲- (* * *) چیرته چه د یوی مقالی یوه برخه تمامه شی او بله برخه شروع کیږی نو د دواړو برخو تر منځ دغه نښه یعنی ستوری لیکی چه یوه برخه له بلی نه بیله شی.

د املاء په باب
د پښتو ټولنې فیصلې

پښتو لیک که په زړو کتابونو کښې ګورو او که د اوسنیو لیکوالو په آثارو کښې هرچیرته او هر کله دیوه او بل په لیک کښې ځینې اختلافات شته چه د رسم خط یووالی ته ئې زیان رسولی دی او رسوی ئې.
په همدغه سبب دې خبری ته ډیر ضرورت لیده شی چه د ځینو ادبی جرګو او مرکو په وسیله دغه راز اختلافات له منځه ورک شی او په ټوله پښتونخوا کښې پښتو الفاظ او کلمات یو راز ولیکل شی یعنی هغه د هلجو اختلافات چه دلته او هلته د یوه او بل په وینا کښې شته په لیک کښې داخل نشی او یو لغت څو رازه ونه لیکو. لکه (لمر، نمر، نور، مېر، مر) یا (خوله، خولی، خولې، خپله، خپلې).
همدارنګه (ژبه، جبه، زبه) د یوه لغت مختلف شکلونه دی چه څوکې ئې یو راز تلفظ کوی او څوک بل راز، که مونږ دغه ټول صورتونه په لیک کښې قبول کړو په ژبه کښې ادبی وحدت نشی پیدا کیدی او په مرور د زمانه له یوې ژبی نه څو ژبی جوړیږی.
د دغه ادبی ضرورت په وجه پښتو ټولنی له ډیر پخوا نه د لیک مسئلی ته توجه کړی ده او هر کله چه پښتانه لیکوالو او پوهان را غونډ شوی دی د لیک

په باب ئی بحث کړی او د مفاهمی له لاری ئی په دغه باب کښې څه فیصلې صادر کړی دی چه باید پښتانه لیکوال ئی له نظره ونه غورځوی.

لومړی فیصله:

په ۱۳۲۱هـ ش کال کښې د جوزا په ۲۱ مهٔ د ۱۹۴۲ ع په جون کښې د پښتو ټولنی په غوښتنه د افغانستان (۲۵) تنه لیکوال او پوهان په پښتو ټولنه کښې راغونډ شوه او په (۲۱) اختلافی موادو باندې ئی وروسته له بحث فیصله وکړه چه دا لاندی کلمات باید داسی ولیکل شی:

اختلافي صورتونه:	فیصله شوی صورت:
شونډی – شونډان	شونډې
کښیناست – کښینوست	کښېناست
ټول خلق – ټوله خلق	ټول خلق
ټولی خبری – ټوله خبری	ټولې خبرې
پاته – پاتی	پاته
که راغلی وای – که راغلی وی	که راغلی وای
لویه – لو	لویه
تویه – تو	تویه
میړونه – مړونه (او داسی نور)	مېړونه
ولید – ولیدو – ولیدئ – ولیدلو	(ولید په ټولو ماضی ګانو کښې دغه یو شکل غوره شو مګر په ځینو کښې به په آخره کښې (هـ) هم ورزیاتوی لکه وواهه)
لخ – لوخ	لخ
وشو – وسو	وشو
شوی – سوی	وشو - شوی

اختلافي صورتونه:	فيصله شوی صورت:
شته–سته	شته
لږه ډوډۍ–لږې اوبه	لږه ډوډی–لږې اوبه
لږډوډی–لږاوبه	
ښی خبری–ښه خبری	ښی خبری
غږ–ژغ–غګ–غاګ	غږ–ژغ
ځینی وایی–ځنی وایی	ځینی وایی
له ده ځنی–له ده ځینی	له ده ځنی
چلوونکی–چلونکی	چلوونکی
ښوونکی–ښونکی	ښوونکی
ښوونځی–ښونځی	ښوونځی
کښی–کښ–کی	کښې
پری – په «پدای مثالو کښې: احمد سترګی لری مګر لا پری نه وینی–په نه وینی»	پری
ویل–ویله (لکه احمد ویله چه)	ویل
ولاړ–لاړ	ولاړ
وکړ–وکی–وکه	وکړ
وکړئ وکئ	وکړئ
مونږ–موږ	مونږ
زما–زمونږ–ځما–ځمونږ	زما–زمونږ
زه–څه (د متکلم ضمير)	زه

په دريمه فيصله کښې چه د لرو او برو پښتنو يعنی د پيښور او بلوچستان د پښتنو ليکوالو او د افغانستان د ليکوالو غونډه د پښتو ټولنی په بلنه په

کابل کنبې د ۱۳۳۷ ش کال د سنبلی په ۲۵ مه د ۱۹۵۸ د اګست په ۲۷ مه وشوه نو په لومړی فیصله کنبې داسی تعدیل وشو.

لومړی فیصله	دریمه فیصله (تعدیل)
پاته	پاتی
مونږ	مونږ –موږ دواړه صورتونه ومنل شو
ولاړ	ولاړ –لاړ دواړه صورتونه ومنل شو
لځ	لوځ

بې د دغو څلورو مادو له تعدیل نه په نورو موادو کنبې لومړی فیصله تائید او تصویب شوه.

دوهمه فیصله:

په ۱۳۲۷ ش کنبې د سنبلې په ۸ مه د ۱۹۴۸ ع د اګست په ۳۰ مه په کابل کنبې د پښتو ټولنی په غوښتنه د لری او بری پښتونخوا (۱۹) تنو پښتنو لیکوالو او پوهانو د پښتو لیک د ځینو اختلافی موادو په باب داسی فیصله وکړه.

اختلافي صورتونه:	فیصله شوی صورت:
ڼ –نړ	ڼ
زه، ته، ده، زۀ، تۀ، دۀ	زه، ته، ده بی همزې په ټولو دغسی مثالو کنبې
اورېدل – اخیستل، آوریدل، آخیستل	اوریدل–اخیستل (بې مده)
ولید ، وګوره، اولید ، اوګوره (داسی نور)	ولید ، وګوره (بی الفه
مې، دې، پرې، لاندی، باندی، د ،	مې، دې، پرې، لاندی، باندی

اختلافي صورتونه:	فيصله شوی صورت:
پړ، لاند، باند (داسی نور)	
لومړی، کوچنی، ګوډ، ګوته، بوخت، لمړی، کچنی، ګډ، ګته، بخت	لومړی، کوچنی، ګوډو ګوته، بوخت
چاپ، ګړی، چهاپ، ګهړی	چاپ، ګړی
ښ	دا توری به د (ش) او (خ) په ځای نه ليکو
ږ	دا توری به د (ژ) او (ګ) په ځای نه ليکو
ځ	دا توری به د تلل د مصدر په فعل حال او دغسی نورو افعالو کښې ليکو لکه: ځی، بوځی، راځی
ژوند، جوند، زوند	ژوند (پدغسی لغاتو کښې به له (ژ) نه کاراخلو
ځينی –ځنی	د بعضی په معنی په (ځينی) او د (از) په معنی به (ځنی) ليکو
ويل –وې	ويل (يوازی په شعر کښې (وې) جايز دی)
کښې –کښ	کښې
د ماضی بعيد ضميرونه	وم- وه- وې- وی- و- وه- و- وې يعنی د مفرد د غايب او جمع غائب دپاره يو (و) ليکل کيږی

اختلافي صورتونه:	فیصله شوی صورت:
د شول د مصدر مشتقات	شوم- شوو- شوې- شوئ- شو- شول- شوه- شوې باید ولیکل شی.
د ټولو افعالو د مذکر جمع	په لام لیکل په کار دی لکه راغلل – ولیدل
ټولي مطلقی ماضی ګانی	باید داسی ولیکو: ولید، وکوت، وکړ، مګر وتاړه وواهه باید په آخره کښې (ه) ولری

دریمه فیصله:

په ۱۳۳۷ ش. هـ ۱۹۵۸ ع کښې چه د پښتو ټولنې په بلنه د پېښور او بلوچستان پښتانه لیکوال او پوهان کابل ته د خپلواکۍ د جشن په ورځو کښې راغلی و د سنبلې په پنځمه د اګست په ۲۷ مه د پښتو لیک په باب مجلسونه او ادبی بحثونه شروع شوه، وروسته له څو غونډو او ډېرو خیړنو د لیک د ځینو اختلافی موادو په باب دا راز فیصله صادره شوه.

مختلف صورتونه:	فیصله شوی صورت:
ځمکه- مځکه- زمکه	ځمکه
زمری- مزری- ځمری	زمری
کښته- ښکته- خکته	کښته
پښه- ښپه- خپه	پښه
کښل- ښکل (د لیکلو او ویستلو په معنی)	کښل
کښلی-ښکلی(دښایست په معنی)	ښکلی
ماسخوتن – ماخوستن	ماسخوتن

فیصله شوی صورت:	مختلف صورتونه:
ورځ	ورځ – روځ
موږی	موږی – میږوی
لوېشت	لوېشت-ولېشت
ورک	ورک – روک
خسر	خسر – سخر
خوسا	خوسا – سخا
سکروټه	سکروټه – سروټکه، سکوروټه
ورور	ورور – رور
ورونه	ورونه – رونه
وروروللی	وروروللی – روروللی
وروسته	وروسته – روسته – روستو
وروستی	وروستی – روستی
سیوری	سیوری – سوری
اخلم – اخلی	اخلم، اخلي، اخم، اخی، الم، الی
بښل، بښنه	بښل، بښنه، بخښل، پخښنه
ماسپښین	ماسپښین، مازپښین، ماپښین
کوم	کوم، کم
اغږل	اغږل، اخښل، اخل
نمږی	نمږی، مږی، نوږی
زوی، زامن	زوی، زامن، ځوی، ځامن
زېږېدل	زېږېدل، ځېږېدل
زغستل	زغستل – ځغستل
سوځل، سېځل	سوځل، سېځل، سوزل، سېزل

مختلف صورتونه:	فيصله شوی صورت:
خوځيدل – خوزېدل	خوځېدل
غورځنګ، غورزنګ	غورځنګ
زغمل، ځغمل	زغمل
ژرند ، زرنده، جرنده	ژرنده
ژبه، زبه، جبه	ژبه
ژړا ، زړا ، جړا	ژړا
ژوند ، زوند ، جوند	ژوند
ژمی، زمی، جمی	ژمی
ژوبل، زوبل، جوبل	ژوبل
خېژی، خېږی، خېجی، خبزی	خېژی
ژی، زی، جی	ژۍ
ژور- زور- جور	ژور
نژدې- نزدې- نږدې	نژدې
لمر- نمر- نور- مر- مېر	لمر- نمر
نمسی- لمسی- نوسی	نمسی- لمسی
لمونځ – نمونځ – مونځ	لمونځ – نمونځ
نمانځنه – لمانځنه – مانځنه	نمانځنه – لمانځنه
پسرلی، سپرلی	پسرلی – سپرلی
ږغ – غږ	ږغ – غږ
کنځل – ښکنځل	کنځل – ښکنځل
مینځل – وینځل	مینځل – وینځل
مینځه – وینځه	مینځه – وینځه
لامده – لانده	لامده – لانده

مختلف صورتونه:	فیصله شوی صورت:
جینۍ –نجلۍ- جلۍ –جیلۍ	جینۍ –نجلۍ
لمبر-نمبر	لمبر
نولس، نونس	نولس
وېده –بیده- اوده	ویده
ویاله –بیاله- واله	ویاله
اوبدل –اودل –اوبل	اوبدل –اودل
وزه –بزه –بیزه	وزه
نښتل –مښتل	نښتل
بزرګان – ملکان – بزرګانان – ملکانان	بزرګان –ملکان
کارغه –قارغه –کارګه	کارغه
ښ –نر	ښ
کجیر، قجیر	کجیر
ټوک، پړک، چکړې، ټوقه، پړق، چقړی	ټوکه، پړک، جګړې
زړه، ته –زه –زړۀ –تۀ –زۀ	زړه –ته –زه
لوی –دوی –هغوی –لو –دوئ –هغوئ	لوی –دوی –هغوی
لوېدیز – وویل – لوئیدیز – اووئېل	لوېدیز، وویل
یو، اینده، ائینده	یو، اینده
ي	دا توری (مجهوله یا) باید بېځایه او د معروفي یا په ځای استعمال نشي

پښتو املاء په پښتو کتابونو کښې:

د پښتو ژبې زاړه کتابونه تر اوسه ډېر لږ په لاس راغلی دی او په دغه باب کښې یو سم لټون هم نه دی شوی. مونږ د ځینو قلمی آثارو نومونه اورېدلی دی او لیدلی مو نه دی یا موئی د نظم او نثر کومه نمونه چیرته له نظره تیره شوې ده، په همدغاه وجه د پښتو لیک تحول او تطور په پوره ډول نشو ښودلی او یوازی د موجودو آثارو له مخی د پښتو لیک مختلف شکلونه او صورتونه څه نه څه ښیو.

تر دغه وخته چه د پښتو ادب لومړی نمونه په لاس راغلې ده هغه د امیر کروړ نظم دی چه د ۱۳۹ هـ په شاوخوا کښې ئی ویلی دی.

دا شعر د انشاء په برخه کښې د پښتو د لرغونی ادب څنګه والی څه نه څه راښیی مګر د املاء په برخه کښې ترینه صحیح او پوره استفاده نشو کولی ځکه چه د خپل وخت په کوم زاړه قلمی کتاب کښې ئی نه مومو چه زوړ رسم خط راوښیی بلکه د محمد هوتک په کتاب (پټه خزانه) کښې ئی ګورو چه د شاه حسین هوتک په امر په ۱۱۴۱ هـ کښې لیکل شوې ده او د محمد هوتک پښتو املاء ښیی.

کوم کتاب چه د پښتو لیک لومړی نمونه راښیې، هغه د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء څو پاڼې دی چه د پښتو لیک تاریخچه اوس مونږ له همدغه ځایه شروع کوو.

د سلیمان ماکو تذکرة الاولیا:

دا کتاب له ۶۱۲ هـ څخه وروسته لیکل شوی دی چه نور کتاب ورک دی او (۸) مخه ئې له کومی قلمی نسخې نه د پښتانه شعراء په لومړی ټوک کښې زنکوګرافی شوی دی.

دا نشو ویلی چه دغه څو مخه د مؤلف پخپل قلم دی که وروسته تر ده بل چا له کومی قلمی نسخی نه را نقل کړی دی. په هر حال د دغو څو پاڼو املاء چه اوومی هجری پېړۍ د املاء نمونه ده پدې ډول ده:

۱- پښتو توری ئی داسی لیکلی دی: (ټ- څ- ځ- ډ- ړ- ږ- ښ- ڼ) یعنی د دغو تورو شکل اوصورت له دې اوسنی لیک نه همدغومره فرق لری چه د (ځ) له توری لاندې ئې یو ټکی ایښی دی:

۲- کوم توری چه اوس د حرکاتو د اظهار دپاره په اوسنۍ املاء کښې لیکل کېږی د تذکرة الاولیاء په لیک کښې نشته یعنی هلته (هـ- و- ی) د (زور- زېر- پېښ) د ښکاره کولو دپاره نه دی لیکل شوی او په همدغه وجه ځینی کلمات له اوسنۍ املاء نه فرق لری چه مثالونه ئی دا دی:

د تذکرة الاولیاء املاء:	اوسنۍ املاء:
م	مې
د	دې
پات	پاتې
ک	که
ل	له
پ	په
مزک	مزکه (ځمکه)
لر	لری

مړ	موړ – مونړ
مین	مینه
تننهاک	تنهاکی

۳- سره لدې چه د تذکرة الاولیاء په املاء کښې حروف د حرکاتو د اظهار دپاره نه دی لیکل شوی، مګر (چه) ئی ځو ځایه (چې) لیکلې ده.

۴- دا کلمات (شی- شوی- شو- شوم- شول) په (ش) لیکل شوی دی او ډېر لږ په یو دوه ځایو کښې (سو – سوه) په (س) وینو او بس. د (شو) او (سو) په آخر کښې هم (و) لیکلی دی.

۵- ځینی نور کلمات لکه: (ویاله- لوی- توی) په همدغه ډول لیکلی دی چه د مؤلف د استوګنې د ځای اوسنۍ محلی لهجه دغسی نه ده، ځکه چه هلته اوس (بیاله لو- تو) وایی مګر یو ځای پکښې (لو) هم لیکل شوی دی.

۶- د ماضی مطلق صیغې داسی لیکی: (نومیده – ولاړه- اوسیده- ګرځیده وکړ) یعنی (نومېدی- ولاړی- وکی- اوسېدی- ګرځېدی) نه لېکی.

۷- کښې داسی لیکی (کښ).

۸- د پښتونخوا کلمه (پښتنخا) لیکی او (هیواد) (ایواد) لیکی.

مګر (اوسپړم) (هوسپړم) لیکلی شوی او (څرګند) هم (سرګند) لیکلی شویدی.

د میا روښان د خیر البیان املاء:

وروسته د سلیمان ماکو له تذکرة الاولیاء څخه د میا روښان خیر البیان د پښتو زوړ او پخوانی کتاب دی، دا کتاب مونږ نه دی لیدلی مګر نوم ئې هر چا اوریدلی دی.

اخوند درویزه پخپل کتاب (مخزن الاسلام) کښې دا کتاب ډېر یادوی او د خبرو تردیدئی کوی.

ناروېژی مستشرق (مارګین سټرن) پخپله یوه مقاله کښې د هند د زړو آثارو په مجله کښې خپره شوه د خیرالبیان له کتاب څو نمونې را اخستی دی[1]
او په دې مقاله کښې د املاء په برخه هم رڼا اچول شوې ده، دغه مستشرق د خیرالبیان یوه نسخه په (۱۲۷) مخو کښې له (سرډینسن راس) مستشرق سره په (۱۹۳۲ع) کښې په لندن کښې لیدلی ده چه د ۱۰۲۱هـ د روژې په ۲۰ د چارشنبې په ورځ ئې د فقیر بهار طوسی په قلم خاتمه موندلې ده.

هر کله چه میا روښان په ۹۲۳ هـ ۱۵۱۲ ع کښې زیږیدلی او په ۹۹۴ هـ کښې مړ شوی دی نو د ده لیک د لسمی (۱۰) پیړۍ د املاء نمونه ګڼلی شو.

مارګین سټرن د دغه کتاب د املاء په باب خپله نظریه داسی څرګندوی.

۱- په خیرالبیان کښې د نورو پخوانو پښتو کتابونو په شان چه تر ده وروسته لیکل شوی دی (و-هـ-ی) د حرکاتو د اظهار د پاره نه دی لیکلی مثلاً: (حرفونه حرفونو) داسی لیکل شویدی (حرفون) همدارنګه (نشته – اسپی – باسی). په دی ډول دی:

(نشت- اسپ- باس) مګر (اوبه، لېوه) په آخر کښې (هـ) لری.

۲- ځینی مستقلی کلمې په لیکلو کښې یو له بله نښتی دی لکه: په شپیډیرګرزی (پکښمی) چه اوس داسی لیکل کیږی (په شپی ډیر ګرزی، پکښې می).

۳- د پښتو خاص حرفونه ئې داسی لیکلی دی:

(ټ- څ- ډ- ړ- ښ- ږ- ڼ) او د (ځ) په عوض هم له (څ) نه کار اخستل شویدی.

۴- بایزید اورمړ که څه هم د وزیرستان دی، مګر د ده د لیکلو ژبه له نورو کلاسیکی کتابو سره چه ظاهراً د هغو اساس د یوسفزو په لهجه اینبودل شوی

1- بایزید روښان (خادم)

دی مطابقت لری مثلاً: (لار- ګبینه- نمر- ستا- ثلور) د وزیرستان په لهجه (لیار- ګیمنی، میر –ایتو- ثلویر) نه لیکی.

د اخوند درویزه د مخزن الاسلام املاء:

اخوند درویزه چه د میا روښان معاصر دی او د هغه له افغکارو او عقایدو سره سخته دښمنی لری په پښتو کښې د مخزن الاسلام په نامه یو مشهور کتاب لری چه املاء ئې په دی ډول ده:

۱- د پښتو خاص توری ئې داسی لیکلی دی:

(ټ، ډ، ړ، ښ، څ) مګر (ڼ) په دغه ډول لږ او (نړ) ډیر لیکلی دی د (څ) په ځای هم (ځ) لیکی.

۲- دا توری (و- ه- ی) د حرکاتو د اظهار دپاره نه راوړی او دا کلمات: (تاسی- هسی- ولی- ځنی- غوندی- می- دی- یی) داسی لیکی: (تاس- هس- ول- ځن- غند- م- د- ی) همدارنګه (نشته- به- په- ته- لکه- پښتو- مو- عالمانو) داسی لیکی: (نشت، ب، پ، ت، لک، پښت، م، عالمان).

۳- د افعالو په آخر کښې زیاتره (ن) زیاتوی لکه: (کوین- لرین- وړین) او داسی نور.

۴- ډېر ځله (کښ) لیکی او کله کله (کښی) هم لیکی.

۵- اکثره (چه) لیکی او لږ لږ (چی) هم لیکی.

۶- وینځه –وینځل په (و) لیکی یعنی مینځه- مینځل نه لیکی.

۷- د (وقت) کلمه په مفغن صورت یعنی (وخت) نه لیکی.

۸- دا کلمات: (نمونځ- نمر- نمسی- نوړی) په (ن) لیکی.

۹- د (هیر) کلمه (وهیر) لیکی.

۱۰- ځینی توری په لیک کښې له ځینو کلماتو سره نښلوی او داسی ئې لیکی: (لهغو- پریمږده- لهرحاله- لکرداره).

۱۱- د دی کلماتو په ځای (وکړئ- واخلئ- وخورئ) دا کلمات زیات استعمالوی (وکانړی- وخانړی- وخوانړی).

۱۲- دغه کلمې: (غبرګ- برخه- هومره- زمری ړومبی (ړونبی) وروستی پرته) داسی لیکی: (بغرګ- بخره- هنمبری مزری- ړنبلی- وروستلی- پروته) شوکله (شه) لیکی او کله (شو) او د امر په ځای کښی (ش) لیکی.

د ملا مست د سلوک الغزات املاء:

ملا مست د سلوک الغزات په نامه په پښتو یو کتاب په ۱۰۴۰ هجری کښې لیکلی دی چه یوه قلمی نسخه ئې د مطبوعاتو په کتابخانه کښې شته. د دې کتاب املاء په دی ډول ده:

۱- د پښتو مخصوص توری داسی لیکی: (ټ- څ- ډ- ړ- ښ- ږ- نړ) دی هم د (ځ) په عوض (څ) لیکی او له دغه توری نه د دوه تورو (څ- ځ) کار اخلی.

۲- (و- ه- ی) دا توری د حرکاتو د اظهار د پاره کله کله یو نیم ځای لیکی او اکثراً دغه راز الفاظ: (سره- پورې- پوښتنه- زمکه- ګنه- توره- کړه- وژنه- لره- هورې- صورتونه- بخره- تختونه- لکه- نمونځونه- وړاندې) داسی لیکی: (سر- پور- پوربښتن- زمک- ګنړ- تور- کړ- وژن- لر- هور- صورتون- بخر- تختون- لک- نمونځون- وړاند).

۳- د ربط توری له خپلو روستیو مربوط کلماتو سره متصل لیکی لکه: (پظاهر- لنبه- کهرخو- هسی نچه- تهغه- پور- پوړاند- پغورږو- لکور).

۴- کښې په دغه ډول کښی لیکی:

۵- دا کلمات: (نمر- موږ- همنبر- زمک- وقت- زلمی- مزری- بیارت- غند- زوی- ژوندون- شی- بخر- مرغونه- ووزی- نمونځ- خموږ- ورځ) همدغسی لیکی.

۶- چه- په همدغه ډول لیکی.

د میرزا انصاری د قلمی دیوان املاء:

میرزا انصاری چه د پښتو په پخوانو شاعرانو کښې لوړ مقام لری او دولت لوانی ورته په ډېر لوی حق قایل دی، املاء ئې په دې ډول ده:

۱- د پښتو مخصوص توری داسی لیکی: (ټ، څ، ډ، ړ، ښ، نړ)

یعنی د (ځ) په ځای هم (څ) لیکی او د (ڼ) دپاره ئی (نړ) شکل غوره کړیدی.

۲- کښې – په دغه ډول لیکی او (چه) کلمه دغسی او کله (چې) لیکی.

۳- (و- هـ- ی) کله د حرکاتو د اظهار دپاره لیکی او کله ئی نه لیکی چه مثالونه ئې دا دی: (پښتن- زمکه- باند- کاند- روڅی- بخره- لکوم (له کوم) لموره (له موره) نلیده- مین (مینه)- ویره له مخ).

له دغو مثالو څخه دا هم معلومیږی چه (له – نه) اکثراً له وروستیو کلماتو سره نښلوی.

۴- دا کلمات: (سوڅی- زلمی- وینڅی- نمر- روڼا- وهیر- ورڅ- وقت- ګرزی- څښتن- وستری) په همدغه ډول لیکی.

د دولت د قلمی دیوان املاء:

د میا روښان په پیروانو او مریدانو کښې د پښتو مشهور شاعر دولت لوانې د شعر یو دیوان لری چه یوه قلمی نسخه ئې په کابل کښې د مطبوعاتو د ریاست په کتابخانه کښې شته او د املاء خصوصیات ئې دا دی:

۱- د پښتو په خاصو تورو کښې (ټ- څ- ښ- ړ) په همدی ډول لیکی او له اوسنۍ املاء نه څه فرق نلری مګر دا دوه توری (ځ- ږ) داسی لیکی: (د- ذ) یعنی د لومړی توری په ځای (د) لیکی او یو ټکی ترینه لاندی ږدی او د دوهم توری په عوض (ذ) استعمالوی. د پښتو یو بل مخصوص تور (ڼ) کله همدغسی په بسیط ډول لیکی او کله (نړ) لیکی.

سربېره پر دې د (ژ) توری هم کله داسی لیکی (ږ) او کله داسی (ژ) یعنی د (ر) په توری یو ټکی پاس او یو لاندی ږدی.

۲- دا توری (و – ی) د حرکاتو د اظهار دپاره نه استعمالوی او اکثراً دا راز کلمات: (واخله، وګنه، مینه، خلقو، باندی، راشی، خبری) په دې ډول لیکی: (واخل، وګڼ، مین، خلق، باندی، راشی، خبر).

۳- اکثراً (چی) لیکی.

۴- کښی په همدغه ډول لیکی لکه چه اوس ئې مونږ لیکو.

۵- هېر هم (وهیر) لیکی.

۶- د ښېښتن په ځای (تښتن) لیکی.

۷- لمر نه لیکی (نمر) لیکی.

۸- وقت په (ق) لیکی.

د آخوند قاسم د فواید الشریعة املاء:

آخوند قاسم د فواید الشریعة مؤلف د پښتو له هغو نثر لیکونکو څخه دی چه په یوولسمه هجری پیړۍ کښې ئی ژوند کاوه او دینی مسایل ئې پښتو کړیدی. د ده د کتاب یوه قلمی نسخه چه د لیکلو تاریخ او کاتب ئې نه دی معلوم د پښتو ټولنې په کتابخانه کښې شته چه کاغذ ئې ډیر زوړ معلومېږی او د ډیری زړې نسخې ګمان پرې کاوه شی.

د دغې نسخې املاء په دې ډول ده:

۱- پښتو خاص توری داسی لیکی: (ټ- ځ- ډ- ړ- ږ- ښ- نړ).

۲- دا توری (و- ه- ی) د حرکاتو د اظهار دپاره ډیر لږ او کله کله لیکی په دغه وجه دا راز کلمات. (ښکته، پورته، لکه، له، لویه، ده، کاندی، وړاندی، مې، هسی، مومنانو، خوله، امامانو) داسی لیکی: (ښکت، پورت، لک، له، لوی، د، کاند، وړاند، م، هس، غند، مومنان، خله، امامان).

۳- هغه معنی دا توری چه اوس له خپلو وروستیو کلماتو ځخه جلا لیکل کېږی متصل لیکل شوی دی لکه: (لهغه، لد ، لنبه، نوی، پطب، پما).
۴- کښ، چه، همدغه شان لیکی.
۵- د (وقت) کلمه په (ق) لیکی او د (نمونځ) کلمه یې په (ن) لیکلې ده.
۶- دا کلمات: (بربنډ ، هومره، زما ، زمونږ، زمکه، برخه، مینحی، ږومبی، بېرته) داسی لیکی: (برمنډ ، همبره، ځما ، ځمونږ، زمکه، برخه، وینځی، وږنبلی، بیارت).
۷- د ماضی فعل په آخر کښې عموماً (ن) زیاتوی لکه: (کوین- وړین- ښیئن)
۸- اخانړی، کانړی ډېر لیکی او د (واخلئ) په ځای (وانړی) هم لیکی.
۹- شو –وشو داسی لیکی: (شه –وشه)

د خوشحال خان املاء:

خوشحال خان خټک په ۱۰۷۲ هـ (یوولسمه پیړۍ) کښې یو پښتو کتاب ولیکه چه دستار نامه ئی نوم دی او په نثر لیکل شوی دی د دې کتاب یوه قلمی نسخه په ۱۱۱۹ هـ کښې عبدالحلیم نومی کاتب د افضل خان په امر ولیکه او دغه نسخه په پېښور کښې عبدالشکور خان په زړه او پخوانۍ املاء چاپ کړه. د دې کتاب له مطالعې ځخه معلومېږی چه خوشحال خان په پښتو لیک کښې ډېر تحول پېښ کړی، او ملائې له نورو پخوانیو لیکوالونو نه ځینی فرقونه لری چه هغه دا دی:

۱- دا توری (و-ه-ی) د حرکاتو د اظهار د پاره لیکی لکه:
(هسی- تاسی- غوره- اوسپنه- ګوندی- موژ- عالمانو- عابدانو)
او ځینی کلمات ئې بې له دغو تورو هم لیکلی دی.

۲- د پښتو د مخصوص توری (ښ) په ځای (ش) لیکی لکه: غوشه، پشتون.

۳- د (ږ) په عوض (ژ) لیکی لکه: غوژ- کوژ- لژ.

۴- ځ- د دې توری دپاره ئې دا شکل غوره کړی (ح) یعنی له (ح) لاندی دوه ټکی او له ټکو لاندې همزه ږدی.

۵- څ- دا توری داسی لیکی (ح) یعنی د (ح) لاندی ټکی لیکی او له ټکی لاندې ئې همزه لیکی.

۶- ړ- دا شکل هم ده داسې اړولی دی (ر) یعنی د (ر) په سر همزه لیکی.

۷- ڼ- د (ن) په سر همزه لیکی او د (ڼ) کار ترې اخلی غرض دا چه د دغو دوو تورو د حلقې کار له همزه څخه اخلی.

۸- ټ- په (ط) لیکی لکه (مط) چه مونږ ئې (مټ) لیکو.

۹- نمونځ- نمسی- نمر- نمړی- نمدیدل په (ن) لیکی.

۱۰- کشې په دی ډول لیکی (کشی).

۱۱- زما- ستا- داسی لیکی (دما- دتا)

۱۲- دا کلمات زمری- زمکه- برخه- هومره- څومره- هیر- پیرړ) داسی لیکی: مزری- مزکه- بخره- هونبره- څونبره- هیر- پیر ړ).

۱۳- ځینې افعال په دې ډول لیکی: (څه چه غواړو- که په اتفاق واستی- که جدا شواستی هسی به مات شیو- ویاستل).

۱۴- د (دی) جمع (دیو) لیکی چه اوس مونږ (دوی) لیکو.

۱۵- دا کلمه (ټنګسه) داسی لیکی (تنګځه) چه ښایی د تنګ ځای مخفف وی.

۱۶- شو- وشو داسی لیکی (شه – وشه) او د جمع په صورت کښې شول لیکی.

۱۷- وقت دا کلمه په (خ) او کله په (ق) لیکی.

۱۸- ځینی معنی دار توری چه اوس ئې مونږ له نورو کلماتو نه جلا لیکو ده متصل لیکلی ده لکه (پکورپعلم- بنوی.)
۱۹- د (کړی- کاندی) په ځای (کا) ډېر لیکی.
۲۰- دا کلمات (زلمی) (زغلول) (ګرزی) په (ز) لیکی.

د عبدالقادر خان خټک املاء:
عبدالقادر خان د خوشحال خان خټک زوی د اشعارو یو ښه دیوان لری چه یوه قلمی نسخه ئې په کابل کتبې د مطبوعاتو په کتاب خانه کتبې شته د دغه دیوان املاء لکه د خوشحال خان د دستارنامې املاء ده.
یعنی عبدالقادر خان هم د خپل پلار مخصوصه املاء غوره کړیده – او دیوان ئی په همدغه املاء لیکلی دی.

د عبدالرحمن بابا قلمی دیوان:
د عبدالرحمن بابا د دیوان یوه قلمی مصوره نسخه د مطبوعاتو په کتاب خانه کتبې شته چه په آخره کتبې ئې داسی لیکلی دی (تمام شد کتاب عبدالرحمن حسب الفرمایش عالیجاه رفیع جایګاه شیر محمد خان ولد میاخان بردرانی افغان پور در خط کشمیر جنت نظیر بد سخط ملا ولی).
د دغی نسخی املاء هماغه املاء ده چه له خوشحال خان نه د مخه وه یعنی د پښتو مخصوص توری ئی داسی لیکلی دی: (ټ- څ- ډ- ړ- ښ- ږ- نړ) او (څ) د (ځ) په ځای استعمالوی یعنی (ځای) ثای لیکی.
همدارنګه (و- هـ- ی) کله د حرکاتو د اظهار دپاره لیکی او کله ئې نه لیکی چه مثالونه ئی دا دی.
(حرفون- غوند- خاور- له کوم- زمکه- جونه کاند- لاند- وړاند- نه د (نه ده) مې- ګنړ) (کښی) هم کله همداغه شان او کله (کښ) لیکی شو وشو داسی لیکی (شه- وشه) (چه) هر کله په همدغه ډول لیکی او دا کلمات (نمونځ)

(نمانځه- نمسی- نمر) په (ن) لیکی: (پما- لما- پژړا- نغواړم) اکثراً متصل لیکلی.

د محمد هوتک د پټې خزانې املاء:

پټه خزانه چه د محمد هوتک د شاه حسین په امر لیکلی او په ۱۱۴۲ هـ کښې ئی خاتمه موندلی ده، د قلمی نسخی املاء ئی په دی ډول ده:

۱- د پښتو مخصوص توری داسی لیکی: (ټ- څ- ځ- ډ- ړ- ږ- ښ- ڼ) یعنی د (ځ) توری په دغه شکل لیکلی او د نورو په شان له (څ) نه د دوه تورو کار نه اخلی همدارنګه (ڼ) هم په بسیط ډول لیک یاو په مرکب شکل ئی نه لیکی.

۲- (و- هـ- ی) د حرکاتو د اظهار دپاره لیکی لکه: (به- په- له- نمانځنه- وقتونه- مځکی- هوری- له نورو- خبرو- وموند- موږه) مګر کله (کتابون) او (سنګارون) دغه راز هم لیکی.

۳- دا کلمات (لمسی- لمر) په (ل) لیکی مګر (نمانځنه) په (ن) لیکی.

۴- کښې په دری ډوله لیکی (کی- کښ- کښی).

۵- ماضي افعال په دوه ډوله لیکی چه مثالونه ئي دا دی:

(ولید- وموند- اوسیدی- بهیدی- ګنل- کیدی).

۶- کله (شو- شی- شوی) لیکی او کله (سو- سول- سوی- وسو) استعمالوی. کله د (سو) په ځای (سه) لیکی.

۷- ورځ، ورځ په دواړو صورتو لیکی.

۸- چه، هر چیرته په همدغه یو ډول لیکی.

۹- کله د (ټول) په ځای (ټوله) لیکی او کله پخپله (ټول) استعمالوی.

۱۰- کله (له- په) له وروستیو کلماتو سره په لیک کښې نښلوی او داسی ئی لیکی. (لکتاب- پملتان- پخوږو).

۱۱- زوی، زلمی، په (ز) لیکی او (ځما) ئی په (ځ) لیکلی ده.

د احمد شاه بابا د دیوان املاء:

د احمد شاه بابا د دیوان یوه قلمی نسخه د محمد حامد درانی په قلم لیکلی ده چه د ۱۱۲۳ هـ کال د روژې په آخره ورځ ئې لیک ختم شوی دی دا نسخه د تاشکند د اکاډمۍ د شرق پیژندنې د ځانګی په کتابخانه کښې ده چه د املاء ځینی خصوصیات ئې دا دی:

۱- دا راز کلمات: (ځان- ورځ- ځما) په (ځ) لیکی یعنی همدغه یو توری د دوه تورو په ځای استعمالوی.

۲- (ڼ) داسی لیکی (نړ).

۳- د پښتو دا دوه خاص توری ئی (ږ- ښ) اکثراً داسی لیکلی دی (ژ- ش) یعنی دا کلمات (موژ- پوشتن) په همدغه ډول لیکل شویدی مګر ځینی کلمات ئی لکه (روژه- نشی) داسی لیکلی دی: (روږه نښی).

۴- په ځینو کلماتو کښې ئې (هـ- ی- و) د حرکاتو د اظهار دپاره ندی لیکلی لکه: (تاس- لک- هس).

۵- دا کلمات په دې ډول لیکلی دی (پوطن- لشراب- کښ).

۶- دا کلمات د ده له خپلې محلی لهجی مخالف لیکلی دی لکه: (ورځ- بخره- وشی- وشو او داسی نور).

د احمد شاه بابا د دیوان هغه قلمی نسخه چه د مطبوعاتو د ریاست په کتابخانه کښې ده املاء ئې په دی ډول ده:

۱- کله کله (ځ) داسی لیکی (د) یعنی د (د) توری ته دوه ټکی ورکوی چه یو پاس او بل لاندې ږدې مګر اکثره (څ) د (ځ) په ځای استعمالوی.

۲- الفاظ او کلمات ئی عموماً د پېښور او ننګرهار په لهجه لیکلی دی لکه: (نمر- ورځ- شته- راشه- بخره- ویره- اوښې- چرې- باسی).

۳- د ربط توری اکثر له وروستیو کلماتو سره نښلوی لکه: (پلاس- پکوځه- لحیات- پمینه- بخه).

۴- (و، هـ، ی) کله د حرکاتو په ځای لیکی او کله ئې نه لیکی لکه په دی کلماتو کښې: (غند- ګلون- پټ- خزانه- زړون- نشته- مونږ- ویره- تورسترګی).

۵- (چه) کله همدغسی او کله (چی) لیکی. همدارنګه (شه- وشه- شو، وشو) په دواړو ډولو لیکلی دی.

۶- کښ همدغسی لیکلی دی.

د راورټی د ګلشن روه املاء:

راورټی پخپل کتاب ګلشن روه کښې چه په ۱۸۶۰ ع کښې چاپ شویدی د پښتو له زړه کتابونو څخه د نظم او نثر نمونې رانقل کړیدی چه یوه نمونه له بلې څخه په املاء کښې ځینی فرقونه لری هغه دیپاچه چه ده لیکلی ده هغه هم د ده له منتخباتو څخه په املاء کښې څه لږ او ډیر تفاوت لری مثلاً دی په خپله دیباچه کښې (کښ) په همدغه ډول لیکی او په هغو پاڼو کښې چه ده له تاریخ مرصع څخه را نقل کړیدی (کښې) په دغه ډول ډیر لیده شی.

همدارنګه د ده په دیباچه کښې (ڼ) په دغه شکل وینو او په منتخباتو کښې ئې کله (نړ) او کله (ڼ) وینو.

کوم شی چه د راورټی په ګلشن روه کښی د املاء په باب نوی په نظر راځی هغه دا دی چه دی په هغی (ی) باندی همزه لیکی چه تلفظ ئی ثقیل دی لکه په دې عبارت کښې (پښتانه اکثر له خوش نویسئ بیګانه دی). همدارنګه (تر مزد ورئ) دغه شان لیکی چه په (ی) باندی د پاسه همزه ږدی.

بله دا چه غایب ضمیر په دې ډول لیکی «ئی» لکه په دې عبارت کښی: «سبب ئی دا دی...» راورټی هم (خ) د (ځ) په ځای استعمالوی او دا توری (و-ه-

ی) ډېر ځله د حرکاتو د اظهار دپاره لیکی لکه: (ژبه- پښتو - کتابونه- په- دی- زمانه- می...)

د پښتونخوا د شعرهارو بهار:

ډارمستېټر فرانسوی د پښتونخوا د شعرهارو بهار په نامه یو کتاب ۱۸۸۸ ع ۱۳۰۳ هـ کښې چاپ کړیدی چه د پښتو غزلی- چهار بیتی... متلونه- قصې- لندۍ- چیستانونه پکښې شته او د املاء په لحاظ ئی ځینی برخې له ځینو نورو برخو نه اختلاف لری یعنی کله (مې) داسی لیکی او کله داسی (م) مګر (کښ) هر چیرته همدغسی لیکی او (نړ) هم په همدغه شکل لیکلی دی.
(شه) هر چېرته همدغه شان لیکی او (شو) نه لیکی. هر چېرته د (ځ) په ځای (څ) راوړی. او (و-هـ-ی) کله د حرکاتو د اظهار دپاره استعمالوی او کله نه.
اوس چه مونږ تانیثی (ی) او ثقیله (ی) داسی لیکو: (ۍ- ئ) په هارو بهار کښې دغه دواړه ډوله یا ګانې داسی لیکلی دی (ئ) چه مثالونه ئی دا دی: (سپوږمئ، نوړئ، ټاټئ، وهئ، راځئ، کړئ) په دغه کتاب کښی (زلمی، ګرزم، زوی) په همدغه ډول لیکلی دی، او (مونږ) هم په څلورو تورو لیده شی.

لمړی کتاب د پښتو:

په ۱۳۳۳ هـ‌ق کښې سراج الملة والدین امیر حبیب الله خان شهید د پښتو ژبی تدریس د (حبیبیه مدرسې) په تعلیمی نصاب کښې داخل کړ چه معلم ئی د پښتو زوړ خدمتګار مولوی صالح محمد قندهاری و دغه ښاغلی په پښتو کښې یو کتاب ولیکه چه نوم ئی (لمړی کتاب د پښتو) دی. دا کتاب یوځل د کابل په سنګی مطبعه کښې او بل ځل د لاهور په دین محمدی مطبعه کښې په ۱۳۳۶ کښې چاپ شو.
د دې کتاب په املاء کښې دا ټکی د یادولو دی:

۱- د پښتو مخصوص توری (ځ) داسی لیکی: (خ) یعنی (ح) لیکی او د (ج، خ) دواړه ټکی ورکوی.

۲- (ڼ) په همدغه بسیط ډول لیکی او دا شکل (نړ) غلط ګڼی.

۳- په کومو ځایو کښې چه اوس مونږ (وکړه، کړه) لیکو دی (وکی، وکه، که) لیکی.

۴- دا کلمات: (سو، وسو، سوی، سته، راسه، ولاړسه) لیکی.

۵- معروفه او مجهوله (ی) چه د کلمی په آخر کښې راشی معروفه (ی) ګردی لیکي او مجهوله یا اوږده لیکی که د کلمی په منځ کښی وی نو څه فرق ئی نه کوی.

۶- زما، زموږ په (ز) لیکی او (زوی) هم په پښتو (ځ) نه لیکی.

۷- د ظرفیت توری هر چېرته (کی) لیکی او یو ځای ئی ورسره په کرښو کښی (کښ) لیکلی دی.

۸- په پښتو کښې څلورم حرکت د (فتحه مماله) په نامه یادوی چه اوس ورته زورکی وایو.

۹- د مفرد غایب ضمیر داسی لیکی (یه) چه اوس ئی مونږ داسی لیکو (ئی).

۱۰- هغه کلمات چه اوس په مفغن ډول لیکو ده په هماغه غربی شکل لیکلی دی لکه: (قمیص، صبا، قوم، قومی، وقت، وقتی، ناوقته).

۱۱- ځینی کلمات چه اوس پکښې د ځینو حرکاتو د اظهار دپاره (و، هـ، ی) لیکو ده دغه توری پکښې نه دی لیکلی که څه هم یوې کلمې له بلی سره التباس پیدا کړی دی لکه پدې جمله کښې: (دا ګډ هلک په اوبو ګډسو) مګر د دې لامله چه دغه کتاب په سنګی مطبعه کښې چاپ شویدی نو د دغه دوو کلمو فرق په حرکاتو شوی دی. همدارنګه په دغه کتاب کښې دا کلمات (ټینګ، ړوند، لومړی، ناجوړه) داسی لیکلی دی (تینګ، ړند، لمړی، ناجړه).

۱۲- کله چه (د شی) جمع (شیه) لیکی نو داسی ئی لیکی (دوه شی یه) همدارنګه یو ځای ورېمه ورځ داسی لیکی: (وړمروخ).

پښتو مرکه:

د پښتو ژبی د پاللو او روزلو دپاره د پښتو یو ادبی انجمن په کابل کښې جوړ شو چه د پښتو مرکه ئې نوم و په دی انجمن کښې د پښتو ژبی مشهور پوهان شامل و او په ۱۳۰۲ هـ ش کښې ئی د سنبلی په ۲۳ یو کتاب چاپ کړ چه د پښتو صرف و نحو لومړی برخه ده او د پښتو پښویه ئی نوم دی. په دغه کتاب کښې د املاء په لحای دا ټکی د یادونی وړ دی:

۱- د پښتو خاص توری داسی لیکی: (ټ، ځ، څ، ډ، ړ، ږ، ښ، ڼ) یعنی د (ځ) په ځای (څ) نه لیکی مګرځ داسی لیکی: چه د (ح) توری ته د (ج) او د (خ) دواړه ټکی ورکوی او (ڼ) هم په همدغه ډول لیکی.

۲- چه- داسی لیکی: (چې).

۳- کښ- اکثراً همدغه شان لیکی او کله (کی) لیکی.

۴- د حرکاتو د اظهار دپاره (و، هـ، ی) ډېر نه لیکی او اکثراً دا راز کلمات: (موږ خومره، لاندی، باندی، کوڼ، پوښتنه) داسی لیکی: (مز، څمره، لاند، باند، کڼ، پښتنه).

۵- دا کلمات: (شوو- شو) ډېر ځله په (س) (وسو) او (سه) لیکی.

۶- دا راز کلمات: (نمر- نمونځ) په (ل) یعنی (لمر- لمونځ) لیکی:

۷- د حرکاتو په بحث کښې څلورم حرکت د مجهولی فتحی په نامه یادوی چه اوس ورته زورکی وایو.

۸- په لیک کښې هر راز (ی) په همدغه یوه شکل لیکی یعنی مجهوله، معروفه، ثقیله (ی) په لیکلو کښې څه فرق نلری که څه هم معروفه او مجهوله (ی) په نامه یادوی.

۹- د غایب ضمیر یعنی (یې) داسی لیکی: (یه).

د منشی احمد جان املاء:

منشی احمد جان د پښتو ژبی یو مشهور لیکونکی او د تالیف و تصنیف خاوند دی چه له ډیرو ښو نثر لیکونکو څخه ګڼل کېږی. د ده کتابونه د پښتو انشاؤ په لحاظ د پښتو متونو حیثیت لری او د ډېر خوږ سبک خاوند دی د ده دوه کتابونه (تاریخ افغانستان د قصه خوانی ګپ، په ۱۹۳۰ ع کښې چاپ شویدی چه املاء یی په دې ډول ده:

۱- د (څ) توری د (ځ) په ځای استعمالوی او همدغه یو شکل ئې د دواړو تورو دپاره د پخوانو لیکوالو په شان قبول کړی دی.

۲- (شه و شه) هر کله همدغسی لیکی: یعنی په آخر کښې ئی (و) نه لیکی.

۳- هغه (ی) چه د مخه ترینه زورکی وی په اسماؤ کښې وی که په افعالیو کښې یعنی په اوسنی اصطلاح تانیثی وی که ثقیله داسی ئی لیکی (ئ) لکه: (ماتوئ) ښځئ، سپلئ، نقاشئ).

۴-ڼ دا توری داسی لیکی: (نړ).

۵- هغه (هـ) چه د مخه ترینه زورکی وی پاس په سرئی همزهع لیکی لکه: (زۀ- ښۀ).

۶- د غایب ضمیر داسی لیکی: (ئ).

۷- د جمع دپاره (شول، کړل، وتښتېدل، وختل) لیکی یعنی په آخر کښی ئې (ل) لیکی.

۸- د وقت کلمه کله په (ق) او کله په (خ) لیکی.

۹- کښ هر چېرته همدغسی لیکی.

۱۰- د پښتو (ځ) ئی په ځینو کلماتو کښی نه ده لیکلې او په عوض کښې ئې (ز) لیکلی ده. لکه: (ګرزیدل، زوی) او داسی نور.

۱۱- په ځینو کلماتو کښې د ځینو حرکاتو اظهار د تورو په وسیله نه کوی یعنی (کاند ، لاند ، باند ، م، د) همدغسی لیکی.

د پښتو ادبی انجمن:

په ۱۳۱۱ هـ ش کښې پښتو ادبی انجمن جوړ شو چه یوه پښتو مجله ئې را ویستله او د (پښتو خبری) په نامه ئې یو کتاب په ۱۳۱۵ هـ ش کښې چاپ کړ چه املا ئې په دې ډول ده:

۱- د تانیث (ی) او ثقیله (ی) داسی لیکی (ی ء) یعنی په سرئې همزه لیکی لکه: (چوکئ، کرکئ، لرئ، کوئ).

۲- (مجهوله ې) که د کلمی په آخر کښې وی او که ... یې لیکی او که په منځ کښې و نو ټکی ئې لاندی باندی ږدی چه له معروفی (ی) څخه ئی فرق وشی لکه:

مینه – مېنه.

۳- دا کلمات: (سو - سی - سته- سوی- وسو) د دغه توری په ځای نه لیکی.

۴- ځ دا توری همدغسی لیکی او (څ) د دغه توری په ځای نه لیکی.

۵- ڼ دا توری داسی لیکی (نړ).

۶- د ظرفیت تورې (کښې) داسې لیکی (کې).

۷- ځینی کلمات چه اوس اکثراً په (ز) لیکل کېږی په دغه کتاب کښې په (ځ) لیکل شوی دی لکه: ځملی- یو اځی- مځکه.

۸- د غایب ضمیر (یی) داسی لیکل شوی دی (یه).

۹- ځینی کلمات لکه: (ایږدم، کښېنوست، چښم، یاست، واست) همدغسی لیکلی دی.

۱۰- د ماضی مطلق ضیغې اکثراً داسی لیکلی دی: (ولیدئ- ودرېدئ- ولاړئ).

۱۱- دا کلمات: (موږ- ورځ) په ټول کتاب کښې په همدغه يوه ډول ليکلی دی.

۱۲- سو- وسو همدغسی ليکلی دی يعنی په آخر کښی (و) لری[1].

1- وروسته تر دې چه په ۱۳۱٦ کښې پښتو انجمن او فارسی انجمن يو ځای شوه او بيا څه موده پس دغه انجمن د پښتو ټولنی په نامه يد شو پښتو ټولنی د ليک د يووالی په غرض د املاء په باب ځينی مجلسونه جوړ کړه او د اختلافی مسايلو په باب ئې څه فيصلې صادرې کړې چه د مخه په مفصل ډول راغلی دی او په اوسنۍ املاء کښې ډېر دخل او تاثير لری.

انشاء(لیکوالی)

د انشاء لغوی معنا ایجاد دی یعنی دیوه نوی شی پیدا کولو ته انشاء وایی. په ادبی اصطلاح یو نوی فکر او نوی خیال په الفاظو کښې ځرګندول انشاء ده.

انشاء دوه ډوله ده: نثر، نظم.

نظم اکثراً شعر وی او نثر کله کله شعر شی.

شعر: هغه وینا ده چه الفاظ ئې ښکلی وی او ویونکی پکښې فکر، پوهه، ذوق، د زړه هیجان او د روح اغیزه سره ګډه کړي.

دا راز کلام نظم وی او که نثر وی شعر دی.

نه شعر: هغه ساده بیان دی چه احساسات او باطنی هیجان ورسره ګډ نه وی او یوازی د مطلب ځرګندونه پکښی وی.

د انشاء فن او د لیکوالی هنر دا دی چه سړی خپل مطلب په صحیح ډول اداء کړی او څه ئې چه په زړه او ذهن کښې وی په ښو الفاظو ئې د ژبی له قانون سره سم په موثر ډول د فصاحت او بلاغت په اصولو برابر ځرګند کړی.

د ښو کلماتو انتخابول او د الفاظو ښه تالیف د انشاء مهمه برخه ده.

یو شاعر او ادیب سربیره په دې چه باید د کلماتو په ښښلولو او استعمالولو ښه پوه وی باید دا قدرت هم ولری چه نوی افکار او نوی معانی پیدا کړی او ښکلا پکښی واچوی.

د بشری روح تیاره ګوټو نه رڼول، د پیدا ایښت په نښو نښانو کښې ځیر کېدل، د ټولنی پټ رازونه او رمزونه څرګندول، له عادی پېښو نه نوی او په زړه پوری نتایج اخیستل، نوی او بکر مضامین پیدا کول د شعر او ادب د خاوندانو کار دی.

دا کار یو لوړ ادبی استعداد او شاعرانه قریحه غواړی چه سلیم ذوق او دقیق احساس یی مظهر دی.

څوک چه دغه راز استعداد لری هغه له خپلو کتنو، اورېدنو او تجربو څخه د پوهې او معرفت ډیره ښه پانګه راغونډوی او له خپلو حواسو او مشاعرو نه ډیر ښه کار اخلی. دغه د طبیعت ښکلا چه یو شاعر او ادیب یې په شنو ناوونو، ګڼو ځنګلونو، ښکلو درو، سمسورو باغونو، مستو سیندونو، لوړو غرونو، د آسمان په لمنو د مرغانو په نغمو، په ښو سترګو او ښکلو مخونو کښې وینی د غرو شپانه او ساده خلق ئې هم وینی مګر دا لیدل او هغه لیدل ډېر فرق لری.

د بلبلو په نظر ګلو ته ګوره　　لیلا نه ده چا لیدلې بې مجنونه

دا روښانه لمر او سپینه سپوږمۍ یا رانه ستوری هر چا لیدلی دی مګر هر یوه ته ئې د خدای په لوری رهبری نه ده کړې او هر چا (لا احب لافلین) نه دی ویلی.

د کوه طور په لمنو کښې ډېر خلق ګرزېدلی دی مګر د حق او حقیقت رڼا هر چا نه ده لیدای.

که څوک غواړی چه د خلقت او فطرت په رمزونو او اسرارو پوه شی او په یوه شنه پاڼه کښې د معرفت دفتر وګوری خپل عقل، شعور او احساس دی په کار واچوی او د زړه سترګی دی وغړوی.

په یوه لاره ډېر خلق تېرېږی مګر یو نیم پکښې چیرته یوه ښکلې مرغلره پیدا کړی چه د چا له امبله پرېوتې او په خاورو کښې پرته ده.

ډېر لاروی په یوه لاره روان وی څوک یوه خوا ګوری څوک بله خوا، د چا یوه شی ته پام شی د چا بل شی ته، یو پکښې د دېواله له کنډوه کوم ښکلی مخووینی، بل د بام په سر توره کتېوه. د یوه نظر د خان او ملک په بنګله وی، بل د خوارانو او غریبانو جونګړو او کنډوالو ته ګوری.

ځینی ډېر لرې ډېر واړه شیان لیدای شی، ځینی نور له پښو لاندی ځمکه نه وینی او هوا ته ګوری.

په یوه باغ کښې څوک خس او خاشاک ټولوی او څوک د ګلو دستې جوړوی.

د چا دیدار په کاروی او د چا دینار، کارغه په یوه خوا ځی بلبل په بله خوا، یو ځان نه وینی او بل جهان وینی.

څنګه چه د انسانانو په ظاهری نظر کښې ډیر تفاوت موجود دی دغه راز د ټولو خلقو د زړونو سترګی هم یو راز څارنه کوی.

همدغه د فکر او نظر اختلاف دی چه د لیکوالو او شاعرانو د لیک او وینا په طرز ئی اغیزه کړېده او د هر یوه په انشاء او ادبی سبک کښې ئې خصوصیت پیدا کړیدی:

<u>د انشاء شروع</u>: درې ډوله ده:

۱- بې مقدمې په اصل مطلب پیل کول:

دا لاره ډېرو اروپائی لیکوالو غوره کړې ده چه اوس ډېر رواج لری او د دې لارې تلونکی ورځ په ورځ زیاتېږی.

که مطلب ډېر لنډ وی یا پخپله اصل مطلب جذاب وی نو مقدمې لیکلو ته څه ضرورت نشته.

۲- له مطلب او موضوع نه د مخه یوه مقدمه لیکل.

دا یوه زړه او پخوانۍ ذریقه ده او ډیر لیکوال په دغه لاره تللی دی.

د مقدمې لیکلو رواج پخوا دومره ډېرو، چه شخصی او رسمی مکتوبونه او فرمانونه هم ترېنه خلاص نه و او منظوم حکایتونه به هم په یوه مقدمه شروع کیدل لیکوالو او شاعرانو به په مقدمه کښې ډېر زور لګاوه او په دې وسیله به ئې د لوستونکو توجه خپل مضمون ته راګرزوله.

په مقدمه کښې به د لیکلو اسباب او علل بیانېدل او کله به له اصل مضمون نه مقدمه اوږده شوه اوس که څوک مقدمه هم لیکی هغسی نه وی او له پخوا وخت نه ډېر فرق لری.

مقدمه باید ښکلې وی او له موضوع سره ښه ارتباط او نژدې مناسبت ولری چه د لوستونکو توجه مضمون ته راجلب کړی.

۳- دریمه طریقه دا ده چه مقدمه نه لیکی مګر مضمون او موضوع هم له سره نه شروع کوی بلکه د یوه داستان مینځ یا اخر د شروع دپاره انتخابوی او وروسته له نتیجې ته د داستان متن لیکی.

یعنی اول ئې جذابه برخه را اخلی او بیا نوره قصه تماموی.

دا طریقه ډېر مهارت غواړی که څوک په دغه چل ښه پوه وی او په ښه ډول ئې سرته ورسوی ډېره جالبه طریقه ده مګر په ماهردانه ډول نه وی او بې تناسبه وی نو نتیجه ئې ښه نه ده.

لیکوالو ته په کار دی:

چه تر لیکلو د مخه خپل هدف ښه وټاکی او په دې پوه شی چه څه لیکم؟ د څه دپاره ئې لیکم او د چا دپاره ئې لیکم؟

ډېر ځله داسی پېښېږی چه د یوه لیکونکی په ذهن او فکر کښې ګډی وډې خبرې ګرزی یا یو مغشوش او مبهم غوندې مطلب ورسره وی چه د یوې تورې شبې په شان له لرې یوه سیاهی معلومېږی او تشخیص ئې ګران وی نو د ده لومړی کار دا دی چه خپل هدف ښه وټاکی او په هغه څه ځان ښه پوه کړی چه نور پرې پوهوی.

وروسته تر دې چه د موضوع حد او حدود معلوم شوه نو بیا په کار دی چه په داسی طریقه ئی بیان کړی چه د نورو د پوهولو ډېر لحاظ پکښی ساتل شوی وی او د اداء طرز ئې غلط او بېخونده نه وی یعنی انشاء ئې ښه وی. د انشاء د ښه والی دپاره د پوهې او ادب خاوندانو ځینی مقررات ټاکلی دی چه باید په لیک او وینا کښې ئې مراعات وشی.

ښه انشاء: هغه ده چه دا صفتونه پکښی وی:

وضاحت: دښې انشاء یو مهم صفت وضاحت دی په لیک او وینا کښې باید هیڅ قسم ابهام التباس او خفانه وی موجوده او دا کار هله کېږی چه د کلماتو دلالت پخپله معنی باندی واضح او روښانه وی.

په جمله کښې باید ډېر آدات روابط او عوامل رانشی او نه پکښی د ضمیرونو تشتت او ډېر تعدد ولیدل شی.

د جملو سبک باید جلی وی او عبارات داسی اتصال او ارتباط ولری چه هیڅ راز تعقید او التباس پکښی نه وی.

معترضه جملې باید ډېری نشی او په خبره کښې بچی نمسی او کړوسی پیدا نشی.

صراحت: صراحت دا دی چه په انشاء کښې د تالیف او ترکیب ضعف نه وی او الفاظ له مقصودی معناګانو سره تناسب ولری.

د صراحت او وضاحت فرق دا دی چه هر صریح او واضح وی مګر هر واضح صریح نه وی.

د عوامو کلام واضح وی مګر صریح نه وی ځکه چه د ترکیب او تالیف ضعف پکښې وی.

صراحت هغه وخت په کلام کښې پیدا کېږی چه الفاظ فصیح وی او د بیان طرز داسی وی چه معانی یو په بل بار نه وی، هره معنا ځانته حیثیت ولری، د

فصل او وصل مراعات په ښه شان شوی وی او د عطف و استیناف ځایونه معلوم وی.

ضبط: له ضبط څخه مقصد دا دی چه په کلام کښې زیاتې او بې ضرورته برخی او د حذف و اضمار په واسطه د کلام تمکین او متانت په ښه شان ساتل شوی وی.

طبیعت: یعنی په کلام کښې له تکلف او تصنع څخه کار نه اخستل.

څنګه چه په وینا کښې فصاحت ښه دی او تفصح (په تکلف سره فصاحت ښودنه) ښه نه ده ادبی صنعت هم باید په طبیعی ډول وی او په دغه باب کښې له تکلف او تصنع څخه کار وانخستل شی.

غرض دا چه په انشاء کښې په صنعت، ښکلا او رنګ آمیزی په داسی ډول وی چه هر چا ته به طبیعی معلومېږی نه دا چه صنعت او ښکلا به پکښې بیخی نه وی او ادبی رنګ به نه لری.

د ادب ګرانوالی هم په همدغسی دقیقو مراعاتونو کښې دی چه سړی باید د هر شی اندازه وساتی او د هنر بار پکی، په نظر کښې ونیسی.

ادبی ذوق ډېر نازک مزاج لری او ترضیه ئې ډېر ګران کار دی.

د هنر خاوندان د عوامو په شان نه دی چه په محض سرو او شنو رنګونو وغولېږی او په مصنوعی ګلونو د حقیقی ګلانو ګمان وکړی.

سهولت: سهولت آسانی ته وائی په انشاء کښې د سهولت مراعات او په آسانه لاره تلل په کار دی.

څنګه چه بې لاری تګ ښه نه دی دغه شان آسانه لاره پرېښودل او په ګرانه لاره تلل هم ښه کار نه دی.

د انشاء خاوند باید کوشش وکړی چه د ژبی آسانه او بې تکلیفه لاره پیدا کړی او په پیچومو او لوړو ژورو سرنشی.

ځینو بلغاؤ ویلی دی پام کوئ چه پخپلو خطابو او ویناؤ کښې له ډېرو عمیقو الفاظو او مشکلو تعبیراتو نه کار وانخلئ.

د لفظ او معنا حسن په آسانۍ کښې ولټوئ او د لاس غوټه په خوله مه خلاصوئ.

انسجام: په لغت کښې د اوبو جریان ته وائی د بلغاؤ په نزد هغه کلام منسجم دی چه لفظی او معنوی تعقیدونه پکښې نه وی او د اوبو په شان روانی ولری.

تاسی فرض کړئ چه په یوه لښتی کښې اوبه ډېری ورو او ډپ روانی دی چه لکه یو ډنډ معلومېږی او په بل لښتی کښې د اوبو جریان ګړندی دی او روانی یې زیاته ده په همدغه وجه دا اوبه او هغه اوبه د پاکۍ او صفایۍ په لحاظ د هر چا په نظر کښې ډېر فرق لری.

د یوه او بل انشاء هم د روانۍ او انسجام په لحاظ مختلف مدارج لری او هماغه انشاء زړونو ته ژر لاره پیدا کوی او د عام مقبولیت درجې ته په بیړه رسیږی چه روانی ئې زیاته وی.

لکه چه د رحمان بابا د شعر په نسبت چا ویلی دی:

ستا اشعار دی رسیدلی تر هر ځایه هر پښتون ته

د اوبو په شانی وینم ستا د شعر روانی

اتساق: د معانیو ټینګ اتصال او ارتباط ته اتساق وائی که د کلام تناسب ښه وساتل شی او جلمې یو له بله یې ربط نه وی نو په انشاء کښې دغه صفت پیدا کېږی او د انشاء حسن زیاتوی.

جزالت: ښه معانی په مناسبو الفاظو اداء کول جزالت دی. د معنا او مقصد د اداء کولو دپاره مختلفی لاری موجودی دی، ځینی تعبیرات سپک او رکیک وی ځینی ښه او مهذب وی سړی کولی شی چه یو مطلب په رکیک او ناوړه تعبیر هم پوره اداء کړی چه هیڅ خفاء او اشتباه پکښې نه وی مګر د ادب او اقلم

له ژبی سره دغه راز تعبیرات ته ښایي ادیب او لیکوال باید ښه عبارت پیدا کړی او د معنا شرافت وساتی.

<u>ساده ګی:</u> کوم صفتونه چه د ښې انشاء دپاره په کار دی هغه دا لازموی چه باید لېکوال د ساده سبک پیروی وکړی او شعر و ادب دی د خلقو فکر او فهم ته نژدې کړی.

په اوسنی عصر کښې چه طبقاتی امتیازات له مینځه تللی یا د تلو په حال کښې دی د خواصو هغه آسمانی مقام زمکی ته راټیټ شوی او عوامو ته اوس (کا الانعام) څوک نشی ویلی.

شعر او ادب هم باید اوس د دیموکراسۍ او سوسیالستۍ اقتضا آتوته وګوری او د څو تنو له حسن نظر نه عمومی التفات او عام مقبولیت وګټی.

که مونږ په عمومی ډول د شعر او ادب تاریخی سیر او اوسنی موقف په نظر کښې ونیسو دا به ومنو چه تر ډېره حده د شعر و ادب مخه د جاء و جلال له پارګاه نه د خلقو درګاه ته را ګرزېدلې ده او خپله قبله ئې بدله کړېده.

څنګه چه په اوسنی ادب کښې خلق او وطن د غزلی سروی باید د ادب ژبه هم د خلقو له فکر او فهم سره برابره وی او لیکوال داسی کلمات او تعبیرات انتخاب کړی چه د عوامو ذهن ته نژدې وی.

اوس هغه وخت نه دی چه په نظم او نثر کښې به له لفظی او معنوی صنایعو نه ډېر کال اخستل کېده او په استعارو او اشارو به خبری کیدې په نثر کښې به هم سجع قافیه یا وزن موجود و، جملې به ډېری اوږدې او کړکېچنی وې یو مطلب به څو ځله په څو ډوله په غریبو الفاظو اداء کېده مکررات او مترادفات به ډېر زیات او د پېریانو ژبه به وه چه خاص یو څو تنه پرې پوهېدای شوه او بس.

اوس د خلقو د پوهولو دپاره په آسانه او ساده سبک څه لیکل په کار دی چه ګټه یې عامه وی او ډېر خلق ترېنه استفاده وکړی.

اوس د وقت قیمت چا ته دا اجازه نه ورکوی چه د کوم ادبی اثر په مطالعه د اغلاق او اشکال په وجه ډېر وخت ضایع کړی.

د دې زمانې ځینی لیکوال او پوهان هم ساده انشاء ښه ګنی او مشکل سبک ته په ښه نظر نه ګوری.

ځینی وائی هغه انشاء چه ډېری قلقلې پکښی وی او ډېر جلبل لری یعنی لکه رعد او برق ځلېدل او غرېدل ئې زیات وی د لیکونکی عجز او تصنع ښئ، دا راز هنر ښودنه د واعظانو کار دی په شعر او ادب کښې سادګی لوی صفت دی نه کاکه توب او طمطراق، څومره چه د چا فکری او معنوی پانګه زیاته وی هغومره ئې سبک ساده او روښانه وی.

مغلق او پیچیده لیکل غالباً د لیکونکی له علمی او معنوی فقر څخه پیدا کېږی هغه ځوک چه د عبارت په ډول وسینګار پسی ډېر ګرځی او له لفاظۍ نه ډېر کار اخلی خپل معنوی فقر د الفاظو په برق او زلق پټوی.

رحمان بابا هم خپله انشاء ساده بولی او همدغه ساده انشاء د هر چا په نزد ډېره مقبوله ده.

<u>ګرامری لحاظ:</u> په انشاء کښې باید ګرامری غلطی نه وی او کلمات د ژبی له قوانینو سره سم په صحیح ډول استعمال شی.

په دې برخه کښې ځکه ډېر دقت په کار دی چه د پښتو د مشهورو لیکوالو په لیک او انشاء کښې هم د ژبې د ګرامری قوانینو په لحاظ ځینې اختلافات موجود دی چه فیصله ئې په کار ده.

ځینې کلمات لکه (موضوع، موسیقی، راډیو...) د یوه په لیک کښې په مذکر ډول راغلی دی او د بل په لیک کښې مؤنث ګڼل شویدی.

همدا رنګه کله چه مبتدا او خبر د تذکیر او تانیث له لحاظ موافق نه وی نو هلته د جملې په آخر کښې ځوک (دی) لیکی او ځوک (ده) راوړی لکه په دی

جمله کښې: دا نړۍ د ځينو دپاره دوزخ دی (ده) يعنی يو مبتدا ته اعتبار ورکوی او بل خبر ته.

په دغسی ځايونو کښې د يوه ليکونکی په اثارو کښې هم دواړه مختلف او مخالف صورتونه موندلی شو په ځينو داسې جملو کښې: ښځه ووژل شوه (ووژل شوه)، خبره ومنل شوه (ومنله شوه) د ليکوالو ليکونه يو راز نه دی.

د اړوونکو تورو په لحاظ هم ځينی اختلافی جملې شته چه د ژبې د قوانينو په لحاظ فيصله غواړی مثلاً يو ليکې: (د پښتانه په کاله کښې) او بل ليکی (د پښتون په کور کښې) د يوه په ليک کښې وينو (وريجی ئی پخ کړی دې، ډوډۍ ئې پخ کړې ده) بل ليکی (وريجی ئې پخې کړې دی، ډوډۍ ئې پخه کړې ده) په صرفی فحاظ هم د ځېنو اختلافاتو فيصله کول په کار دی چه بايد يو صحيح صورت انتخاب شي لکه: (ونيوه –ونيسه، واوښت، واوربد- ببولی دی- بوتللی دی...)

<u>د لغاتو استعمال</u>: څومره چه کېدای شی بايد د پښتو خپل لغات استعمال شی او بې ضرورته پردی لغات رانوړل شی.

غرض دا نه ده چه ليک دې په خالصه پښتو وی ځکه چه دا کار په دايمی او عمومی ډول ممکن نه دی او که ممکن وی نو مفيد نه دی.

د پښتو له هغو مړو او متروکو لغاتو نه چه پښتانه ئی په معنا نه پوهېږی د هغو پردو لغاتو استعمال ښه دی چه په پښتو ژبه کښې له ډيرو وخته داخل دی او په عامه محاوره کښې هر چېرته او هر کله استعمالېږی بلکه عوام ئې په پرديتوب نه پوهېږی او خپل ئې ګڼی. مګر داسی پردی لغتونه چه عوامو ته ئې معنا نه ده معلومه او په پښتو کښې ورته الفاظ هم موجود دی ليکل ئې نه دی په کار ځکه چه يو خو د دغسی لغاتو ليکل ژبه له عام فهمۍ څخه لرې باسی او بل دا چه ډېر ځله ئې ليکوال په استعمال کښې تېروزی او بې ځايه ئې استعمالوی.

هغه پردی لغتونه چه په پښتو کښې استعمالېږی که د جمع په صورت ئې راوړو باید د پښتو ژبې په قانون ئې جمع کړو لکه: عالم- عالمان، کتاب- کتابونه، درس- درسونه، درخته- درختې، زلف- زلفې، زوروړ- زورور، غلطی- غلطۍ... که دغه راز لغتونه د پښتو په قانون جمع نکړو او عربی لغتونه د عربی ژبی په قانون جمع کړو د ډېرو غلطیو د پېښېدو احتمال شته او کېدای شی چه په معنا کښې ډېر تغیر راشی لکه چه په یوه کتاب کښې لیکل شویدی: (د پټې خزانې د نثر جملې وړې وړې دی او عواطف هم پکښې لږ استعمال شویدی) په دې عبارت کښې د لیکونکی غرض عطفونه دی چه عربی جمع ئې (عطف، عطفه) راځی او عواطف د عاطفی جمع ده.

<u>فعلونه</u>: ځینی فعلونه شته چه هم په بسیط صورت استعمالېږی او هم په مرکب ډول مگر له دوهم ډول نه د لمړی ډول افعالو استعمال غوره دی یعنی له ښکاره کولو نه ځرگندول، له پیدا کولو نه (د موندلو په معنی) موندل، له تېښتی کولو نه تښتېدل غوره دی چه باید افعال تربنه مشتق شی.

همدارنگه په داسی مصدرونو کښې لکه کښېناستل، کښېنا ستېدل لمړی صورت د افعالو د اشتقاق دپاره بهتر دی د افعالو ډېر تکرار هم د نورو کلمو د تکرار په شان انشاء بېخونده کوی.

<u>استدلال او منطق</u>: په انشاء کښې باید د منطق او استدلال په لحاظ قوت موجود وی- او په همدغه قوت د انشاء متانت او معقولیت وساتل شی مگر په ادبی او شاعرانه مضامینو کښې استدلال او منطق هم باید شاعرانه وی. لیکوال باید د انشاء او مضمون حال ته وگوری او له محل او مقام سره مناسب دلیل پیدا کړی، که څوک شاعرانه او ادبی مضامین په املائی منطق او محض علمی استدلال تحلیلوی (د ادب ماڼۍ به ټولی کړی میراتی).

<u>آهنگ</u>: په انشاء کښې د آهنگ مراعات هم ضرور دې ځېنی توری او ځینی کلمات شته چه د سماع په لحاظ یې خونده نشته او د کلام لفظی او صوتی

خوند له منځه وړي د يوه ښه ليکونکي هنر دا دی چه د کلماتو په انتخاب او تاليف کښې د رواني او ښه آهنګ لحاظ وساتي.

د لفظ او معنا – تول: له ليکوال سره بايد يوه حساسه او دقيقه تله موجوده وی چه د لفظ او معنا تول په ښه ښان وکړی چه خبره ئې په کنډه برابره وی يعنی لفظ او معنا بايد مساوی وی او په کلام ښې د مساوات لحاظ ساتل شوی وی مثلاً يوه ليکلی دی (خلکو پخوانی ملا له ملائی ځخه وويست) دلته د ملائی کلمه دومره ښه نه ده لکه چه د امامت کلمه مناسبه ده ملايی که څه هم د ځينو په محاوره کښې د امامت معنا لری مګر ملا په اصل کښې د (امی) په مقابل کښې استعمالېږی خلق کولی شی چه يو ملا له امامت ځخه لرې کړی مګر له ملائی ځخه ئې (په هغه اصلی معنی) نشي ويستلی.

په يوه جمله کښې زايده کلمه چه په لرې کولوئی معنا ته زيان نه رسېږی د انشاء ارزښت کموی يوه ليکوال په يو ځای کښې ليکلی دی (رسم ګذشت شروع شو او مونږ ئې د تېرېدلو ننداره کوله) دلته د تېرېدو کلمه هماغسی ده لکه چه څوک د ليلةالقدر شپه ووائی.

نه پوهېږم چېرته می په کوم کتاب کښې وليدل (مونږ د دې حقيقت له پېژندلو سره نا آشناوو) په دغسی ځايونو کښې بايد همدومره وويل شی (مونږ له دې حقيقت سره نا آشناوو) يا مونږ دغه حقيقت نه پېژانده – دا حقيقت مونږ ته معلوم نه و.

د مضمون راښکون: د مضمون ترتيب او د بيان طرز بايد داسی وی چه لوستونکی په ځان پسی راکاږی او د لوستلو شوق و رغبت زيات کاندی که ليکوال د انشاء په هنر ښه پوه وی هغه لومړی د انشاء شروع په ډېر خوند ورډول کوی او بيا دغه شروع په داسی ډول آخر ته رسوی چه د جملو او کلماتو د جذب قوت نه قطع کېږی يعنی سړی چه يوه جمله لولی يا ئي اوری نو بلی جملې ته ئې تنده او تلوسه زياتېږی او غواړی چه ژر نتيجې ته ورسېږی.

د لیکوال عقیده: څوک چه څه لیکی هغه باید د ده د زړه او ضمیر آواز وی او ټینګه عقیده پرې ولری.

یو لیکونکی هغه وخت نور خلق د خپلو افکارو او احساساتو له تاثیر لاندې راوستلی شی چه دی پخپله د عقیدې او ایمان خاوند وی او په لیک کښې ئې صمیمیت او صداقت موجود وی.

هغه څه چه له یوه ساړه زړه نه راووزی او لیکوال پخپله پرې معتقد نه وی د یوه بې روحه جسد مثال لری چه که هر څومره ښکلی وی د چا عشق او علاقه ورسره نه پیدا کېږی.

د انشاء ژوند او حیات په همدغه شی پوری تړلی دی او ژوندی اثر هماغه دی چه د ایمان او عقیدې مظر وی.

نظم او ترتیب: په انشاء کښې ګډوډی او بی ترتیبی لوی عیب دی.

لیکونکی باید یوه موضع په داسی ډول آخر ته ورسوی چه د مضمون سلسله بې نظمه او بې ترتیبه نشی.

د تالیف معنی همدغه ده چه د موضوعاتو او مطالبو تر منځ مناسبت او رابطه موجوده وی هغه افکار چه ګډوډ لیکل شوی وی او یو له بله رابطه ونه لری د تالیف ارزښت نلری او د انشاء صحیح مفهوم نشی پیدا کولی.

هغه نظم چه ناظمان ئې د لفظ په اعتبار په یوه منظوم کلام کښې ساتی د انشاء خاوندئې باید په نثر کښې د معنا او مضمون په لحاظ وساتی او د مطالبو ترمنځ داسی ارتباط قایم کړی چه یوه خبره له بلی سره اړخ ولګوی او یو مطلب له بل سره نا آشنا او بی علاقې نه وی.

ابتکار: په انشاء کښې له ابتکار نه کار اخیستل ډېر ستر اهمیت لری او د ادب په دنیا کښې ډېره لویه کامیابی همدغه ده چه سړی نوی فکر او نوی مضمون پیدا کړی یا ئې د اداء طرز نوی وی یو شاعر او لېکوال چه د ابتکار

قوه لری هغه خپل فکر او نظر په داسی رنګ او طرز کښې ښيي چه خلقو ته نوی معلومېږی او نوی ایجاد ئې ګڼی چه ځینی کسان ورته تخلیقی ادب وائی.

د همدغه قوت په وسیله سړی له خپلو کتنو، اوریدنو څخه تری فکرونه پیدا کوی او له عادی پېښو نه فوق العاده نتایج اخلی.

که دغه قوت په چا کښې نه وی هغه نوی معانی نشی خلق کولی او د یوه نقال او مقلد حیثیت لری.

ابتکار د انشاء معنوی برخه ده او په معنی پوری تعلق نیسی یعنی یو نوی لفظ او نوی ترکیب یا نوې استعاره او نوی تشبیه د نوی فکر او نوی مضمون ځای نشی نیولی همدغه وجه ده چه نوی فکر او نوی مضمون ته بکر ویلی شو او بکره موضوع هم ادبی اصطلاح ده.

څنګه چه یوې کوچنۍ او صغیری نجلۍ ته باکره نه وائی او دا صفت له پېغلی سره ښائی یعنی بلوغ پکښې شرط دی همدارنګه ناقص کلام چه مضمون ورته نشو ویلی د ابتکار په صفت نه ستایل کېږی.

تخیل: دا قوه د ابتکاراتو منه ده، څومره چه د یوه شاعر، یا لیکوال تخیل قوی وی هغومره ئې د ابتکار قوه زیاته وی.

د همدغه قوت په مرسته سړی هغه څه پخپل تصور کښې راوستلی او مجسم کولی شی چه په سترګو ئی نه وی لیدلی او په غوږو ئې نه وی اورېدلی کله چه د تخیل له قوت سره عقل هم ملګری شی نو داسی ادبی آثا ترېنه پیدا شی چې زمانه ئې نشی محوه کولی.

د شعر او ادب دنیا یوه خیالی دنیا ده او په خیال ودانه ده.

شاعر او ادیب په همدغه قوه الوزی او همدغه الوتنه د انسان د نظر سطحه لوړوی او له بل عالم سره ئې آشنا کوی.

شاعرانه تخیلات هغه خواږه او خوندور خوبونه دی چه یو شاعر او لیکوال ئې په ویښه وینی او نور ئې په خوب کښې هم نشی لیدای.

ذوق: د ادب په اصطلاح هغه قوه ده چه د لطف او ښکلا درک کوی او د هنر خاوندان ورته ډېر اړ دی. څنګه چه د انسان په خوله کښې یوه قوه او استعداد موجود دی چه د څکلو په وسیله خوندور او بیخونده شیان پېژنی دغه راز یوه بله قوه هم په ځینو انسانانو کښې شته چه د کلام خوندونه او ښیګڼی پری معلومیږی.

د فن او صنعت خاوندان د دغه قوت په مرسته پخپلو هنری آثارو کښې ښایست او ښکلېتوب پیدا کوی او ډېر ښه هنر هماغه دی چه له سلیم ذوق نه پکښې کار اخستل شوی وی.

رسامی، نقاشی، معماری، موسیقی او شعر و ادب د انسان د ښه ذوق په مرسته ترقی کوی او په جهان کښې ښایست او ښکلیتوب زیاتوی.

په شعر او ادب کښې ځینی داسی ښیګڼی او عیبونه شته چه هغه یوازې د ښه ذوق په مرسته معلومیږی او بې له سلیم ذوقه بل معیار نلری.

همدغه سبب دی چه ادبی پوهه یوازی په زده کړه او تعلیم نه حاصلیږی او ذوقی برخه ئې د ذوق لارښودنه غواړی.

حافظه: هغه څه چه انسان ئی احساس او ادراک وکړی نو بیائې حافظه له ځان سره ساتی او د ضرورت په وخت کښې ئې بېرته انسان ته یادوی ځکه دغی قوې ته حافظه یا ذاکره وایی.

دا قوه له یوه لیکوال سره په انشاء کښې ډېره مرسته کوی یعنی د انشاء مواد همدغه قوه تهیه کوی که دا قوه نه وی نو څوک له خپلو کتنو اروېدنو څخه معنوی استفاده نشی کولی او د پوهی پانګه ضایع کیږی.

حافظه دقت ته ډیر ضرورت لری، څومره چه د یوه لیکوال حافظه د یوې موضوع جزئیات په ډیر دقت ثبت کړی هغومره ئې په لیک او انشاء کښې د هغې موضوع مکمل او دقیق تصویر موجود وی.

څنګه چه د یوه رسام پوره مهارت دا دی چه یوه منظره پخپل رسم کښې هماغسې وښئی چه ډیر واړه شیان او جزئیات په نظر کښې نیول شوی وی او د باریک بینئ برخه زیاته وی د یوه لیکوال هنر هم په دې کښې دی چه خپلی لیدنې کتنې یی په پوره ډول او په ډیر دقت پخپل لیک کښې ثبت کړې وی او په حافظه کښې ئی دقت موجود وی هغه کالی چه یوه ښه خیاط ګنډلی او هغه چه یوه بد خیاط ګنډلی دی همدغه فرق لری چه یوه په سکڼاو او ګنډلو کښې دقت کړی او بل نه دی کړی که دغسی نه وی نو هر کمیس غاړه لستونی او لمن لری.

حس: هر څوک چه څه واوری، څه ووینی او په څه پوه شی نو ښه باید اثر پری وکړی او په حال کښې ئی تغیر راشی، خپه کیدل، خوشحالیدل، تعجب کول د همدغه اثر نتیجه ده او دغه تاثیر قبلولو ته احساس وائي.

څومره چه د یوه لیکوال او شاعر حسن قوی وي او حساسیت ئې زیات وي نو په لیک او وینا کښې ئې تاثیر موجود وي او په لوستونکو یا اوریدونکو ډیر اثر کوی. په بل عبارت څومره چه یو لیکوال ډیر غمجن شی هغومره نور هم غمجن کولی شي، په هره اندازه چه دي خوښ یا متعجب شی په هغه اندازه په نورو کښې خوښې او تعجب پیدا کوی. په همدغه وجه حساسیت او قوی احساس د شاعر او لیکوال دپاره ډیر په کار دي، دی باید په لږ شی خپه او په لږ شی خوشحاله شی او د تعجب برخه ئی له نورو نه زیاته وی.

ذکاء: چه ذهن هم ورته وائی د انسان هغه استعداد دی چه د عامو او معانیو ادراک کوی.

د یوه لیکوال دغه برخه هم باید نیمګړې نه وې او په دغه وسیله ئې باید له علومو او معارف څخه ښه برخه موندلی وی.

دغه راز معنوی قوتونه او استعدادونه که په یوه لیکوال کښې موجود وی او ښه کار ترینه واخلي د هغه لیک او انشاء په انساني افکارو او احساساتو ډیر اثر کوی او د یوه ملت په زړه او دماغ حاکمیت پیدا کوي.

دا راز کسان هماغه خلق دی چه پس له مړيني هم د دوی تسلط او معنوی نفوذ په انساني جوامعو باندې باقې وی او په پیړیو پیړیوئی اثر نه محوه کیږې.

د لیکوال شخصیت او اخلاقی شجاعت: د هر چا په لیک او انشاء کښې د هغه شخصیت او اخلاقی شجاعت ډېر اثر لری.

کوم لیکونکی چه ځانته په درانه نظر ګوری او ځان ورته سپک او وړوکی نه ښکاری خپل مسئولیت د یوه لیکوال په حیث ښه پېژني او د جامعې په مقابل کښې ورته خپله وظیفه ډیره درنه معلومېږی.

همدغه احساس هغه ته جرئت ورکوی چه د ناپوهانو له انتقاد او ملامتیه نه ونه وېرېږې او د جامعی عیبونه او دردونه په صراحت بیان کړی.

د ډیرو لویو لیکوالو زیات شهرت د همدغه صفت مرهون دی او د لیکوال هماغه لوړ شخصیت دی چه د ده په انشاء کښې خپل عظمت او جلال ښیی او خلق ورته په احترام سر تیتوی.

د ادبی آثارو مطالعه: د لویو او سترو لیکوالو د آثارو مطالعه د انشاء د زده کوونکو دپاره ډېر ګټوره ده ځکه چه ښه انشاء او د ادب ټولې ښیګڼې څوک چا ته په درس او تعلیم نشی ښودلی، دا پوهه تر ډېره حده د ادبی آثارو په مطالعه حاصلېږی.

سړی باید د نظم او نثر ادبی متون په دقت ولولی او د همدغی مطالعی په وسیله د ادب په باریکیو، رمزونو او ذوقی کیفیاتو پوه شی چه هغه د ادبی اصولو او قوانینو په زده کړه نه حاصلیږی مګر دا زده کړه باید داسی نه وی چه لیکونکی به له یوه او بل نه څه را اخلی او خپله انشاء به ئی ګڼی.

د انشاء معنا دا ده چه نقل او غلا به نه وی ایجاد به وی.

د ادبی آثارو مطالعه باید لکه غذا او طعام په انسان کښې قوت پیدا کړی او داسی تحلیل شی لکه چه له غذائی موادو نه معنوی قوتونه پیدا شی او ماهیت ئی بدل شی څنګه چه له خبری نه خبره پیدا کېږی باید د یوه او بل له افکارو نه نور نوی او تازه فکرونه پیدا شی او په ذهن او دماغ کښې د انشاء دپاره نوی مواد وزیږوی.

د فکر آزادی: څومره چه یو لیکوال یا شاعر آزاد فکر کولی شی او له ذهنی اسارت نه خلاص وی هماغومره ئی انشاء هم له تقلید او ابتذال څخه لرې وی.

په همدغه وجه لیکوال او شاعر ته ښائی چه د اجتماع او محیط، عرف او عادت په مقابل کښې د نورو په شان په پټو سترګو سرقت نکړی بلکه د خرافاتو او موهوناتو په مقابل کښې د بغاوت جنبله ولری.

هغه څوک چه ډېر مقید او محتاط روزل شوی او وېریدونکی وی فکر او خیال ئی له کورنی مرغه لوړ پروازنشی کولی او په آثارو کښې ئی د عالی فکر او آزاد خیال ښبی ښباني نشو لیدلی.

چېرته چه اندیښنې او تصورات لکه بندیان او قدیان په ذهن او دماغ کښې ایسار وی او د جرئت و جسارت لاس و پښی تړلی وی لیکوالی هم هلته غلامانه حیثیت لری او په ادب کښې حریت او شهامت نشی پیدا کېدای. د لیکوالۍ د ترقۍ او انکشاف دپاره د دیموکراسۍ مساعد محیط په کار دی چه د فکر او عقل سترګی نه وی تړلی او د ژبی، قلم او عقیدې آزادی موجوده وې.

سبک

د سبک حقیقی معنا سره یا سپین زر ویلی کول او په قالب کښې اچول دی.
مجازاً د بیان او اظهار خاص طرز ته سبک وائی.
هر لکیوال د خپل فکر او خیال د څرګندولو دپاره یوه خاص طرز لری چه هغه د ده سبک باله شی.
د ځینو لیکوالو او شاعرانو سبک ته دومره ښکاره وی چه ادب پیژندونکی ئې د الفاظو له انتخابولو، د کلماتو له ترکیب او د تعبیر له طرز څخه پېژندلی شی مثلاً رحمان بابا، حمید او خوشحال خان خټک بیل بیل سبکونه لری چه د فکر او معنی له حیثه او د الفاظو او تعبیراتو له خوائی رنګ او ډول له ورا معلوم دی.
همدغه شان د کاظم خان شیدا اشعار که څه هم د حمید له اشعارو سره په نازک خیالۍ او ځینو نورو ادبی خصوصیاتو کښې ډیر مشابهت لری مګر بیا هم د شیدا او حمید شعرونه د ادبی ذوق خاوندان یو له بله پیژنی.
څنګه چه د دوه تنو خیری که څه هم یو له بله ډیری نزدې وی او ډیر خلق پری تېروزی بیا هم ځینی فرقونه لری چه یو له بله بیلوی د دوه سبکونو ډیر نزدیوالی هم له یو څه مغایرت نه خلاص نه وی او ځیر کتونکی ئی فرق کولی شی.

هماغه شان چه د دوو تنو په آواز کښې فرق شته او يو مقصد يو سړی په يوه راز او بل ئې په بل راز څرګندوي د ليکوالو او شاعرانو په انشاء کښې هم ډېر لفظی او معنوی فرقونه شته چه د سبک او اسلوب بيلتون ښئی.

مثلاً: د پښتو ژبی دوه لوی او مشهور شاعران (خوشحال خان او رحمان بابا) دواړه خپل استقامت او صبر و ثبات بيانوی يا مونږ ته د مقاومت او زغم درس راکوی نو يو راته وائی:

د عالم ډيری خبری د جهان توری لښکری
زړه می نه ښوروی له ځايه غر خو هسی وی کنه

هغه بل يعنی رحمان بابا همدغه مقصد په دی ډول بيانوی.

لکه ونه مستقيم پخپل مکان يم که خزان راباندی راشی که بهار

د خوشحال خان باتور شخصيت او رزمی احساس همدغه تقاضا لرله چه د ډېرو لښکرو او ډېرو خبرو په مقابل کښې خپل زړه لکه غر ځای په ځای ولاړ وښئی او خپل زړورتوب په دغه ډول څرګند کړی مګر رحمان بابا د خپل صوفيانه او عارفانه ژوند او احساس په غوښتنه بل راز فکر کوی او داسی تعبير پيدا کوی چه د ده له ذوق او نظر سره موافق دی.

دی لکه يو حکيم د دنيا دورنګی، خزان او بهار، غم او خوشحالی په نظر کښې نيسی او انسان ته دا درس ورکوی چه سړی بايد د زمانی د حوادثو او انقلابونو په مقابل کښې لکه ونه مستقيم ودرېږی چه نه ئی د دنيا بهار له چتې وباسی او نه ئې خزان ملا ماته کړی.

دغه د سبک او لهجی اختلاف چه د دې دوو ستره شاعرانو په وينا کښې شته په دی دوه بيتو کښې ئې ډير فرق راووست او په يوه مطلب کښې ئې دوه مضمونونه پيدا کړه.

کله دا سې پېښېږی چه دوه شاعران یو مضمون افاده کوی چه ځینی الفاظ ئې هم مشترک وی او دا ګمان پیدا کېږی چه یوه به له بل نه اخستی وی مګر د همدغسی مضامینو د بیان طریقه بیا هم یو څه فرق لری چه د یوه سبک له بل نه بیلوی او د ادبی لهجې په لحاظ د یوه افاده له بل نه غوره ښیی لکه د رحمان بابا او حمید دا بیتونه:

چه له څنګه مې دلبر په لاس کښې جام دی | نن اورنګ د زومانې زما غلام دی

(رحمان بابا)

هر چه تا غوندې دلبر یې به څنګ کښېنی | د پنهو په ځای هغه ته اورنګ کښېنی

(حمید)

مقتولان ستا د غمزو دی لاله نه دی | چه په سره کفن له خاورو را بیرون دی

(رحمان)

سره لاله له هغې زمکې زرغونېږی | هرچه ستا د مقتول وینی وی پرې رغښتی

(حمید)

پدې بیتونو کښې د مضمون په لحاظ څه ډېر فرق نشته او ځینی کلمات چه په یوه بیت کښې راغلی دی په بل بیت کښې هم عیناً استعمال شوی دی مګر بیا هم د رحمان بابا او د حمید خبری د سپک او لهجی په لحاظ ښکاره توپیر لری او شعر پېژندونکی پوهیږی چه شعری قوت ئې یو راز نه دی.

دا خو د شاعرانو په سپک کښې هغه توپیر دی چه د عبارت او لهجی په لحاظ د یوه شاعر وینا له بل نه بېلوی او د اداء په طرز پورې تعلق لری مګر د سبک او اسلوب په بیلتون کښې سربیره په الفاظو او تعبیر په طرز د لیکونکو

او شعراؤ د فکر او نظر اختلاف هم ډېره برخه لري چه د ليکوالو او شاعرانو په مقايسه او مقابله کښې دغه خوا هم ډيره مهم او درنه ده.

رحمان او خوشحال د فکر له حيثه:

دواړه لوی او مشهور شاعران دی مګر د دواړو فکر او نظر يو راز نه دی او په ادبی سبکونو کښې ئې د فکر له حيثه ډېر فرق موجود دی.

د خوشحال خان شاعری د روح او معنی په لحاظ پښتنی شاعری ده او پښتونولی پکښې ډېره زياته ده که څوک د ده اشعار په يوه بله ژبه هم ترجمه کړی نو پښتنی رنګ او پښتونتوب تربنه نه ځی ځکه چه د ده افکار او احساسات پښتنی دی او د افغانيت نمايندګی کوی. که څوک غواړی چه د افغان ملت يوه ښه مکمله پښتنی نمونه وګوری نو پخپله خوشحال خان ختک د افغانيت ډير ښه مثال دی او د ده اشعار د پښتو او پښتونولۍ کامل تصوير ګڼلی شو مګر رحمان بابا دغسې نه دی د هغه افکار او احساسات تر ډېره حده له مطلق انسانيت او انسانی سلوک سره تعلق لری او د بشری اخلاقو درس راکوی خوشحال خان پخپلو اشعارو کښې مونږ ته يو داسې سړی راښئی چه د ده په نظر کښې د سړيتوب او نارينتوب ډېر ښه مثال دی او دی ورته په مردۍ او رجليت قايل دی چه يو څو بيتونه ئې دا دی:

مرد به نشي په ګفتار	څو پيدا نکړی کردار
چه دی وکنځی مرد نه يې	که له تا، نه وی په دار
چه څه دی خو انتقام دی	د مردانو کار و بار
عفو هور ته ځای لرينه	چه نه عيب وی او نه عار
چه عبت ورخخه نه وی	هغه مرد نه دی په کار
هم مهره لری هم زهر	ښه مردان وی لکه مار
چه هم تندر هم باران وی	تر هغو مردانو ځار

مـــرد بـــه غـــم د خپـــل هنـــر کـــا ـــــــــــه د زر او د دینــــــــــار
مـــرد بـــه غـــم کـــا د خپـــل شـــرم د عـــــــــــزت د اعتبــــــــــار
نـــامرد فخـــر پـــه نســـب کـــا مـــرد نـــه مـــور لـــری نـــه پـــلار

څنګه چه په پښتو او پښتونولۍ کښې پت او عزت ساتل دومره اهمیت لری چه پښتانه ترېنه سر او مال دواړه قربانوی نو خوشحال خان هم په دغو بیتو کښې د پښتنی ذهنیت ډېر ښه ترجمانی کوی او وائي انسان باید د انتقام اخستلو قوت او قدرت ولری چه څوک ورته په سپکه سترګه ونه ګوری او هر چا سترګه تری وسوزی مګر یوازې دا کافی نه ګڼی چه خق ترینه وډارشي بلکه د مینې او محبت لرل هم ضرور ګڼی او ښه کردار ته په ډېر اهمیت ګوری، په یوازې نسب فخر کول نامردی ګڼی او وائي مرد باید د خپل عمل او کردار اولاد وی او پخپلو کارنامو وپیژندل شي.

د خوشحال خان د ژوند او د ده د عصر او محیط تقاضا دا وه چه پښتنو ته د ملی عزت ساتلو او د وطن له غلیمانو نه د انتقام اخستلو درس ورکړی ځکه ئې ویل:

څـــو وانخلـــی لـــه غلیمـــه انتقـــام مرد نه خوب کا نه خوراک کا نه ارام
که په توره ئې ځواب ورکړی مردی ده که وجود دې څوک ازار کاندی په چوب

عبدالرحمن بابا چه یو صوفې او اخلاقی شاعرو او له مینې، محبت سره ئې ډېر کار درلود هغه پښتنو ته نور څه ویل او د غضب او انتقام جذبه ئې په دی ډول سړوله:

شـهیدان نـه دی هغـه خونفروشـان چه خونی ته خونبها نکړی معاف
دی

رحمان بابا که څه هم پښتون و مګر د خوشحال خان په شان د پښتنی احساساتو او جذباتو له تاثیر لاندې نه و راغلې او په همدغه وجه ئې په اشارو

کښې د پښتنی ذهنیت اغیزه ډېره لږ وینو یائې په بل رنګ او بل طرز کښې وینو.

دی هم مردی او مردانګی ستائی مګر هغه نارینتوب چه خوشحال خان ئې تفسیر او تعبیر کوی او هغه چه رحمان بابا ورته مردی وائې یو له بله ډیر فرق لری. دی وائی:

مړنــــی ویلـــــی بویــــه و هغــــه تــــه
چـه بی وجهـی ازار نـه کـا هـیڅ سـړی

حـرام خــور د مخنثـو پــه حسـاب دی
کـه پـه تــوره یـا پــه تیـغ وی مړنــی

د مکـی سـفر آسـان دی مـرد هغـه دی
چـه لـه ځانـه سـفر کانـدی سـفر دا دی

هیڅ ترښه می نشی په تش ډاډ د کورو کلی
مرد بویه چه واخلی د غم پیتی له غمګینه

دغه عارف او صوفی شاعر نارینتوب دیته وائی چه سړی د نورو د خیر او ګټې دپاره له خپل ځانه تیر شی او د یوه غمجنی د غم پیتی پخپلو اوږو واخلی، څوک ئی بی وجهی له لاسه ازار نشی، د چا مال په زور او ستم لاندی نکړی.

دی لکه خوشحال خان چا ته نه وائی که څوک دی په لرګی وهی ته بې په توره وهه بلکه د عفو او ګذشت درس ورکوی او غواړی چه د خلقو په زړونو کښې د رحم او عاطفی احساس ورزوی او په عالم کښې همدردی او مهربانی پیدا کړی.

ده د نرم زړه خاوندان ښه ګڼل ځکه ئی ویل:

ډېر عزیز دی موم د لان تر سکندلانو
ته یو څاڅکی شه د اوښکو ګوهر مشه

خوشحال خان په ننګ او غیرت، په توره او افغانیت فخر کاوه او ویل یې:

د افغــان پــه ننــګ مــی وتړلــه تــوره
ننګیالی د زمانی خوشحال ختک یم

مګر رحمان بابا ویل:

زه عاشق یم سرو کار می دی له عشقه نه خلیل نه داؤدزی یم نه مومند

لنډه دا چه خوشحال خان یو ملی شاعر دی چه ملی روح تقویه کوی او قوم جوړوی مګر رحمان بابا د مینی او محبت شاعر دی او په کلام کښې ئې عرفانی تصوفی او اخلاقی خوا ډېره درنه ده.

د ده تعلق له عشق سره ډېر زیات دی او د عشق په حقیقت ډېر ښه پوه شوی دی.

د عشق او محبت سندرې د خوشحال خان په دیوان کښې هم ډېری دی مګر په عاشقانه سندرو کښې ئی هم د شجاعت او شهامت اغیزه موجوده ده او د ننګ و غیرت روح پکښې ډېر حلول کړی ځکه ئی غزلو هم حماسی بڼه پیدا کړېده یعنی زړورتوب او زورورتوب په عشق کښې هم له خوشحال خان سره ملګری دی او کله چه له ښکلو معشوقو سره خبری کوی بیا هم اکثراً د یوه قهرمان او توریالی شان او حیثیت پکښې ځان ښئی وګورئ! د ده د غزلو ځینی بیتونه:

که زه نه وای تا به ځان لره بلبل څوک په پالنګ به دی دا هسی درختل څوک
که نیولی زرکه باز پریږدی له چنګه زه به هم له لاسه پرېږدم شوخ شنګه
د غمزی په تیغ ئی خوږ ښه ئی خوشحاله مړنی په روغ صورت نه ځی له جنګه
توره چه تېرېږی خو ګذاره لره کنه زلفی چه ولول شی خو خپل یار لره کنه

د خوشحال خان په عشقی غزلو کښې تواضع او عجز و نیاز هم شته مګر په هغه اندازه چه رحمان بابا د عشق او محبت په مقام کښې د شاعرانه او عاشقانه ادابو رعایت کوی دی ئی نکوی.

خوشحال وائی:

زه خوشحال کمزوری نه یم چه به ډار کړم په ښکاره ناری وهم چه خوله ئی راکړه

مګر رحمان بابا د دلبرانو په مقابل کښې بیدلی او بی زړه توب خوښوی او وائی:

دغه ځای د بیدلانو دی رحمانه　　　د دلبرو په کوڅه د لارو رمشه

د خوشحال خان خټک سبک(1):

د خوشحال خان لومړی خصوصیت دا دی چه پخپلو اشعارو کښې ئی د ملیت او وطن دوستۍ احساس په ډېر قوت ګډ کړی او پښتنو ته ئی د خوئ او خپلواکۍ پیغام وړاندی کړی دی حماسی برخه ئی په شعر کښې ډېره درنه او له قوته ډکه ده.

د مضامینو د تنوع او د شعر د اقسامو او انواعو په لحاظ څوک له ده سره برابری نشی کولی.

د فکر آزادی، بی قیدی او جرئت و جسارت ئی ډېر زیات دی ځکه ئی په اشعارو کښې بېباکه او بې پروا زړورتوب وینو.

د ده اعترافات او رندانه وینا په دغسی وضاحت او صراحت د نورو په اشعارو کښې نه وینو دی له اقوامو او اشخاصو نه نه دی وېرېدلی او د عرف و عادت، د رسم و رواج په قید کښې ډېر نه دی راغلی.

د ده اشعار د ده له ژوند او ورځینو پیښنو سره ډېر ارتباط لری او د خپل وخت ډېر حالات ئی د شعر په ژبه بیان کړی دی ځکه ئی له اشعارو نه د عصر او محیط رنګ او ډول ښه معلومېږی او د ده معنوی څېره د ده په اشعارو کښې لیدلی شو.

د ده په دیوان کښې تصوفی، اخلاقی او عشقی اشعار هم شته مګر د ده د شاعرۍ اساسی جزء او مهمه برخه ئی نشو ګڼلی، دا ویلی شو چه دی د راز راز

1- دلته د ده د نثر سبک نه څېړو یوازی شعر یې په نظر کښې دی.

معلوماتو او مطالعاتو خاوند و او له دغو خواؤ نه ناخبره نه و مګر په شاعرۍ کښې ئې هدف د ملیت د جذبې ویښول و او اسای توجه ئې همدغې خوا ته وه خوشحال خان په شعر و شاعرۍ کښې د الفاظو ډېر پروا نه ده ساتلې هر لفظ چه په هر ځای کښې په کاریده خپل و او که پردی غریب و او که فصیح ده ترېنه کار اخستی او کله ئې د یوه لغت هډوکی هم مات کړی او په وچ زور یې په یوه ځای کښې لګولی دی په همدغه وجه د ده د دیوان د لغاتو حل کول او په ټولو اشعارو یې پوهیدل ګران کار دی.

ترڅو چه سړی له ځینو هندی ژبو او د پښتو له مختلفو لهجو او محاورو نه خبر نه وی د ده په اشعارو پوره نشی پوهیدلی.

دغومره ډېر اشعار ویل ضرور له الفاظو سره یوڅه بې قیدی او بې پروایی غواړی او د اشعارو په دغسې لویو دیوانونو کښې ارو مرو له پردیو او نا آشنا لغتونو نه کار اخستل کیږی خوشحال خان ته د پښتونولۍ نبض او رګونه ډېر ښه معلوم و او د ننګ و غیرت په پارولو ډېر ښه پوهیده ځکه یې اشعار د پښتنو په ذوق او فکر ډېر برابر دی او پښتونولی پکښې ډېره زیاته ده.

د همدغه مقصد دپاره ده پښتنو ته ډېرې طعنې هم ورکړی دی او په سپوروستو غو ویلو کښې یې هم کمی نه دی کړی ده ځینی ډېر ترخه حقایق هم بیان کړیدی چه پښتانه خپلو نیمګړتیاؤ ته ملتفت شی او ځان وپېژنی.

د ده په اشعار کښې زړه ماتوونکی رقیق احساسات نشته او په ویونکو کښې لوړ همت، ټینګ عزم د آزادی مینه او د وطن عشق پیدا کوی.

د رحمان بابا سبک:

رحمان بابا د ساده انشاء خاوند دی او په سبک کښې یې د فصاحت او بلاغت ډېر مراعات شویدی له اشعارو نه ئې هر څوک خوند او فایده اخلی او عام و خاص پکښې برخه لری.

د معنایو مخ ئی هر چا ته ښکاره دی او بل مخ ئی خواص وینی او مخصوص خوند پکښې مومی د عبارت روانی او عام فهمی ئی په کلام کښې ډېره اغیزه کړېده ځکه ئی عام مقبولیت پیدا کړی.

اشعار ئی عارفانه دی او اخلاقی ارزښت لری چه رحمان بابا ئی هر چا ته صاحبِ حال او سالک معرفی کړی په همدغه وجه خلق ده ته ډېر ښه عقیده لری او د غی عقیدې د ده د وینا تاثیر ډېر زیات کړیدی.

د اشعارو یو مهم خصوصیت ئی دا دی چه ډېر بیتونه یی لکه متلونه داسی دی چه د استدلال کار تری اخستل کیږی دا ځکه چه د ده اشعار د ژوندانه له هر اړخ سره تماس او تعلق لری او خلقو ته په حیاتی چارو کښې ډېره ښه لارښودنه کوی په همدغه سبب خلق د ده په دیوان کښې فالونه ګوری او هغه څه پکښې مومی چه د یوه او بل له حال سره سر خوری او د هر چا د زړه خبری په کښې شته.

د ده اشعار د زمان او مکان په محدوده او تنګه دایره کښې بندنه و ځکه ئی په هر ځای او په هر وخت کښې هر خوک خوښوی او له هر مجلس سره اړخ لګوی سازنده ئی د بزم په مجلس کښې وائی او خطیب ئی د منبر په سر لولی د غم او ماتم خاوندانو ته پکښې ډېره ښه تسلی شته او مینانو ته د معشوقو له خوا ډېره ښه پیغامونه.

له دنیا نه د چا زړه بیخی نه توروی او د دنیا مینه هم په زړونو کښې دومره نه پریږدی چه زړونه تور کړی.

د عشق او مینی په باب رحمان بابا د حسن او ښکلا له مقامه تیر شوی او معنی ته رسیدلی دی دی کومه ښکلی او ښایسته محبوبه نلری بلکه په حسن او ښکلا مین دی، هر چیرته چه وی او په هر څه کښې چه وی دا مینه له ده سره دومره پخه شوه چه په خپله عشق د ده معشوقه شوه او له سینګار او ښکلیتوب نه زیات په مینه مین شو.

دی په دې حقیقت ډېر ښه پوه شو چه ښکلا له عشق او مینی پیدا کېږی او د عشق پرتوچه په هر څه ولوېږی نو هغه ښکلی او ښاغلی شی.

رحمان بابا عشق پیر، وپیشوا گڼی او د جمله ؤ مخلوقاتو پلار ئی بولی.

د ده په اشعارو کښې قومی او محلی رنګ دومره تسلط نه دی موندلی چه د یوه قوم یا د یوه هېواد د شاعر وګڼل شی دی په هغو شاعرانو کښې راځی چه که د ژبی نا آشنائی نه وی نو بین المللی شاعر که ورته ونه وایو یو بین الاسلامی شاعر خو ورته ویلی شو ځکه چه د ده تعلق تر ډېره حده له انسان او انسانیت سره دی او نه محیطی خصوصیاتو ګردئې له ځانه څنډلی دی.

زه عاشق یم سرو کار می دی له عشقه نه خلیل او داؤدزی یم نه مهمند

ده ده په الفاظو او جملاتو کښې روانی، وضاحت او خوږوالی موجود دی او کلام یې له تعقیدونو او ابهام څخه خلاص دی.

له تشبیهاتو او استعارو نه ئی ډېر کار نه دی اخستی او د معنا ښایست ئی د عبارت له سینګار نه ډېر زیات دی.

د ده د اشعارو ښکلا داسی ده لکه چه یو ډېر ماهر خیاط له یوه سنګین، ساده مګر ډېر قیمتی ټوکی نه داسی لباس جوړ کړی چه د اغوستونکی له قد او اندام سره ډېر زیات مناسب وی او په نیولو، پریکولو او ګنډلو کښې ئې ډېر دقت شوی وی.

د حمید سبک:

عبدالحمید مومند په شعر او شاعرۍ کښې له نازکخیالۍ او له تشبیه او استعاری نه ډېر کار اخستی دی د شعر دېری نازکۍ د ده په کلام کښې شته او په دغه صنعت کښې یو ممتاز مهارت لری د فن او هنر په لحاظ چه څومره لفظی او معنوی ښېګڼی د شعر دپاره په کار دی دی پری ډېر ښه پوه شوی او

خپل هنر ئی ډېر ښه ښودلی دی موشګافی د ده کار دی اسمان ته د شعر زینی ایښودل د اسمان ستوری د شعر په لړ کښې پیل د ده هنر دی.

د ده په سندرو کښې د عشق سوې او ګداز ډېر اغیزه کړی ده او له ښکلا سره ئی تعلق ډېر زیات دی.

په کلام کښې ئی ځینی لفظی او معنوی تعقیدونه شته او حینی لغات پکښې داسی استعمال شوی دی چه معنی ئې ښه واضحه نه ده یا په ګرامری لحاظ نقص او عیب لری همدارنګه په ځینو قافیو کښې ئی هم ځینی عیبونه موجود دی چه د فن په لحاظ ورته ادبی نقص ویلی شو مګر په اشعارو کښې ئی ادبی خوندونه هم دومره زیات دی چه د غه راز عیبونه پکښې پټ او ورک دی. حمید په مضمون افرینۍ کښې لوی لاس لری او د هر شی له لیدو کتو نه یوه ښه معنی پیدا کوی. په شعر کښې ئی پند و نصیحت او اخلاقی لارښودنی شته چه د ژوندانه په لارو چارو کښې تربنه ښه استفاده کیږی په عشق کښې لکه رحمان بابا ډیر پورته او لوړ نه دی ختلی چه د حسن او ښکلا له سرحده هم تیر شوی وی مګر د عشق هنګامه ئی ډیره توده ساتلی ده او د سوزناری ئی ډیری سوزنده دی.

یا د ښکلو د پاولیو شرنګهار دی   یـا د عشـق د لیونیـو د ځنځیـر

که د حمید شعر له یوه لباس سره مشابه کړو نو ویلی شو چه دغه جامه ډېرې غټی او میده بخیۍ لری او ګل دوزی پکښې ډیره زیاته ده په دی ټوکی باندی هر راز بوټی او ګلونه شته او د صنعت مهارت پکښې له ورا معلوم دی دا جامه که د ټوکی او رخت په لحاظ ډیر قیمت ونلری نو دغه انځور او نقش و نګار ئی هم قیمت لوړولی شی.

غرض دا چه په دغو اشعارو کښې د صنعت برخه زیاته ده او داسی مثال لری لکه چه یو شعر او یوه قطعه یو ډېر ماهر خطاط ولیکی او د خطاطۍ فن

پکښې دومره ارزښت پيدا کړي چه خلق د شعر مضمون ته دومره نه ګوري لکه چه د خط ښايست او ښکلا ته ګوري.

پښتو څنګه ولیکو؟

ځینې وائي پښتو باید سوچه کړو، پردی لغات ترېنه وباسو او یو ټکی فارسي یا عربي پکښې پرې نږدو.

دا نظریه په ډېر افراط بناء ده او دا کار کېدونکی نه دی په دنیا کښې داسې ژبه نشته چه پردی لغات پکښې نه وي او نیلي ریښې ئې له نورو ژبو سره تړلې نه وي جهان اوس یوه کور غوندې دی او د ملتونو فرهنګي او اجتماعي تعلقات ورځ په ورځ زیاتېږي اوس د هر چا غږ د بل غوږ ته رسیږي او نا آشنا آواز نه له یو بله آشنا کېږي.

هره ژبه له بلې نه څه اخلي او څه ورکوي.

د ولسونو د ګډ ژوند سیاست په ژبو باندې هم تاثیر لري او پردي لغتونه خپلېږي هغه وخت چه هیوادونه یو له بله ډېر لري ؤ او اولسونه به یو د بل په ژبه نه نه پوهیدل بیا هم په ژبو کښې دخیل کلمات وجود ؤ او د لغاتو په نړۍ کښې معرب، مفرس مفغن الفاظ پیدا شوي و نو اوس دا څنګه کیدای شي چه په پښتو ژبه کښې دې پردي لغات نه وي هغه نوې معنا ګانې او نوي مفهومونه چه په جهان کښې اوس را پیدا کېږي، طبعاً په پښتو کښې نوم نه لري او دا نشي کېدای چه ټولو ته د نوو اختراعاتو په شمول په پښتو ژبه کښې نوي نومونه پیدا کړو که څوک په دې فکر کښې وي چه مونږ دې له نورو ژبو نه څه نه اخلو او

یوازې پښتو لغتونه دې استعمالوو، د دی معنی دا ده چه خپله ژبه دې محدوده وساتو او خپل فرهنگ دې په ډېر ابتدائی حال پرېږدو.

دا فکر باید له مغزو نه وباسو او هیڅکله دا ونه غواړو چه په پښتو کښې دې دخیل او مفغن کلمات نه وی مګر د دې معنا دا نه ده چه مونږ به د پښتو موجود او مستعمل لغات غورځوو او په عوض کښې به ئې پردی غلات بی ضرورته محض د تفنن دپاره راوړو ځکه چه دا کار هم ژبی ته زیان رسوی بلکه ژبه په مرور د زمان محوه کوی په پښتو کښې د اشتقاق له اصولو سره سم د نوونو مواو اصطلاحاتو وضعه هم په کار ده مونږ باید ژبه به د جمود په حال پری نږدو او وخت په وخت د زمانی له ضرورت او احتیاج سره سم نوی تعبیرات او نوی نومونه پیدا کړو او کوښښ وکړو چه د ژبی لغوی استعداد او د افادی قوت زیات شی. او دا کار هلته کېږی چه مونږ د پردیو لغاتو او اصطلاحاتو په قبلولو کښې له غور او سنجش نه کار واخلو او هر څه په پټو سترګو بی ضرورته قبول نکړو پښتو ژبه په پیړیو پیړیو له لیک او لوست نه لری پاته شوی او نوری ژبی د پښتو په هیواد کښې د دفتر او دیوان ژبی وی په همدغه وجه نن د قلم ژبه د پښتو له ډېرو لغاتو سره نا آشنا ده ډېر ژوندی لغات چه د عوامو په محاوره کښې ډېر زیات استعمالېږی د لیکلو په خوله نه راځی او په ځای ئی پردی لغات لیکل کیږی مونږ اوس د تش په ځای خالی لیکو، زړور ته دلیر او زمری ته شېر وایو د دروند په ځای سنګین او د مینی په ځای محبت لیکو، ترکاڼ ته نجار او پښ ته آهنګر وایو پردی راته بیګانه شو او د پښتو لمر او سپوږمۍ رانه په فارسی ابر کښې پنهان شوه ځکه ئی ځای آفتاب او مهتاب یا شمس و قمر ونیو او توری په حرف بدل شو.

په پښتو ادب کښې ځینی داسی اشعار هم شته چه عربی او فارسی لغاتو پکښې د پښتو ژبی رنګ او بڼه داسی اړولی ده چه عام پښتانه ئې هېڅ په معنی نشی پوهیدلی لکه دا بیت چه ګورئ:

مــخ دې شــجر حســن ثمــر دی   یدین رجلین پی لګوم ثمر به خورمه

د عربی او فارسی ژبی علمی او ادبی سلطه په پښتو ژبی دومره قایمه شوه چه د دغو ژبو لغات ادبی او مهذب وګڼل شوه او پښتو لغتونه بی تهذیبه په نظر راغله.

په همدغه وجه د معشوقو شونډو ته لب وویل شوه او بیا ترینه په لام او بی تعبیر وشوه د ښکلو څڼو او کوخیو ته مو زلفی وویلی او بانه مو مژګان وبلل چشمان رخسار او دندان د غزل ژبه شوه او پښتانه شاعران په چاه زنخدان کښې ولوېدل. اوس په کار دی چه له دغه تاثیره ځان خلاص کړو او د پښتو ژوندی او مهجور لغتونه په پښتو ادب کښې راننباسو مګر دا هم باید په نظر کښې ولرو چه د یوی ژبی کور په دی دومره نه ورانیږی چه پردی لغات پکښې ډیر راننووزی بلکه د ژبی له ترکیب او تالیف سره لوبی کول او د نورو ژبو په سبک او اسلوب جملی جوړول ژبه خرابوی او اساس ئی ورانوی یعنی د ژبی ګرامر او محاوری مراعات ډیر په کار دی او په دغه برخه کښې د لیکوالو بی پروائی د ژبی د مسخ کیدو سبب ګرزی.

په یوه پښتو کتاب کښې د یوه مشهور لیکوال دا جمله (دغه صورت د مستقبل د وارداتو د امتزاج نه یو څلانده ماضی ته تخلیق ورکوی).

په دې لحاظ دومره بده نه ده چه عربی لغات پکښې ډیر دی بلکه په دی وجه ډېره بده ده چه د جوړولو طرز ئی ښه نه دی او په ترکیب کښې ئې ډیر ورانی موجود دی په پښتو کښې ځینی لیکوال شته چه د پښتو خالصه لغات ډېر زیات استعمالوی مګر جملی ئی بل راز وی او ګرامی نقص پکښې وی پښتانه لیکوال باید د ژبی اصول او قوانین په نظر کښې ونیسی او د نورو ژبو د تقلید په وجه پښتو محاوره هیره نکړی.

په پښتو ژبه کښې ځینې لغوي او ګرامري تغیرونه

ژبه هم لکه نور موجودات د تغیر او تحول د قانون تابع ده.
د نن ورځې مترقی ژبې هم د خپل پیدا ایښت په ابتدا کښې ډېرې نیمګړې وې چه محدود لغات او اصوات ئې لرل، د ترکیب او تالیف په لحاظ هم ډېر ساده ګی پکښې وه او لغات به د مفرداتو په شان استعمالیده په لومړۍ مرحله کښې د محسوسو شیانو نومونه پیدا شوه بیا ورو ورو د نورو مفاهیمو او معنوی امورو دپاره استعمال شوه او ځینو الفاظو له اسمی معنا نه فعلی معنا ته انتقال وکړ لکه چه له (غوږ نه) (نغوږل) جوړ شو او له (کسی) نه (کسل) همدارنګه ځینی اصوات په افعالو بدل شوه یعنی له (ډز) نه (ډزول) او له (ټک) نه (ټکول) پیدا شوه.
د ژبې له تدریجی تکامل او ترقۍ نه په ژبه کښې ګرامری قوانین کشف شوه او مکمله صرف و نحوه را پیدا شوه.
یعنی د مذکر او مؤنث فرقونه او د مختلفو عواملو تغیرونه په ژبه کښې زیات شوه او د افعالو په نوعیت کښې ډېر زیاتوالی راغی مګر وروسته تر دغی مرحلی چه ژبې له ډېر استعمال لاندی راغلی او لیک و لوست ډېر زیات شو، نو ځینو ژبو خپل ډېر ګرامری خصوصیات او ممیزات له لاسه ورکړه او لغاتو هم بسیط شکلونه پیدا کړه. د افعالو مرکب ډولونه په بسیطو بدل شوه

مګر دغه تغير او تحول په ټولو ژبو کښې په يو راز نه دی عملی شوی او ټولی ژبی اوږه په اوږه وړاندی نه دی تللی.

د پښتو ژبی د تغير او تحول مراحل مونږ اوس نشو ښودلی ځکه چه د دی ژبی د ډيرو پخوا زمانو ليکلی زاړه اثار له مونږ سره نشته او دا نشو کولی چه په دغه باب کښې مدلل څه وليکو او دا معلومه کړو چه پښتو په کومه مرحله کښې واقع ده مګر په لنډ او مختصر ډول دومره ويلی شو چه پښتو ژبی د لغاتو او ګرامر په برخه کښې له څه مودی پخوا نه تر اوسه پوری ځينی تغيرات قبول کړی دی چه دلته ئی د يوه بحث د آغاز په ډول ښيو.

الف- د لغاتو برخه:

ځينی لغات پخوا مستعمل و چه اوس متروک دی يائی په تلفظ کښې تغير راغلی او ځينی نور پخوا يو شان استعماليده او اوس بل شان يعنی په معنی کښې ئی تغير راغلی دی چه يو څه مثالونه ئی دا دی:

اغوستن: دا کلمه ميا روښان او اخوند درويزه د جامو او کاليو په معنی داسی استعمال کړيده (اغوستن نه اغوندی) چه اوس يوازی مصدری معنی لری او په دغه معنی ئی څوک نه استعمالوی.

هلک: اوس يوازی مذکر طفل ته د زيږيدو له وخت د ځلميتوب تر وخته ويل کيږی چه په فارسی ورته (بچه) وائی مګر په زړو کتابونو کښې هر واړه او کوچنی څيز ته هلک ويل شوی دی لکه (هلک خبره- هلک حج- داس سر دی هلک وی. هلک جنګونه).

ښاغلی: په زړو کتابونو کښې ښه خط ته هم ښاغلی خط ويلی شوی مګر اوس يوازی ښه سړی ته ښاغلی وايی او بس.

اغوندوی: اوس اغوندی استعماليږی لکه: (جامی اغوندی) او که څوک بل چا ته د جامی ور اغوندی نو په دغسی مورد کښې (ور) زياتوی يعنی

اغوستل، وراغوستل استعمالیږی، مګر پخوانو (اغوندوی) د (وراغوندی) په معنی استعمال کړیدی.

خپلسر: دا کلمه په پخوانیو کتابونو کښې ډیره راغلی ده چه اوس متروکه ده.

جوکل: د تللو (وزن کولو) په معنی په فوائد الشریعت کښې داسی استعمال شویدی: تله حق ده یارانو په صراط وجوړیږی... عملونه به دواړو، وجوکل شی. د بندګانو پری نیکی بدی جوکیږی.

ځبله – وبله: دا لغتونه هم په اوسنی لیک کښې نشته او پخوانی لیک کښې ډیر استعمال لری.

پاتی کړی: سلیمان ماکو او خوشحال خان ختک د (پریښی) په معنی پاتی کړی لیکلی چه اوس مونږ یوازی (پاتی شوی) په لازمی ډول استعمالوو او متعدی صورت ئی متروک دی.

ګانده: د فرد او راتلونکی ورځ په معنی په زړو کتابونو کښې راغلی دی چه اوی نه استعمالیږی.

بیارته: اوس پکښې تخفیف راغلی او (بیرته) استعمالیږی.

پیرړ: پخوا (پېرړ، پریړ) لیکل کیده او اوس (پیړ) لیکو.

وروستلی – ړونبلی: دا دوه کلمی هم اوس په مخفف ډول (وروستی، ړونبی) لیکل کیږی او له پخوا نه پکښې تخفیف راغلی دی.

ویلړین: دا کلمه اخوند درویزه ډیره زیاته استعمال کړیده چه اوس ئی څوک په معنی ښه نه پوهیمی لکه په دی جملو کښې: ادب ئی ویلړین، ناروائی ویلړین، دا شهیده ویلړین، وبال ئی ویلړین.

دا کلمه په مخزن الاسلام کښې په (۱۲) جملو کښې ولیدل شوه او د مختلفو مقامونو له استعمال نه داسې معلومه شوه چه د بوللو او ګڼلو په معنی به وی چه ځینی پوره جملی ئی دا دی:

۱- په هېڅ زمانه کښې اولیاء تر انبیاؤ نه افضل و نه به وین څلور څلویښت بخر هر انبیاء تر اولیاؤ په بره مرتبه ئی ویلړین.
۲- امام اعظم زر ځله ښه خدای په خوب لیدلی ځکه دی په امامانو کښې په بره مرتبه ئی ویلړین.
۳- یوه یارووې علی ته چه ما خدای په خوب لیدلی مرتضی وې دغه هسی پر بازار هر څوک وینی ولی دا زده کړه چه مطلق لیده ئی نشته په دنیا کښې چه مطلق تجلی لکه ئی ذات دی په قیامت ئی ویلړین.
۴- یو بیځونه بی چګونه بل بی عیبه بې نقصانه وسکه دا دواړه سلبی او تنزیهی ویلړین ولی نور لکه محی، ممیت، معز، مذل، خدای دی صفات فعلیه ئی ویلړین. اخوند قاسم په فواید الشریعته کښې هم دا کلمه داسی استعمال کړی ده: اسلام جوړ په پنځه څیزه پنج بنائی ویلړین.
په دغه جمله کښې هم د بوللو او ګڼلو معنی ښه اړخ لګوی.
یو بل لغت چه عبدالحمید پخپلو اشعارو کښې استعمال کړی له همدغی مادی څخه مشتق معلو مېږی چه هغه د (ویلاړ) کلمه ده لکه په دې بیت کښې:

شپون غو به ځکه سنګدله ویلاړه شی　　　　چه روګار کاندی له کاڼو د بیدیا

دا بیت په یوه بله نسخه کښې داسی هم راغلی دی:
<u>وهیر</u>: دا کلمه په پخوانیو کتابو کښې داسی استعمال شویده (وهېر کړ، وهیر شه) چه اوس (هیر) لیکو مګر د وهیر (و) هغسی نه دی لکه چه په ځینو محارو کښې د جملی یا کلمی په سر کښې راځی لکه: (وماته- وتاته) ځکه چه وهیر په داسی جملو کښې هم استعمال شوی: (د وهیر غاړیو) (نه وهیروی)
<u>سکه</u>: دا لغت په زړو انشاء کښې ډیر راغلی یعنی خوشحال خان اخوند درویزه او نور داسی استعمال کړی دی (سکه احتیاط ورځنی وکانئ، سکه

پرهیز دي هر څوک وکا) چه په اوسنی لیکنه کښې نه استعمالیږی مګر د لغمان او تګاب په محاوره کښې وایی (ته به سکه وایی - ماسکه ویلی).

وراکړه: دا لغت د لری کړه په معنی په زړو کتابونو کښې راغلی دی لکه (د غیر فکر له زړه وراکړه) (د نبی له منډه ورادی) چه اوس په دغه ډول مستعمل نه دی که څه هم دا وایو (له ورا معلوم دی).

ویې: اخوند درویزه د (قول) په معنی راوړی دی لکه:

(دا ویی د پاک نبی دی) چه اوس نه دی مستعمل.

دغه راز ډېر لغتونه پخوانیو شاعرانو پخپلو اشعارو کښې راوړی دی چه اوس مستعمل نه دی لکه:

زوم: د حمید په دی بیتو کښې:

د خوبانو هلک غم به ئی زورزوم کړی — که رستم د زمانی وی پخپل زور کښی
دا چه ته ازمیې زور نن په کمزوری — دغه زور به شی سبا درځخه زوم

وست: هغه وست د محبت په صحرا موند شی — چه مونده نشی په ښهر د لاهور کښی

(حمید)

پیخم: زه په وصل کښې هجران هسی پیخمه — لکه څوک چه خالی لاس وی په بازار ګډ

(رحمان)

سهېدل: نه له تا سره سهیږم نه بی تا — مبتلا دي کړم په څه بلا بتا

اتند: څه به غم د مال و ملک د دین و دل کړم — چه لا ستا له غمه روغ ګرزم انند دی

(رحمان)

اړل: بورا په بوی د ګلونو پائی — تل ګندګی ته جعل اړل دی

(خوشحال)

بلبښ: که هر څو می لکه و وړکی د پرهیز په اونی بلبښ
تپند زړه را څخه ترکو عاقبت ځان ته را کښښ
(حمید)

ځله: چه تناکی د محنت لری په لاس کښې — هغه نه ګوری په ځله د ګوهر مخ

(حمید)

نغومی: هر سړی چه د اخلاص په لارې درومی — که هر څو په غرونو درومی نه به نغومی

(خوشحال)

لړومی: ښه چه زه په عاشقیه کښې شهید شوم — په دالار کښې څه لړ نه دی لړومی

(خوشحال)

وتنه: په دنیا وتنه دانه ده هوښیاره — چه دی هېڅ په دنیا مال نه وی تنه
آسپه: د دنیا مالونه واړه سره اسپه — د دنیا په مال د زړه نه وی ترڼه

(خوشحال)

ورمونه: هوښیار به مینه په ورمونو زیاته کا — ورمونه وایم که څوک مخ ماته کا
غوبر: سیلاب په خو څاځکو غوبر پیدا کا — بنیاد ئی نشته غرېږ په داکا

(خوشحال)

په همدغه سبب چه په ژبه کښې لغات محاورات او اصطلاحات وخت په وخت تغیر کوی د ځینو بیتونو پوهیدل مشکل دشوی دی او د رحمان بابا په ساده انشاء او عام فهمه ژبه کښې هم داسی بیتونه شته چه په معنائی هر څوک ښه نشی پوهېدلی چه یو څو مثالونه ئې دا دی:

د چکنا جکنۍ ببلتون په نیمه شپه وی
ستا زما په حال غماز شته د سبا مخ

د هارون چرخ پای نیلی دی د سپهر
څو به دو کا چه ئی دو په سر د بام وی

هسی آب ئی دی د دوه سترګو په تیغ کښې
چه بی سره په سر نه لری حباب

هیڅ مزه په دی جهان کښې پاتی نشوه
د یخ سیوری په اوبو پورې کول دی

په ویلاړ ویلاړ به ځان وریسی ورک کړی
چرې نه وی چه د ترکو په ویلاړ شی

ډېر له سره می تودګی بازارګی تېر دی
څوک دی نه کا په ما قنج او بازارونه

ب- ګرامری تغیر:

سړی: اوس سړی یوازی په مذکر ډول استعمالېږی مګر پخوانیو مخصوص خوشحال خان خټک (سړې) د مؤنث دپاره استعمال کړېده چه اوس دغه تانیثی صورت متروک دی.

مرغوبه: د مرغه جمع په زړو آثارو کښې مرغونه راغلی دی چه اوس مرغان لیکو همدارنګه (غل) په (غلونه) جمع شویدی.

پروته: اوس د (پروت) مؤنث (پرته) لیکو او پخوانیو (پروته) لیکلی دی چه له ګرامری قانون سره مطابقت لری.

وم: اوس مونږ (مو) لیکو او پخوانیو کتابونو کښې په مقلوب شکل (وم) لیکلی دی لکه په دی جمله کښې (اذان به وم تر غوږ شو) په ځینو آثارو کښې (مه) لیکل شوی لکه (دا مه ډېر بد وکړه).

د یو: خوشحال خان خټک د (دوی) په ځای (دیو) لیکلی دی.

زویه: اوس د (زوی) جمع (زامن) راځی او په زړو کتابونو کښې (زویه) د جمع په ډول مستعمل دی.

به: دا توری هم په استعمال کښې له پخوا نه فرق لری مثلاً خوشحال خان او ځینو نورو داسې استعمال کړی (بیا مې به) چه اوس مونږ (بیا به مې) لیکو همدارنګه اخوند درویزه لیکی: (حال مې به څه کېږی).

په فوايد الشريعة کښې هم (به) داسې استعمال شوی: (به کافر شی- به کوين)

شواستئ–واستئ: اوس (شوئ- وئ) ليکو مګر خوشحال خان (شواستئ- واستئ) ليکلی دی يعنی لکه چه په فارسی کښې اوس (ګفتی) ليکی او پخوا (ګفتستی) ليکل شوی په پښتو کښې هم د ځينو کلماتو په استعمال کښې دغه راز تخفيف راغلی دئ.

و: دا توری په ځينو پخوانو کتابونو کښې د (ته) په ځای داسې استعمال شوی دی: (وما راکړه) يعنی ما ته راکړه.

د تا–د ما: خوشحال خان او ځينو نورو د (ستا–زما) په ځای (د تا–د ما) ليکلی دی لکه چه اوس هم په حينو ځايو کښې همدغه شان ويل کېږی. ځينو له (ستا) سره د اضافت (د) هم ملګری کړی او (دستا) ئی ليکلی دی.

کا–وکا: پخوا دا دوه کلمی ډېرې زياتی استعمالېدی مګر اوس (کړی، کوی، وکړی، وکوی) استعمالېږی.

وکانې–مه کانې: پخوا په ځينو افعالو کښې د امر و نهی صيغی په دغه ډول ليکل کېدې لکه: (وکانې- واخانې- وروانې- واخوانې چه) اوس مونږ (وکړئ- واخلئ- وروړئ- وخورئ) ليکو.

لرين–کوين: پخوا د فعل حال په اخر کښې اکثراً (ن) ليکل کېده لکه: (وړين- ساتين- شړين- ګټين) او داسې نور.

لاړو- لاړ دی: په ځينو زړو کتابونو کښې دا دوه کلمی په همدغه شکل ليکلی دی. اوس هم په ځينو ځايو کښې لکه د غلجو حصارک همدغه شان استعماليږی مګر په اوسنيو ليکلو آثارو کښې عموماً (لاړ) يا (ولاړ) د ماضی مطلق دپاره داځی او د ماضی قريب او ماضی بعيد دپاره (تللی و–تللی دی) ليکل کېږی.

ومړ: دغه فعل پخوا ډېر زيات مستعمل و چه اوس ئی په ځای (مړ شو) استعمالېږی.

جوړېدلی: په پخوانيو کتابونو کښې (جوړېدلی – وجوړېده) ډېر راغلی دی چه اوس ئی څوک نه ليکی.

شه – وشه: اوس مونږ (شو – وشو) ليکو او په پخوانيو آثارو کښې (شه، وشه) ډېر ليده شی.

رسی: پخوا دغه فعل په مجرد شکل (رسی – ورسی) ډېر استعماليده چه اوس (رسېږی- ورسېږی) اکثريت لری.

ژوی: دا کلمه په فعلی معنا پخوا مستعمله وه او اوس نه ده.

کولی نشی: په دغسی مثالونو کښې اوسنی ليکوال کله اصل فعل له (نشی) څخه وروسته راوړی او کله د مخه يعنی (نشی کولی) او (کولی نشی) دواړه صورتونه د دې وخت په ليک کښې شته مګر پخوانيو آثارو کښې ډېر ځله وينو چه اصل فعل د مخه راغلی دی لکه (خوړلی نشی- نيولی نشی) او داسی نور.

په اوسنی ليک کښې هم (شی) په مثبت ډول هر کله له اصل فعل نه وروسته راځی يعنی (شی کولی) څوک نه ليکی.

ګرامری اختلاف

په پښتو لیک او انشاء کښې ځینی ګرامری اختلافونه شته چه دغو روړ دی:

مبتداء او خبر:

د مبتداء کلمه د لفظ په اعتبار مؤنثه ده او خبر مذکر دی مګر مبتداء لکه عصری مېرمن د مخه وی او خبر وروسته راځی.

کله د مبتداء او خبر مصداق هم د تذکیر او تانیث په لحاظ مختلف وی یعنی هغه لفظ چه مبتداء ورته وایو مؤنث وی او هغه لفظ چه خبر یې بولو مذکر وی لکه: (مړانه ښه صفت دی)

کله بالعکس مبتداء مذکر وی او خبر مؤنث وی.

لکه: (جهالت لویه بدبختی ده).

په دغسې مواردو کښې دیوه او بل انشاء په ګرامری لحاظ فرق لری یعنی یو مبتداء ته اعتبار ورکوی او بل خبر ته، څوک د جملې په آخر کښې (دی) لیکی او څوک (ده). دا اختلاف د اوسنیو لیکوالو په آثارو کښې هم شته او د پخوانیو په آثارو کښې هم. خوشحال خان خټک په دغسې ځایو کښې مبداء ته اعتبار ورکوی لکه چه وائی:

د چندن د ونې لړلرګی تحفه دی — نه د بلې بدې ونې درسته سته

مخ دې آیینه دی باندی نه دی ترسېری — آه د خوار عاشق دی دارئې وکړه د ډېری

ای چه راته وایي عاشقی شرم وپېغور ده واړه می قبول دی که مې شرم که پېغور شته
پــــه آواز ســـره ســـړی بندیخانـــه دی د ښـارو‌ی عــلاج پـه ترکیـبړی پـه پـړی

په دی بیتو کښې خوشحال خان د تحفی له تانیث څخه د لرګی تذکیر معتبر وګڼه. آیینی ته ئې ونه کتل مخ ته ئې وکتل، د شرم او پېغور پروائی ونکړه. عاشقی ئی په نظر کښې ونیوله، د بندیخانی له تاثیر لاندې رانغی د سړی مراعات ئی وکړ.

عبدالرحمن بابا په دغسی مثالونو کښې له خوشحال نه مخالف دی یعنی دی لکه اهل خبر، خبر ته ګوری او د کلام خاتمه په نظر کښې نیسی لکه په دی بیتو کښې:

په تسبیح دې تانده ژبه وچ لرګی شه پوچ ګوئی لره بلبل غوندې ګویان یې
زندګی که څوک پوهېږی حضور دم دی آینــده ورفتــه کلــه د چــا یــاد وی
روښنائې می د چشمانو ستا دیدن دی په دا کور کښې بل څراغ او مثال نشته
که روګار دی په جهان کښې عاشقی ده د دی نور عالم روګار څه روګار نه دی

عبدالحمید مومند کله د رحمان بابا په شان د خبر حال ته ګوری او د مبتداء رعایت نه کوی لکه په دی بیتو کښې:

د جملــه بـدیو سـر تــن آســانی ده خرڅاوه شی لټ غویی په قصابانو
عــاقلانو لــره عــار هنــر نمــائی ده آئینــه تــوره تــی کــړی د جـوهر مــخ
د نابودې دنیا بود برق و برېښنا ده نشــی زبرمــه د برېښــنا پــه رنـا هــیڅ
مینه ملک د آرامی نه دی فتور دی خطا شوی پکښې وارد هر مغرور دی

په ځینو نورو بیتو کښې عبدالحمید د خوشحال خان په شان مبتداء ته کتلی دی او خبر ته ئی اعتناء نه ده کړی چه مثالونه ئې دا دی:

لـه بوتـانو د بوسـې تمـه تـاعون ده	مـومی څـوک د شـوم لـه دره نوالـه
ما هم زده چه سر د وصل بهانه دی	تـه قبـول کـړه دا قليـل کثيـر لـه مـا
د جهان ښادی پرې غم ده خوارېه زهر	چه د عشق له طاعونی رنځه رنځور دی

د اوسنيو ليکوالو په آثارو کښې چه دغه راز مثالونه ګورو د خبر رعايت پکښې ډيره ليده شې او يو نيم مثال پکښې داسی هم وينو چه مبتداء ته پکښې اعتبار ورکړ شوی لکه په دی لاندې جملو کښې.

<u>بېنوا ليکی:</u>

د پښتون ژوند سر تر پايه بدبختی ده.

د پښتون د ټولو بدبختيو سبب ناپوهی ده.

مېړانه د پښتنوالی تينګ اساس دی.

د نر او ښځی رضا شرط ده.

<u>رښتين ليکی:</u>

سکندره د سکندر لودی يادګار دی.

د ښار ننداره د سترګو درپ کار دی.

سمندر يوه لويه هستی ده.

د هوټل باړه پنځوس کلاداري ده.

<u>خادم ليکی:</u>

دا کتاب زما د فکری او قلمی زيار نتيجه ده.

کلکه اراده يو مهم خوی دی.

دا نړی د ځينو دپاره دوزخ ده.

له دغسې پلټنو او لټونو څخه دا نتيجه په لاس راځی چه په دغسې مواردو کښې خبر ته کتل په کار دی نه مبتداء ته ځکه چه اکثريت په همدې خوا دی او د (دی) يا (ده) په ليکلو کښې د نرېدې جزء حال معتبر دی.

مرکب مجهول افعال:

ځيني فعلي جملې هم شته چه زمونږ او سنی ليکوال پکښې عملاً اختلاف لری لکه: (دا ښځه بد بخته ګڼل کېږی – بد بخته ګڼله کېږی)

په دغسې مثالونو کښې ښاغلی بېنوا اکثراً داسې ليکی:

دا بدپختی د ټولو بد بختيو سره بلله کېږی.

پښتنی خاوره بلله کېږی.

ښاغلی رښتين ليکی:

ژبه د قوم د لوړتيا او له خښته ګڼل کېږی.

دوا په پارسل کښې استوله کېږی.

داسې ښځه بدبخته ګڼل کېږی.

د اختر ورځ ګڼله شو بده.

ښاغلی خادم وائی په دغسې جملو کښې بايد ګڼل کېږی وليکو.

دا راز افعال: «ووهل شو ، وواهه شو ، ووهلی شو».

د ليکوالو په آثارو کښې په مختلفو صورتو ليدل کېږی او په ليک کښې ګرامری اختلاف ښئی.

د دغسې ګرامری اختلافاتو مثالونه نور هم شته چه فيصله ئی د پښتو ژبې د پوهانو کار دی.

ادبی انتقاد

دلته ادب د ادب مخه نیولی ده ځکه یو په بل ادبی انتقاد نشی کولی.

همدغه سبب دی چه په پښتو لیک کښې ادبی غلطۍ لکه د پارلمان غړی مصونیت لری او اعتراض پری نشی کېدای.

دلته خبرې بې توله دی او ادبی تله په کار نه ده لوېدلی چه غلط او صحیح معلوم شی.

چیرته چه د خبرو تول نه وی د خبرو قدر او قیمت هم نه وی.

د ادب تپله باید ډېره حساسه وی او ډېره لږ غلطی هم خلقو ته وښئی که مونږ ادب او ادبی لیکنو ته لوړ قیمت ږدو او ارزانه ئی نه ګڼو باید په هغه تله ئی وتلو چه در او ګوهر پرې تلل کېږی.

څوک چه جواهر تلی په دی پوهېږی چه د ږدن دانی قدرتفاوت هم ډېر دی ځکه په تول کښې ډېر دقت کوی او خپلی تلی ته په بارک نظر ګوری.

هغه چه تېبېر تلی په تول کښې ئی د مثقالونو تفاوت څه اهمیت نلری زمونږ په لیکنو کښې هم وړې- وړې غلطۍ د چا نظر نه جلبوی او له دقیقو انتقادونو سره آشنائی نه ده پیدا شوی.

که مونږ کله په کوم ادبی اثر انتقاد کوو نو باید ښکاره لغوی یا ګرامری غلطۍ وښیو چه هر څوک پری پوه شې او وئی منی.

کومه غلطی چه یوازې د سلیم ذوق خاوند پرې پوهېدلی شی او ډېره باریک بینی غواړی په اوسنیو انتقادونو کښې ډیره برخه نلری ځکه چه دغه راز قضاوتونه لا تر اوسه مینځ ته نه دی راغلی.

که مونږ په دقیق او عمیق نظر د دې وخت ادبی آثارو ته وګورو د ډېرو مقتدرو لیکوالو په لیکنو کښې د ادب او انشاء په لحاظ ډېر غلط تکی موندلی شو مګر ښودلی ئی نشو په همدغه وجه هغوی ته باید مقتدر لیکونکی ووایو او د چا مبارک نوم په خوله وانخلو.

ځینی مشهور لیکوال لیکی: (یو نوی څیز زما په نظر راغی چه ما باندې هغې ډېر اثر کړیدی)، (څه چه هغې دوو ځلمو ویلی و) یعنی د (هغه) او د (هغو) په ځای ئی (هغې) لیکلی و.

ځینی لیکوال ډېر زیار کاږی چه د فارسی او عربی لغاتو په ځای پښتو لغتونه پیدا کړی او د خپلې ژبې لغوی پانګه زیاته کړې د همدې لامله پخپل لیک کښې داسې کلمات: (لنډیز، بندیز، لاس وینځونې، مړیستون) ډېر راوړی مګر ډېر ځله بیا د پښتو د مشهورو لغاتو په ځای بې ضرورته فارسې او عربې لغتونه هم ډېر استعمالوی لکه: (خالې، قسماقسم، ګیر، بلندی او نور).

یوه ښاغلی په داسې جمله کښې چه باید ووائې: (زه د شرکت له نماینده ښاغلی احمد سره ولاړم) داسې لیکلې و: (زه د ښاغلی احمد د شرکت له نماینده سره ولاړم) نور کتابونه خو پرېږده زمونږ په اصولنامه کښې هم ځینی داسې عبارتونه شته چه مقصودی معنا ښه نه اداء کوی بلکه ظاهری افاده ئې بل راز ده لکه دا جمله: (هغه مامورین چه د ملی شوری په غړیو کښې شاملېږی... د وکالت دوره ئې د ترفیع په قدم کښې حسابیږی په شرط د دی چه د دوې ترفیع له دوو رتبو نه تیری ونکړې) د دې قانونی مادې اصلی مقصد دا دی چه د وکالت دوره د ماموریت په قدم کښې حسابیږې مګر که دغه قدم هر څومره زیات وی له دوو رتبو نه زیاته ترفیع پرې نشی کولې، خو له دغه عبارت

نه ظاهراً دا معلومېږی چه د وکالت دوره هغه وخت د ترفیع په قدم کښې حسابېږی چه د دوو رتبو د ترفیع له مودی نه تجاوز ونکړی یعنی که ترفیع ئې د قدم د مودې په اعتبار له دوو رتبو نه تجاوز کاوه نو بیا د وکالت دوره په قدم کښې نه حسابېږی ځکه چه که شرط له مینځه لاړ شی مشروط هم له مینځه ځی.

په یوه کتاب کښې مې ولیدل: (په دنیا کښې به داسې څوک وی چه خپل ځان د ترقۍ په اوچته بام ختلی لیدل نه غواړی) دا عبارت که د ګرامر په لحاظ صحیح وی او مطلب هم ښه اداء شوی وی بیا هم د پښتو ژبې د سبک او اسلوب په لحاظ نا آشنا او د اعتراض وړ دی.

دا راز جملې: (دلته همیشه جنګ او جګړې اوسی- که دا سړی ښه اوسی) د لغوی تدقیق په لحاظ ښی نه دی ځکه چه اوسی د اوسېدلو او استوګنې معنا لری او د (بودن) دپاره (وی) راوړل کېږی.

په یوه ځای کښې چا لیکلی دی: (د سوچه ږیرو کاتبان ناستو) چه غرض ئی سوچه ږیرې کاتبان دی.

دا جمله: (د نه سره ورته ژبو ویونکی مهاجرین) چه په یوه مهمه ادبی مجله کښې لیکلې ده د پښتو سبک او اسلوب په لحاظ کړکېچنه معلومېږی.

دا مطلب باید داسې څرګند شوی وای: (هغه مهاجرین چه ژبې ئی سره ورته نه دی)

همدارنګه دا عبارت: (ادب د ټولنې کلیت ته استجابه کوی) داسې پښتو ده چه پښتون پرې ښه نه پوهېږی.

زمونږ ځینی لیکوال (پوهول راپوهول) ډېر استعمالوی او دی ته نه ګوری چه پوهول را پوهول لکه تګ راتګ یا وړل راوړل نه استعمالېږی که مقصد افهام او تفهیم وی نو باید پوهول او پوهېدل ولیکی.

يوه ليکلی و: (عصر په دې نبض کښې ټينګار لری) دا جمله که څه هم د الفاظو په لحاظ څه اشکال نلری او ډېره اوږده کړکېچنه هم نه ده مګر ښه جمله نه ده.

يوه بل ليکلی دی: (يو څو بازار ګوټی شته مګر هغه لکه ګڼ کلی غوندې دی)

په دې عبارت کښې (لکه – غوندې) يوځای کول بې ضرورته معلومېږی بله دا چه د مخه يو څو بازار ګوټی ياد شوی دی نو بايد په مقابل کښې ئې ګڼ کلی د جمع په صورت ياد شوی وای يعنی عبارت داسې وای: (يو څو بازار ګوټی شته چه هغه ګڼو کليو غوندې دی).

دا راز نيمګړې او معيوبې جملی يا غلط ترکيبونه په پښتو نثر او نظم کښې شته که اکثر ليکونکی ورته ملتفت نه دی او د ټولو راغونډول او نقص ته ئې ګوته ونښودل شوه ګوندې دغه تذکر د ځينو دپاره ګټور وی او لږ غوندی دقت را پيدا کړی.

شعر او ادب

د انسان په وجود کښې دوه شيه ډېر عزيز معلومېږی چه يوه ته زړه او بل ته دماغ وائی له دماغ نه علم او فلسفه پيدا شوه، له زړه نه شعر او ادب.

اروپايان زړه د عواطفو او نفسی احوالو ځای ګڼی، مسلمانان د ايمان او عقيدې په ځای ته زړه وائی.

صبر، رحم، کرم، شجاعت، سخاوت، د زړه کار دی.

عشق او مينه په زړه کښې وی.

شعر له زړه نه الهام اخلی او له زړه سره کار لری.

ډا ورين وايی: «هغه لوی کمال چه د تحول او تکامل په لاره کښې يوازی د انسان په برخه رسيدلی او نور ژوی ترېنه محروم دی د انسان قلبی عواطف دی چه په رحم، مروت، کرم، شجاعت، نوعه پرستئ ترېنه تعبير کيږی که انسان غواړی چه له حيوانيت نه لری وی، بايد دغه عواطف ښه وروزی»

د عواطفو روزل د شعر کار دی او شعر ته د عواطفو او احساساتو د رهور او تجلياتو کوه طور ويلی شو.

څنګه چه د لمر وړانګې او پلوشی لومړی ځل د لوړو غرو په څوکو پرېوزی او وروستئ وداع هم د غرو له څوکو سره کوی دغسی د عواطفو او احساساتو پرتو هم د شاعر په زړه له نورو نه زيات لوېږی او ځينی زړونه لکه د غرو خمځی او غارونه دغه رڼا يا بيخی نه وينی يا ئی ډيره لږه وينی همدغه عواطف او

احساسات چه د شاعر له زړه نه الفاظو ته رانقل شی شعر تری جوړ شی او په زړونو اثر کوی.

هو ! د شعر موضوع ښکلی خیالات، عالی احساسات، د زړه تأثرات د غم او خوشحالی انګازی، د روحی او جسمی ښکلا اغیزې او عشق و محبت دی که دغه شیان په یوه ښکلی تعبیر او ښو الفاظو کښې بیان شی چه د فصاحت او بلاغت مراعات پکښې په ښه شان شوی وی شعر ترېنه جوړ شی او ډېره ښه شعر هماغه دی چه په دغه معیار برابر وی ځو مره چه د یوه شاعر فکر او خیال آزاد وی او د محدودیت له قیودو راوتلی وی هغومره ئی شعر لوړ او عالی دی.

که یو شاعر د نورو په شان هر چا ته او هر شی ته سر تیټوی او په فکر کښې ئی د بغاوت جذبه نه وی موجوده له هغه نه د ښه شعر هیله نشی کېدی.

شاعر باید د فکر انقلاب علمبردار او بت شکن وی.

شاعر ته نه ښایی چه د زاړه منطق درس د عقل له زاړه بوډا نه واخلی او په زړه لاره په زاړه فکر پسی لاړ شی.

د شاعر خیال باید ډیر لوړ پرواز وکړی او له ډېر هسک ځایه دغه جهان ته وګوری.

د شاعر نظر پاید نورو غوندی نه وی او هر څه په بل شان ووینی د شعر او ادب ژوند د فکر په ابتکار کښې دی او تقلید یا ابتذال د شاعر مرګ دی د شعر او ادب دنیا په دلداریٔ او د لبریٔ ولاړ ده شاعر باید په هر څه او په هر وخت کښې زړه ته رجوع وکړی او ډېر حساس زړه ولری.

هغه څوک چه په زړونو کښې هیجان، تأثر او حساسیت نشی پیدا کولی او زړونه نه خوځوی شاعر ورته نشو ویلی.

که دا خبره رښتیا وی چه انسان په هر وخت او په هر حال کښې د زړه په خوښیٔ پسی روان دی او زړه په دماغ باندې حکومت لری یعنی د عقل ادراک د قلبی تمایلاتو له تاثیر لاندې وی نو ویلی شو چه د یوه ملت عقلی او ذهنی سیر

او حرکت هم د شعر او ادب تابع دی او شاعران په نفسیاتو او روحیاتو کښې هم تغیر او تحول راوستلی شی.

همدغه شعر دی چه په زړو کښې زلزلې او طوفانونه پیدا کوی او کله پکښې داسې صبر او سکون ږدی چه غرونه ئې ثبات او استقامت ته حیران وی، که دا رښتیا وی چه د چرګانو په نارو ویده خلق له خوبه پاڅېږی، نو دا باید ومنو چه د شاعرانو په نغمو د یوه ملت مړه احساسات او جذبات راویښېږی او په دې اسرافیلی شپیلۍ کښې بل راز تأثیرات موجود دی.

کوم فیلسوف چه هر څه بد ګڼی او زندګی توره په نظر ورغلی ده هغه هم شعر ته په ښه نظر ګوری او شعر د انسان د پاره یوه پناه ګاه بولی.

شو پنهاوروایی تولی بدبختۍ د انسان له نفس څخه نشئت کوی او له ژوند سره ډېر مصیبتونه او غمونه ملګری دی که څوک یوه داسې چاره لټوی چه له بدبختیو نه لږ غوندې په امن کښې شی باید په صنعت او هنر کښې مستغرق شی او د ښکلا په مظاهرو کښې ځان ورک کړی په دغه حال کښې سړی په ظاهره له خلقو سره وی مګر په معنی کښې یوازی وی او دنیا ورته لکه یو سراب معلومېږی چه د ده لمنه نشی لمدولی.

په همدغسې بېخودۍ کښې انسان د دنیا له شر او شوره آسوده کېږی او د بی نیازۍ مقام ته نزدی کېږی چه غیر له حقایقو بل شی ته متوجه نه وی، دغه صنعت او هنر چه د شوپنهاور په نظر کښې د ښکلا مظهر دی او دی ورته ښه پناه ګاه وائی شعر دی.

که چیرته په دغه غم لړلی جهان کښې د سعادت او نېکبختۍ پلوشې کله کوم کور رڼا کړی وی هغه به د شعر کور (بیت) وی.

د شاعر خیالی دنیا تر ډېره حده له غمونو او مصیبتونو نه پټه ده او هلته داسې بی درد سره بېخودی شته چه له سړی نه هر څه هېروی.

تاسی شعر او ادب ته په عادی او معمولی نظر مه ګورئ د شعر تومنه او قدسیت په نظر کښې ونیسئ.

هغه څه چه په زړونو کښې پیدا کیږی او په زړونو اثر کوی هغه عادی او معمولی خیز نه وی.

دا د غم او خوشحالۍ ترانه د انسان په ژوندانه کښې ډېر زیاته اغیزه لری او انسان ترېنه هېڅکله نشی بی نیازه کېدی.

د یوه ملت ژبه، کلتور، اخلاق په شعر او ادب ساتل کیږی د یوه ولس د ذوق او شعور د فکر او خیال د احساساتو او عواطفو هنداره شعر او ادب دی.

هر څومره چه د یوه ملت شعر او ادب عالی وی هغومره ئی اخلاق، نظر او روحیات لوړ وی او له لوړو ملکاتو او انسانی فضایلو سره ئی ارتباط او تعلق زیات وی.

شعر او ادب د شعور علایق له دین او مذهب سره ټینګوی او په هوښیارۍ کښی بینائی او همدردی پیدا کوی.

کله چه زړونه کلکیږی یا توریږی نو شعر پکښی رقت او صفائی پیدا کولی شی.

هغه څه چه انسان د مادیت له غلامۍ او بت پرستۍ نه ساتی شعر دی. عارفانه ذوق، انسانی عاطفه، حکیمانه شعور د شعر په نغمو وده کوی او د حسن و نظر علایق همدغه شی ساتی.

کوم ملت چه شاعر نلری زړه نلری، سترګی نلری، عواطف نلری، او د ذوق و تمنا له خونده محروم دی.

شاعران دا کولی شی چه د انسان فرعونی غرور په تواضع بدل کړی و د دوهۍ ملنګ ته د شاه‌جهان خوی او مړی سترګې ورکړی.

غم او سرور د شاعر هدیه ده چه له زړونو څخه ئی اخلی او زړونو ته ئی ورکوی، نو کوم قدر او قیمت چه د انسان په بدن کښې زړه لری په یوه جامعه کښې ئی شعر او شاعر لری.

(غوره نثرونه)

د ادب راز

چا چه د شعر او شاعر په باب فکر کړیدی او دواړه ئی ډېر ښه پېژندلی دی هغه وائی ډېر ښه شاعر هماغه دی چه ډېر خودپرست وی او بې له ځانه په بل هیڅ شی کښې فکر نه کوی.

دغه راز شاعر خپل ځان پخپل شعل کښې ښیی او مونږ ګمان کوو چه زمونږ تصویر ئې ایستلی دی.

شاعر ځکه په مونږ ګران دی چه زمونږ د زړه خبرې کوی او زمونږ خاطرات دا یادوی.

شعر د زړه غږ دی او د زړه غږ د منطق له غږ نه ډېر قوی دی شاعر پوهېږی چه عقل او منطق، دلیل او برهان په مونږ باندی حاکم نه دی بلکه غرایز او احساسات زمونږ رهبری کوی د همدې لامله هغه له احساس او غریزی سره خپل تعلقات تینګ ساتی او له زړه سره کار لری.

هغه څوک چه زړونو ته ښه ښه پیغامونه راوړی او زړونه خوشحالوی شاعر دی، هغه پیغام چه د معشوقې له خوا عاشق ته راځی شعر دی شاعر له مونږ سره د عشق او مینې په کار کښې کومک کوی او له دېنه ښه کومک بل نشته.

شاعر پوهېږی چه له نا امیدۍ نه څنګه لذت اخیستل کېږی او غم څنګه خوږوالی پیدا کوی.

شاعران لکه ماشومان ډیر ښه ښه خوبونه وینی او په همدغو خوبونو د زړونو تسلی کوی.

که دغه خواږه رؤیا او ښکلی تخیلات نه وی، د ژوندانه تحمل ډیر گران دی څه شی چه مونږ ته ژوند خوږ او ښه ښکاره کوی، د هغه شی تصور دی چه په ژوند کښی بیخی نشته.

تاسی له شعر او شاعر نه علمی حقایق مه غواړئ، د شعر هدف حقیقت نه دی جمال دی، ښکلا او جمال لکه علم په تینگ اساس نه دی ولاړ د علم په دنیا کښې په څه پوهېدل خوند لری او په شعر او ادب کښې ابهام، او ایهام مزه دار وی.

دلته سر او راز، پرده او حجاب کمال دی، هلته تشریح، تفصیل، تحلیل او تجزیې ته ضرورت دی.

هغه جذبه چه د انسان په روح ډیر اثر لری د سر جذبه ده. هیڅ ښکلیتوب بی پردې او بې حجابه نه دی.

هر څه چه مونږ خوښوو، ارو مروئې په مخ باندې د سر پرده پرته ده انسان له هغو اشعارو سره شدیده علاقه لری، چه حینې برخې ئی ابهام لری او مختلف تعبیرونه پکښې کیدلی شی.

په شعر کښې یوازی د غریزی رهبری کافی ده.

شاعر باید د خپل فن په قوانینو کښې ډیر تاو او راتاو نشی چه لطف او زیبائی یا خپل معصومیت له لاسه ورنکړی.

د لوړ او عالی شعر د پېژندلو معیار بل شی نه دی، له ژوند سره ارتباط دی هرڅومره چه یو ادبی اثر له ژوندانه سره ښه ارتباط ولری، هماغومره ورسره علاقمندی زیاته وی.

په شعر او ادب کښې ساده انشاء له نورو سبکونو ته زیات پاینښت لری، مگر ساده انشاء دا نه ده چه بېخی بې پیرایې وی او مختلف اجزاء او عناصر

پکښې نه وی. هغه انشاء چه مختلف اجزاء او عناصر پکښې دا سی ویلی شوی او ګډ شوی وی چه تشخیص او تجزیه ئې نشی کېدا ی، ساده انشاء ورته ویلی شو څنګه چه د لمر رڼا ظاهراً سپینه او یو رنګ معلومېږی، مګر په حقیقت کښې له او وو رنګونو څخه جوړه ده، ساده انشاء هم له دغسی ترکیبه پیدا کېږی. غرض دا چه په شعر او وینا کښی ساده ګی ښه او ساده ګی له ښه امتزاج، له عالی نظم او د اجزاؤ له ښه تناسب څخه پیدا کېږی. هغه انشاء چه ډېرې قلقلی پکښې وې او ډېر جلبل لرې یعنی لکه رعد او برق وی د لیکونکی عجز او تصنع ښئې.

دغه راز هنر ښودنه له واعظانو سره ښائې، په شعر او ادب کښې ساده ګې لوی صفت دی، نه کاکه توب او طمطراق.

شعر له علم او فلسفې نه دین او مذهب ته ډېر نزدی دې او الهامی څیز دی.

په شعر کښې عواطف او خدائې فکرونه ډېر اغېزه لری.

په شعر او ادب کښې یوازې بشر ولتوئ او بس.

اناتول فرانس چه په ادب کښې ډېر ژور فکر لری شعر او شاعر ادب او ادیب ته په دغه نظر ګوری او دغسې ئې معرفي کوی.

(غوره نثرونه)

د پښتو پخوانی نثرونه

لکه چه د املاء په برخه کښې مو وویل د پښتو زاړه کتابونه ډېر لږ موندل شوی دی ځکه د زړې انشاء او پخوانیو نثرونو په باب پوره څېړنه نشی کېدای مګر د دې دپاره چه د پښتو د پخوانی او اوسنی نثر رنګ او ډول څه نه څه وښودل شی د پخوانې نثر څو نمونې را اخلو:

د تذکرة الاولیاء د نثر نمونه:

«وایم حمد و سپاس د لوی خاوند او درود پر محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم چه دی بادار د کونینو او رحمت د ثقلینو لوی لوی رحمتونه دې وی د هغه استازی پر آل او یارانو چه دواړه جهانه په دی دی روښانه اما بعد زه غریب خاوری سلیمان ځوی د بارک خان ماکو صابزی چه په ویاله د ارغسان هوسېږم او په د مزکو پائېږ په سنه دوه لس شپږ سوه د هجری تللی وم او د پښتنخا په راغو او کلیو ګرځېدم او مراقد د اولیاو او واصلینو می وپلټل او پر هر لوری مې کاملان وموندل او د دوی په خدمت خاکپای وم او هر کله په خدمت ولاړ، چه له دی سفره په کور کښېنستم او تناکی مې وچاودې د پښو بیا پاڅېدلم او له ځښتنه مې مرستون شوم چه احوال د هغو کاملانو کاږم او دوی چه هغه ویناوې پاته کړیدی» دا نثر د نوعیت په لحاظ ساده دې چه تصنع او تکلف پکښې نشته مګر د ترکیب او تالیف په لحاظ ئی جملې د عربې او فارسی ژبی له تاثیر لاندې دی. مثلاً دا جملې: «تناکی مې وچاودی د پښو – چه

دی بادار د کونینو – دواړه جهانه په دوی دی روښان – د دوی په خدمت خاک پای وم» په پښتو طرز نهدی جوړی شوی همدارنګه ځینی نوری جملی هم وروسته راغلی دی لکه: «ډکه سوه مځکه د پښتنخا د دوی په کهول – سړ بن نه درلود زامن» چه مضاف پکښې له مضاف الیه څخه دمخه دی او فعل هم له فاعل او مفعول نه وړاندې راغلی دی حال دا چه په پښتو کښې مضاف الیه وړاندې او مضاف وروسته وې او پخپله فعل هم له خپلو متعلقاتو څخه وروسته راځی.

د ده په نثر کښې صفت هم له موصوف نه وروسته راوړل شوی دی چه دغه راز توصیفی ترکیبونه لکه: (خدای مهربان – مرقد مبارک) په پښتو کښې نشته او له فارسی یا عربی نه اخستل شوی دی.

د سلیمان ماکو د کتاب په دغو څو پاڼو کښې د پښتو دا لغتونه چه د اوه می پیړۍ په لیک کښې راغلی دی د اعتنا وړ دی.

پښتنخا، ژوی، وګړی، میشته، هسک، (د آسمان په معنی) ایواد، نړۍ، ګروهه...

د خیر البیان د نثر نمونه:

آدمیان زما په هستۍ کښی دی زما هستی ده په ادمیانو لکه کبونه په اوبو او اوبه په کبونو کښی لکه کبونه په اوبو ژوندی دی په ماژوندی دی ادمیان «و جعلنا من الماء کل شئ حی» په قرآن کښی ... ویلی دی سبحان کب چه په اوبو کښې ګرزی مخ ئی و اوبو ته شی هسی و هر لورو ته چه جاروزی مخ ئی وماته شی د ادمیانو.

❀ ❀ ❀

زه یم ویښته په پوست کښې د ادمیانو په وینو په غوښه د ادمیانو په رګ په پله د ادمیانو په هډو په ماغزه د ادمیانو په هر څه کښې یم چه څه شته د سړی

په ځان تحقيق ده زما هستی له هره ځيزه بهر لکه ده له ادميانو... زه نږدی يم و ادميانو ته له ځانه.

د خير البيان اصلی نسخه په لاس کښی نشته او دغه راز څو نمونی مارګين سټرن ترينه پخپله يوه مقاله کښی را نقل کړی دی چه خپله نظريه ئی پری داسی څرګنده کړی ده.

«د خيرالبيان په نثر کښی د عربی ژبی رنګ او تاثير ښکاره دی جمله بندی ئې عيناً په عربی سبک تطبيقېږی.

د مقفی نثر لومړی نمونه په پښتو کښې د خيرالبيان څخه لاس ته راحی، تر ده د مخه مونږ د دغسی نثر نمونه په پښتو کښې نه وينو.

په پښتو کښې دينی او اخلاقی مسائل او د آياتونو او حديثونو ترجمی هم غالباً له خيرالبيان څخه شروع کېږی».

د خيرالبيان نثر د لسم هجری قرن نثر يوه نمونه ده او په دغه وخت کښې فارسی نثر هم د عربی له تاثير لاندی و ځکه چه د فارسی ژبی نثرونه له (۷-۸) هـ قرن څخه وروسته تر ۱۳ هـ پوری د سجع او قافيې له تاثير لاندی راغلی دی او تصنع او تکلف پکښې ډېره اغيزه کړی ده، د جملو طرز هم پکښی عربی ته ورته دی لکه تاريخ وصاف. کشف المحجوب، اسرار التوحيد ، ظفر نامه، درۀ نادره جهان کشای، ګيتی کشای او ځينې نور کتابونه چه دغه تاثير پکښې ډېر ښکاره دی د پښتو ژبې ليک هم له دغه تاثيره نه دی خلاص او علاوه د عربی ژبې په اغيزه د فارسی ژبې هم ډېر اثر د خيرالبيان په نثر کښې ليده شی. يعنی ډېر فارسی لغات بې ضرورته پکښی راغلی دی لکه بازرګانی، توانګر، خوردن، ميان، ګواهی، بيرون، ګناهان، جانوران، ادميان، پوست او داسی نور دغه د پردو لغاتو ډېر والی او د ترکيب و تاليف بل راز والی د خيرالبيان نثر له عام فهمۍ او سادګۍ څخه لری باسی علاوه په دې لکه چه اخوند درويزه

وایی میا روښان پخپلو لیکنو کښې له رمز او اشاری نه کار اخستی دی چه هر څوک ئی په مطلب او مقسد ښه نه پوهېږی.

مخزن الاسلام:

اخوند درویزه چه د میا روښان معاصر دی چه پښتو کښې د مخزن الاسلام په نامه یو کتاب لری چه د عبارت نمونې یې دا دی:

۱- ایمان په مثل د مرغه دی یو ځانګ ئی ویره بل امید دی چه مرغه په یوه ځانګ شی له الوتو نا امید دی. د ایمان دی مور پلار امید او ویره چه ایمان ئی دی زوکړی یا ایمان ئی دی ساتلی.

۲- محب اوسه د علم چه دا علم د عمل پخوا اودس دی. هر چه بې اودسه نمونځ کا همدغه کفر ئی بس دی. هر چه دی ئی پیژندلی او له کفره تښتیدلی تل و علم او عالمانو ته ئی هوس دی. هر چه بی علمه عمل کا زهد کاند دی په مثل د غو بی خوږو مګس دی. هر چه د ښنی کاندی له علم له عالمانو دغه مرتد د ابلیس په دود نا کس دی.

۳- تل خلوت در انجمن کړه، هم سفر اندر وطن کړه، هم د ایم نظر په دم کړه په مقصود پسی شیدا شه، تر ذره خپسر کوزګوره، د حق یا د په زړه بسیار کړه، په دوستۍ کښې یګان شه، له کل غیره ما وراشه.

د مخزن الاسلام په نثر کښې که څه هم فارسی او عربی لغات ګډ دی مګر عبارت ئی ډېر ګران نه دی په ځینو جملو کښې موازنه او سجع موجوده ده او کیدی شی چه ځینی جملی منظومی مصرې وګڼو لکه:

تل خلوت در انجمن کړه- هم سفر اندر وطن کړه. دا جملی لکه چه په وزن کښې برابری دی په دریف او قافیه هم برابری دی چه سرې ورته منظوم کلام ویلی شی.

ورپسی نوری جملی که له لومړنیو جملو نه د سجع په لحاظ مخالفی دی په وزن کښی ورسره برابری دی او موازنه ئی ساتلی ده په دوهمه نمونه کښی که په جملو کښی موازنه نشته یعنی ځینی جملې لنډی او ځینې اوږدی دی هلته بیا د سجع رعایت شویدی او د جملو په اخر کښې اودی، پس هوس، و مګس ناکس راغلی دی چه یوه کلمه د بلې قافیه کیدلی شی لومړۍ نمونه بیا داسی ده چه د ساده نثر نمونه ورته ویلی شو.

د معنی له خوا د میا روښان او اخوند درویزه کتابونه دینی او مذهبی کتابونه دی چه د مضمون او موضوع په لحاظ څه تنوع پکښی نشته او اجتماعی افکار او احساسات پکښې څه دخل نلری. البته دومره فرق یو له بله لری چه میا روښان په تصوفی او فلسفی افکارو کښی ډوب دی.

او اخوند درویزه ملائی بحثونه کوی او میا روښان ته ملحد وائی.

د خوشحال خان نثر:

څنګه چه خوشحال خان خټک په پښتو شعر کښې یو لوی تحول پیښ کړ او د شعر لمن ئی د لفظ او معنی په لحاظ په ادبی ښیګنو ډکه کړه او نوی افکار ئی په شعر کښې ځای کړه د پښتو نثر ئی هم ښه وروزه او علاوه په دې چه اجتماعی افکار او نظریات ئی په پښتو نثر څرګنده کړه د عبارت له خوائی هم په پښتو نثر کښې یو ښه سبک او اسلوب را وایست چه د سادګۍ، روانۍ او عام فهمۍ ډیر مراعات پکښې شویدی.

خوشحال خان په ۱۰۲۷ هـ (یوولسمه پیړۍ) کښې په پښتو نثر یو کتاب ولیکه چه دستارنامه ئې بولی او د نثر یو څه نمونې ئی دا دی:

۱- د سړی کمال په علم په فضیلت کښې دی که ئې حاصل کا کمال ئې حاصل شو او که نه په نقصان کښې پاتو شه مثلاً وسپنه پیدا ده چه توره شی که د استاد تر لاس ورغله توره ورځنی سازه شوه، په صیقل شوه تیره شوه، موتی

میان ئی مرتب شول، تر ملا شوه، غزا پرې وشوه، د کافر تر ورمیږه پریوته، کمال ئی حاصل شه.

۲- جهان په دوه توکه انتظام او قوام لری په علم په توره که توره نه وی علم بی قوته دی، قوت ئې توره دی. د علم څښتن محتاج د توری د څښتن دی د توری څښتن محتاج د علم د څښتن دی.

ښه ځوانان هغه دی چه دواړه توکه لری. په یو لاس کتاب په بل لاس توره چه د دې جهان په دولت د هغه جهان دولت حاصل کا: د شجاعت بخره اول د پیغمبرانو ده بیا د پیرانو ده واړه پیغمبران مړنی و، تر واړونه مړنی محمد رسول اللهؐ.

د ده د شجاعت تاثیر ؤ چه اصحاب ئی مړنی و- دا مقرر دی چه سردارئې مړنی وی لشکر ئې مړنی وی.

۳- ملوک بویه چه د هر قسمه غله، مصالحه و غیره چه لوازمه د میلمانه ده په کور کښې مهیا ولری بلکه بغیر انګوری شراب نور هر قسم اشربه دی هم موجود لری لکه بنګ لکه پوست افیون مفرح. ګوره چه څه قسم میلمه ورکره راشی چه د دی احوال خشتن وی طعام بغیر کیف خوړلی نشی و هغه لره دی هر څه چه یاد کا ورسوی بغیر شراب انګوری که ئې غواړی عذر خواهی دی وکا په هسی شان چه آزار نشی په خندان په خرمی د ده په زړه ورسره کار راخرکا.

د خوشحال خان دغه منثور اثر د یوه ښه او ساده نثر ډېرې ښیګڼې لری او پخپله دی هم خپله دغه انشاء د عبارت په روانۍ او قریب الفهمی ستایی.

په دې نثر کښې د ترکیب او تالیف په لحاظ د بلی ژبې اغیره ښکاره نه ده او د بیان طرز ئی په پښتو محاوره برابر دی، جملې لندی دی او څه لفظی یا معنوی تعقید ونه پکښی نشته، د فصاحت او بلاغت د اصولو مراعات پکښې په ښه شان شوی، عطفونه پکښې ډېر نشته، مترادف کلمات او متعرضه جملې دومره نه استعمالوی چه د خبرو فهم مشکل شی.

تکلف او تصنع پکښې نشته، د سجع او وزن سلسله ئې شاولی ده او په نثر لیکلو کښې ئی یوه نوې لار پرانیستی ده چه په پښتو لیکوالۍ کښې ورته ډېر ستر خدمت ویلی شو.

د پټې خزانې نثر:

دا کتاب د پښتو ادب په تاریخ کښې ډېر لوړ اهمیت لری چه د پښتو شعر تاریخچه ئی دوهمی هجری پیړۍ ته ورسوله ډیر نوم ورکی شاعران ئې په مونږ وپېژندل او د شعر ډېرې قیمتی نمونې ئی را وښودلی، سربیره په دی د پښتو نثر په لحاظ هم دغه کتاب د ډېرې اعتنا وړ دی او د دولسمې پېړۍ ښه نثر ورته ویلی شو چه څو نمونې ئې دا دی:

۱- دا ډېر وقتونه تېر سول چه ما غوښته چه زه د پښتنو شاعرانو تذکره وکاږم او د دوی احوال سره را ټول کاندم مګر زمانې ما ته فراغ نه راکا او دا هیله می په زړه کښې و چه سوه ځکه چه پر قندهار د ظلم او جفا تورتم پروت و او هیچا ارام نه درلود او نه فراغ، ګاهی به مغولو چپاوونه کوړل او ګاهې به د ګرګین د ستم سوران و اوس چه حق تعالی مونږ خلاص کړو له هغو ظلمو څخه او فارغ سوه زړونه زمونږ...

۲- په دغه کتاب کښې چه ما د کښلو ابتدا اوکا، ورځ وه د جمعې ۱۲ د جمادی الثاني سنه و ۱۱۴۱ هـ دغه کتاب پر درو خزانو منقسم دی لومړۍ خزانه په بیان د هغو شاعرانو چه پخوا تیر سوی دی. دوهمه خزانه په بیان کښې د هغو شاعرانو چه اوس ژوندی دی. دریمه خزانه په بیان کښې د هغو ارتینو او ښځو چه په دوی په پښتو شعرونه پاته کړی دی.

۳- بابا هوتکل علیه الرحمه لوی شیخ و او مشهور دی د ده کرامات نقل دی چه د ده پلار بارو علیه الرحمه د تورلرزوی و او د تولر پلار بابا غلجی رحمة الله علیه چه پخپل وخت کښې مشر ګڼل کیدی د پښتنو، هوتک په اتغر کښې

زیږیدلی و په سنه هجری ۶۲۱ کښې او هغه وقت چه لوی سونو ئې کا د خدای عبادت او په اتغر او سوری کښی د قوم سردار او بادارو.

۴- خرښبون سړبنی رحمة الله علیه د پښتون بابا د کسی د عبدالرشید لمسی و خداوند تعالی ده ته ښکاره کمالات او کرامات ورکړی و د خدای په عبادت په بخت ونقل کا چه د پلار په ژوند کښې لا رخصت سو او دخپلو اولادو سره راغی له کسی څخه غوړې مرغی ته او کله به ولاړ د غنډان غره ته او هلته به ئې خدای ستایه او لمانځه.

❁ ❁ ❁

د پټې خزانې نثر ساده او روان نثر دی چه وزن او قافیه نه لری عام فهمی پکښې شته جملې ئی پیچلی او کړکیچنې نه دی مګر د ترکیب او تالیف په لحاظ د بلې ژبې اغیزه پکښې شته ځینې افعال له خپلو متعلقاتو څخه وړاندې راغلی دی چه د پښتو اصلی محاوره دغسی نه ده لکه په دې جمله کښې: حق تعالی مونږ خلاص کړو له هغو ظلمو څخه فارغ سوه زړونه زمونږ، پخپل وقت کښې مشر ګڼل کیدی د پښتنو.

راغی له کسې څخه غوړی مرغې ته.

ولاړ د غندان غره ته.

همدارنګه کله مضاف له مضاف الیه نه د مخه شویدی لکه:

زړونه زمونږ – بیان د هغو شاعرانو – مشر د پښتنو – پښتون بابا د کسی – د ده په نثر کښې کله الفاظ له معنی او مطلب څخه زیات وی لکه په دی جملو کښې.

(دا ډیر وقتونه تیر سول چه ما غوښته چه زه د پښتنو شاعرانو تذکره وکاږم)، (او هغه چه لوی سونو ئې کا د خدای عبادت)

اوسنی نثر

د پښتنو علمی او ادبی نهضت دغه اوسنۍ دوره چه مونږ پکښې واقع یو په ډېرو لحاظونو له پخوانیو دورو نه بېلېږی که څوک د پښتو ادبیاتو تاریخ لیکی ښایی چه د دی دورې هغه ټول خصوصیات په تفصیل ولیکی چه اوسنی ادبی تحول پری بنا دی.

دلته همدومره ویل په کار دی چه د افکارو او خیالاتو په لحاظ د پښتو نثر لمن له پخوا نه ډېره پراخه شویده او ډېره تنوع پکښې راغلی ده.

د سبک او اسلوب په حلاظ هم ډېرې ښېگنی د دې وخت په نثر کښې وینو او نثر د اقسامو او انواعو په لحاظ ډېر وده کړې ده.

دلته د اوسنی نثر او انشاء مختلفې نمونې ښیو چه لوستونکی د دې وخت د لیکوالو له سبکونو سره آشنا شی.

د دې نمونو په انتخاب کښې دا لحاظ هم ساتل شویدی چه د کتاب دغه برخه د یوه ښه قرائت په حیث د ذهن او فکر په تنویر او انکشاف کښې ښه اغېزه ولری او د لیکوالۍ د فن او هنر په زده کړه کښې تربنه ښه استفاده وشی.

دا مضامین په ملي، اجتماعي، اخلاقي او تربیوي لحاظ مفید او گټور دی او اصلاحي هدف پکښې له نظر لاندې نیول شویدی دلته د پښتو د معاصر ادب او اوسنۍ انشاء د مطالعې او څېړنې دپاره مواد راغونډ شویدی چه ادبي تحقیقات پرې بناء کېدی شی او د نقد او تبصرې دپاره زمینه برابره شویده: په

دې مضمونو کښې زمونږ د اجتماعی ژوند رنګ او ډول ليده شی او د خلقو د اخلاقو، عاداتو او افکارو انعکاس پکښې ځان ښئي.

د منشي احمد جان د نثر نمونه:
د قصه خوانۍ ګپ نه

آدم خان او دُرخانۍ

درخانۍ په صوات کښې د برې باز درې د يو طاوس خان نومي پښتون لور وه چه خدای ډېر لوی ښايست ورکړی و او د پاياوخان نومي پښتون هلک چنغله وه.
يوه ورځ د درخانۍ د ترور د لور واده و په هغې کښې ئې د کوزې بازدرې يو ادم خان نومي خانزاده باندی سترګې خوږې شوی «تپ له دواړه لاسه خېژی» هغه هم پرې باندې زړه بايلو د دې اور داسې لنبه وکړه چه د واده خلاصيدو او د مېلمنو رخصتيدو نه پس دواړو په لاره کښې هرو مرو يو بل ته په غلا غلا وکتل ماسخوتن په حجره کښې چه ادم خان يوه ګوته رباب ووهلو نو يو سوړ اسويلی ئې وکړا وميرو بلو خپلو خوږو يارانو ته ئې د زړه حال ووی د هغه دا مراد و چه په دې شپه د اشنا ديدن ته لاړی پردو کورونو ته تلل «د خالصی دل نه و ولې ميرو بلو هم ورته حلال کړی چرګان ؤ سمدستی بې ملا وتړله او شپه په شپه بری باز دری ته لاړل بلوئې چيرته د ځوکۍ دپاره ودرولو دوی دواړه د درخانۍ کور ته ورغلل ميرو ورته وړنيې روګو در صحيح کړی و، ادم خان د اشنا کټ ته ورسيد، درخوتار په تار په پالنګ اوده پرته وه څنګزنی سپوږمۍ او يونيم ستوری ئی په غلا غلا ديدن کولو ده يو ساعت په غټو سترګو ورته کتل چه ښه زور زبرئی وويست نوروغوندې ئی د ښيې کتۀ ګوته ترې نه ونيوله او ويښته ئی کړه چه درخو سترګی وغړولې نو هغه بشره ورته ولاړه وه چه د چا

په خیال کښې اوده شوی وه، حیرانه شوه چه دا خوب دی که ویښه ځو ځله ئې سترګې ومښلې او بیا ئې وغړولې چه ښه یقین ئې راغی نو پاڅیده او ورترغاړه وته غوږ کښې ئې ورته ډیر ډیر هرکلی ورکړ او بیا ئې د خپلې مینې دفتر ورته پرانست په خلقو لویه شپه تیره شو او په دی د سترګو رپ ومیرو شپیلی وواهه مطلب ئې دا ؤ چه چرګانو بانګونه ووې ملایانو اخ تږوخ جوړ کړ هسی نه چه شرمینګی جوړه شی او د اوښ په شامو سپی ونه خوری ادم درخانۍ د اوښکو ډکی سترګی یو بل نه جدا شول دې نه پس د آدم د عمر مزه ورکه شوه او رورو داسی له برمه پریووت چه کټ ئې ونیو... پایا و هم زر ترزره واده جوړ کړ او د درخانۍ ډولی ئې راوړه... څو ورځی پس د هندوستان پاړوګان چیرته د ادم خان په حجره را پیښ شول چه د ادم خان داسی بد حال ئې ولیدنو تپوس ئې وکړ میرو قصه ورته تېره کړه هغو د دیدن ذمه ووهله «ړوند د خدایه څه غواړی دوه سترګی» ادم خان او میرو د جوګی جامی واغوستی سرونه ئې ببر کړل او کڼاوی ئې په پښو کړې د پاړو ګانو پالیکان شول تلل تلل په بره باز دره ورغلل د پایاو په ډیودۍ کښې ئې پیټارونه کوز کړل د مارانو تماشه ئې جوړه کړه د بین په اواز ډیر هلکان جنکۍ او نر، ښځی پری را غونډ شول پایاو هم ورله را وووت درخو هم (تنبې نیمکښو کړی اشنا سره ئې د سترګو هر کلی وکړ «چا ماران کتل او چا یاران» پاړوګانو پایاو نه بنداره واخسته او کور سره یو باغ کښې ئې ډیره ونیوه هر چیرته چه به ګرزیدل خو دلته به راتلل درخو به هم وخت بیوخته باغ پلو مخ ښکاره کولو څو ورځی پس پایا و بدګمانه شه او دوی ئې له باغه وشړل دا اسره هم خوره شوه لږې ورځی پس ادم بخنۍ ووهاو او تبه پرېښ ئې ملګری شول په دارو درملو څه ښېګړه ونه شوه او اخر ئې له دنیا نه سفر وکړ.

چه د ادم د مرګ خبر وګرزید او درخو پری خبره شوه نو سمد ستی په زمکه را پریوته سترګې ئې حق ته ونیولی خپل پردی پرې را ټ،ل شول لاس پښې ئې ورته ومښل سپیلنی ئې ورته لوګی کړل نظرونه مات شول لنډه دا چه دم، دعا،

بند تعویذ هر څه خلاص شول خو درخانۍ وچه سا پکښې ونه غړېده یخه تخته شوه او تخته پاتې شوه چا هوښیار بنده چه وکته نو روح یې پخوا الوتی و. دا خبره هم مشهوره ده چه دوی دواړه په مړوني قبر کښې یوځای شوی دی خو دا راته هسی د یارنو ګپ ښکاری چه خلق ئې د خپل زړه خوشحالولو دپاره وائې دا هم خلق وایی چه د ادم خان قبر ډکی نه چه څوک شهباز جوړ کړی نو رباب ئې زر زده کیږی والله اعلم.»

مجروح:

له شعر نه څه غواړئ؟
شعر غايه ده که وسيله

... شعر او ادب په دنيا کښې ډېر لوی رول لوبولی او لوبوی ئی د حماسی په صورت کښې ئی د جګړې هنګامه توده کړې او ځوانان ئې چړو او تورو ته ورکړی دی چه فلسفی رنګ ئی اختيار کړی نو فکری انقلابونه ئی په عالم کښې پيدا کړی دی او که يوازې د خوش ګذرانۍ او معاشقې سندرې ئی غږولی نوئی انسان د عياشۍ او بی مبالاتۍ په ګړنګ کښې غورځولی دی تراژدی ئې ډېرې سترګې په ژړا سری کړې دی او کميدی ئې ډېر تشی په خندا چولې دی نو په دی مواردو کښې خو شعر د وسيلې په څېر ځرګنديږی او معلومېږی د څه نورو غاياتو دپاره شعر او ادب استخدام شوی دی مګر خير داسی لنډه فيصله به نه کوو، راځئ د انسان په ژوندانه کښې ښه ځير شو او د ده سلوک او رويه د ژوری مطالعې لاندې ونيسو او څه لږ نور تحليلات وکړو او مثالونه راوړو بيا حکم کول او فيصله صادرول څه دومره ګران کار نه دی مونږ د ژوندون د ساتنی دپاره خوراک، څکاک، اغوستن او پوشاک او يوې کوډلې او سرپناه ته او له درجه کښې احتياج لرو چه موګيډه مړه شوه او بدن مو پټ شو او د خپل کار روزګاره وزګار شو او پخپله کوډله کښې کښېناستو او ځان مو د لوږې تندی او تودوښی او د سړو او د غله او لېوانو نه په امن کښې ولېد، نو بيا که مو شوق کېده سندرې به وايو مګر دلته يو سوال منځ ته راځی

چه لوږه خو په وچه یا لمده ډوډۍ رفع کېږی نو دا دومره رنګارنګ طعامونو ته څه ضرورت دی؟ په طعام کښې د خوشبويۍ خوش خورۍ کیفیت پیدا کول حتی هغه کښې د رنګ او نمایش په لحاظ اعتناء کولو ته څه احتیاج دی؟

دا ښکلی چینائی لوښی، پاک او ستره دسترخوان، ډبرین مېزونه بخملی او پالش شوې کرسۍ ګانې د ډوډۍ د خوړلو په خونه کښې د لوږې د دفع کولو دپاره څه رول لوبوی؟ دا ښکلی صراحی، هغه بلوری ګیلاس د تندی د رفع کولو دپاره څه خدمت کوی او به هر لوښې نه چه را اووزی خپل خاصیت لری او تنده ماتوی نو ولې وائی اوبه د لوښی له رویه چنبل کېږی یوه جامه کښې چه تاسې خپل ځان ونغاړئ د تودوخی او سړونه پرې خلاصېږئ مګر دا برګ برګ کالی د تودوخې د بندولو او د سړو په لرې کولو کښې څه دخل لری؟ کوم مزیت په دې لحاظ په وریښم کښې شته چه په شړۍ کښې نشته دا چه فلانی خیاط ښه کالې ګنډی او ډېرې پیسی ورکوئ هغه د سکڼاو (برش) طریقه تاسی د سړو او تودوخی نه زیات محفوظ ساتی؟ د افریقا د بدویانو په کوډلو کښې هم شپه تېرېږی نو دا لوړ لوړ قصرونه و مجللې بنګلې د څه دپاره جوړېږی؟

ډبرین خو ځکه دی چه بنا مستحکمه او قوي وي ام ژر نه ورانېږي ښه منم خو دا ډبرې ولې دومره مرېې رامړې او صیقل کوې ئې؟ مرمر او رخام او دا دغره نورې ګټې خو به د کلکوالي په لحاظ دومره تو پیر نلري نو څه دلیل موجود دی چه دا ګټې په دومره لوړ قیمت رانیسئ او پخپله بنګله ئې لګوئ؟

دا رنګ او روغن چه تاسی خپل کاله ته له بهر او له دننه خوا ورکړئ دا نو ساړه او تاوده ښه نیسی دانو عمارت ټینګوی د دې په معنی خو هېڅ پوه نشوم دانو څه معما ده دا خبری ټولی معماوی دی معما خو ځکه دی چه په خوراک کښې پوشاک کښې مېنه کښې انسان غواړی ښکلا او جمال پیدا کړی او د خپلو دې اولی ضروریاتو په ترڅ کښې خپل ذوق هم تسکین کاندی، نو ښکلا

يوه معما ده او د هغی تعبیر او تعریف او حدود ټاکل د يوې معما نه زیات فکر او دقت غواړی.

وګورئ په دې ځيزونو کښې چه ښکاره په ډاک پراته د ژوندانه د دوام وسایل دی د انسان ذوق او د بدیع حس دومره اغیزه کړې چه دغه حیاتی وسایل ئی هم تسخیر کړی او جمال خپل حکومت او بادشاهی د نورو په قلمرو کښې هم کوی او د دغې وسیلی سره سم جمال د یوی غایې په ځیر څرګند یږی نو د شعر او د موزیک او د رسامۍ دنیا خو د جمال او د ذوق خپل ملک او بلا متنازع او مدعی محروسه ده نو څوک څه حق لری چه دی د خپله ملکه وباسی؟ نه څوک دا زور او قوت هم نلری ځکه هغه په هر چا قوی دی او په هر ځای کښې د هغه فرمان چلیږی کۀ تاسو د تلو او مسافرت زحمت په ځان قبول کړئ؟ زه به تاسې ته د هغه د حکومت اغیزه په یونو کښې هم دروښیم.

مخکښې مو وویل چه شعر د حیات په مختلفو صحنو کښې استخدام شوی او خپل رول ئې لوبولی دی دا د جمال مظهر او د حسن مداح و د ده اواز ته هر چا غوږ ایښود او د ده او ازهر زړه ته لار لرله نو خلکو د خپلو اغراضو دپاره دی استخدام کړی دی دا اغراض به کله ښه و او کله بدو منګر په دې نو شعر د خپل اسمانی او ملکوتی مقامه نه را پریووزی او چا نه دی ویلې چه شعر به ګوندې بې له دې غرضه بل کار نه کوی او یا دې خپله اصلی وظیفه پریږدی موسیقی باندې نن پرون ډاکتران د مریضانو علاجونه کوی مګر څوک حق نلری هغه ته دارو درمل او یا د علاج وسیله ووائې پدی شلمه صدۍ کښې چه د سرعت او د کار او برق او د مادیت قرن مو ورته ووایه اوس هم د حسن او د جمال معابد اوچت ولاړ دی د دې معابدو زایرین ډیر دی.

د سینما او تیاتر او نقاش خانو په دروازو کښې د دفتر او ادارو او مارکیټونو نه کم خلک نه لیدل کیږی هغه امریکا چه د اتم بم ئې جوړ کړی او هروشیمائی پری ورانه کړې ده، د بیتهګ بیوتی فلم هم جوړوی او د زړونو

خونی پری ورانوی په لابراتوارونو کښې که د اشیاؤ او انواعو په مطالعه بوخت دی هلته هالیود کښې هم څه فعالیت جاری دی د هغه د ښارونو په کوڅو کښې او د باغونو په خیابانو کښې څه مجسمې لیدلې کېږی چه نه د کوم قهرمان یادګار او نه د کوم معبود (باطل) بست دی هغه محض د جمال او د ښکلا نمایندګی کوی.

ذوق او د ښکلا عشق او د شعر سره علاقه د یوه متمدن انسان او د یوه صحرائی او بدوی بنیادم سره یو راې شته فرق دومره دی چه د بدوی قومونو شعر هم ساده او صنعت او ارت ئی ابتدائی او غیر مهذب وی، واړه ماشومان څه مقفی او موزون الفاظ او کلمات لری او هغه په کوچنیتوب کښې غړوی او د هغی نه حظ او نشاط مومی دا د ماشومانو اشعار په هره ژبه کښې شته ظاهراً څه معنی نلری خو د وړو خوښېږی د اطفالو ذوق په دغه سن کښې یوازی په قافیه او وزن باندی هم قناعت کوی لیکن لویان او مشران بیا له شعر نه نور څه غواړی نو تر کومه وخته چه په انسان کښې دا ذوق او حس موجود وی شاعر به هم موجود وی او خپلې سندرې به د دغه ذوق د تأمین د پاره وائی د ماشین او از د ده نشی چپولای او د کار خلک ده ته وزګار نشی ویلای هغه کسان چه شعر محض د شعر په لحاظ نه خوښوی او وائی دا دې په اجتماعی خدماتو کښې استخدام شی او د علم او تهذیب په لاره کښې دې ترې کار واخسته شی دا یوه ډله ده بله ډله هغه خلک دی چه شعر هډو خوښوی نه اوغواړی د شاعر په مرۍ ګوتې کېږدی زه به د دی دواړو ډلو سره ځان له ځان وغږېږم.

اولی ډلې ته وایم زه دا نه وایم چه شاعر یو اسمانی موجود دی او د دنیا سره هېڅ کار نلری، نه شاعر د خپل محیط موجود دی هغه د خپل ماحول نه ارو مرو متأثر کېږی ښه ته په ښه وائی او بد ته به بد وائی کله به د یو روحی مربی په حیث زموږ تداوی کوی او کله به د یوه واعظ په څیر راته وینا کوی.

خو تاسو د شعر نه دا مه غواړئ چه هغه دې ضرور تاسو ته د رياضى فارمولونه دروښيې او (دوه دوه څلور دى) په شعر کښې راوړى او يا دى د ساينس درسونه او د اقتصاد نظريى په نظم کښې ننباسى او يا دى شاعر غنم اوربشې په ملک کښې ډېرى کړى، علم خپل ځاى لرى او شعر و ادب خپل مقام لرى، علم د دې نه مستغنى دى چه هغه د شعر په زور په خلکو قبول کړو هغه دپاره بل قوت او زور په کار دى چه هغه ته دليل او برهان وائى د قومى اصلاحاتو دپاره د تبليغ او تنقيد ډيرې لارى موجودى دى البته په هغه کښې دا د شعر او ادب لاره هم ده د دې اسلحې نه به سرى د خرافاتو د مقابلې او د قومى اصلاحاتو د تعميم دپاره کار اخلى منګر د شعر روح به نه وژنى او چا چه شعر د شعر په غرض وايه هغه په د مرى، څخه نه نيسو کار به هم کوو او د ذوق او صنعت نه به سم سترګى نه پټوو که موږ دا اجتماعى ماسکى دمخه لرى کړو او يوه شپه او ورځ لکه څرنګه چه يو، هم هغسى ځان خلکو ته وښيو عجيبه تماشا به جوړه شى مونږ چه کله د ځان سره څه فکرونه وهو او بعضى هوسونه کوو هغه چا ته نه وايو کوم وخت چه موږ يوه نه تنفر او د بل په نسبت په زړه کښې علاقه مندى پيدا کړو هغه دواړه راباندې نه خبرېږې مونږ هم د خپل خيال په دنيا کښې ډېر قصرونه آبادوو او ورانوو ډېرى ميلې او مشغولې جوړوو، ليکن څوک پرى نه خپرېږى اما د شاعر د احساساتو ريکارډ (سره د دې چه اکثره خود دارى او ريا کارى کوى).

په شعر کښې پاته کېږى نو يوازى هغه مه ملامتوئ او د انسان د طبيعت په لحاظ دى معذور وګڼئ اوس هغه ډله چه بالکل شعر نه منى د هغو په خدمت کښې عرض کوم چه په دى صدى، کښې کار ډېر زيات دى ستومانتيا هم زياته ده په دى جنجالى او پراشوبه دنيا کښې تشويش او سودا هم ډيره ده نو د دى ستومانتيا او الامو دپاره د دى تشويشونو او اضطرابونو دپاره به د شاعر ملکوتى اواز (زما په ګمان) د تسکين او راحت ښه وسيله وى او په بنيادم

کېږي به د استوګنې او مقابلې قوه په دغه دنيا کېږي زياته پيدا کړي هغه وخت چه تاسو يوازې ناست او د کار و روزګار نه وزګار ياست او مستقبل مو ستر ګو ته تورتم او تاريک معلوم شي او تاسې دغه تاريکې او ترږمۍ مشوش کاندي که شعر ستاسې په شونډو کېږي يوه تبسم برېښنا پيدا کړه نو دغه تورتم به ستاسې د ستر ګو نه ورک شي نو دغه ځای دی چه شعر خپله وظيفه سرته رسولې ده.

هغه وخت چه تاسې د منطق په زور خپل مشکلات حل نه کړل او د نا اميدۍ په درياب کېږي ډوب شوئ او سامو لنډه لنډه کيده نو که د شعر د يو تنفس قدر تسکين او آرامش تاسو ته له درکړي ګويا خپله وظيفه ئې ادا کړې ده.

هغه وخت چه تاسو سود عناد او بدبينئ په تيارو کېږي روان ياست که شعر تاسو د څو لمحو دپاره له دغه عالمه بيګانه کړي او د ځان سره مو مشغول کړي يوه مقدوسه وظيفه ئې سرته رسولې ده. هغه وخت چه په دې پر اشوبه او طوفانې دنيا کېږي چه بحر و بر کېږي ئې د خونريزۍ ميدان ګرم دی او په ځنګلو او صحرا ګانو کېږي ئې درنده حيوانات سرې ته پنا نه ورکوی که تاسو يوه ګړۍ شعر او موزيک په ځانګو نو د ځمکې له کرې نه اوچت شئ او د وريځو له ماورا نه د ځمکې دا ښکلې او ښايسته منظره او دورنما د ورايه ووينئ او دنيا مو په ستر ګو کېږي عزيزه شي دا لويه خبره ده او شعر لوی کار کړی دی.

هو ! دا اعتراض پاتې کېږي چه د شعر او ارت دښمنان به ئې په ما وکړي هغه دا دی چه مونږ وروسته پاتې يو او پورپين او امريکايان مخ کېږي تللی دی هغوی دپاره د ذوق د تامينولو او د هنر د قدردانۍ فرصت شته اما مونږ بايد اول ګېډه مړه او تن پټ کړو. دلته بايد دا ووايم چه د آرت او هنر تکامل د شعر او د موسيقی وجود د کوم ټاکلی پروګرام او تقسيم او انحصار د مخ نه نه کېږي او نه شوی دی اقوامو او ملتونو داسې نه دي کړي چه څو سوه کاله اول

ئی د خپلو حیاتی ضروریاتو کار کړی وی او بیا ئی دی خوا مخ راګرزولی وی د بشر د پیدا ایښت سره یوځای د مذهب او مدنیت د تکامل سره ځنګ په ځنګ او د حیات په هره صحنه او ساحه کښې ذوق او هنر یوځای روان دی او د تکامل او پیشرفت مزلونه کوی دا هنر د جماعت د نورو کمالاتو نمایندګی کوی.

هو ! په یوه جامعه کښې باید تمام مدنی مظاهر ټول ضروریات د خپل حد او اندازې سره سم او برابر تکامل وکاندی او که یوه خوا مهمله پرېښوده شی او بله خوا ډېره ترقی وکړی یورا عدم توازن تری پیدا کیږی چه هغه د یوه جمعیت دپاره خطرناک دی زه د توازن طرفداریم او د افراط مخالفت کوم او افراط د یوی ردی ملکی په حیث پېژنم خو تاسی هم د تفریط خوا مه نیسی او راځئ د شاعر او هنر پیشه سره صلح وکړئ.

(شعر او ادب)

خادم

د غوټۍ زندګی

ډېرى شپې ورځې تېرې شوې، موسمونه واووښته د سمندر د غاړې بادونو ورېځې د ځانه سره راوړې وریځو د دغه ځای په حالت وژړل او اوښکې ئې توئې کړې.

دا اوښکې خو ړوند شوه، بیا سیندونه شوه، او بیا ویالې شوې او وروسته د ګل په شاخ کښې وچلیدې.

خدای زده څومره علل او اسباب سره یوځای شوه او څومره شرایط وجود ته راغله چه پدغو ټولو باندی د غوټۍ زندګی مرتبه شوه.

د سحر نرى شمال په دى غوټۍ ورو، ورو د شفقت لاس تیرولو د شپې پرخې وباندې خپله درافشانی کوله چه څو د شمال په ډېره دلاساینه غوټۍ خپل شین داوڼ له مخه لرې کړ.

د چمن طراوت، د مرغانو نغمو، د اسمان د شنى فضا لا انتهائیت، د لمر زرینو پلوشو، د سپوږمۍ مرغوبیت، د ستورو مرموزو اشارو او د کایناتو نظام ته ئې وکاته او په نیمه خوله ئې وخندل.

چه څو بیا دې خوله خندا ته جوړوله نمر د ماسپښین ځای ته راغلې وغوټۍ د ده خوا ته مخ واړاوه او سر ئې ټیټ کړو.

کوم وخت چه د نمر پربواته له پلوه د نمر د طلائی پلوشو سره د نسیم په لګیدو د غوټۍ تازکی پاڼې رپیدی نو دی په داسی اواز چه ایله د شاعر د زړه

غوړونو اوریدی شو ویل: پاکی تالره ده ای خالقا ، ای د کایناتو صانعا ستا عالم څومره ښایسته دی، څومره ګلالی دی او څومره وسیع؟ مګر ای خاونده ! زما د زندګی وار همداو «پس له لږ سکوته» باداره؟ پاکی ده تالره زه راضی یم چه ستا د بې انتها ملک یوه ذره، جزئی برخه په ما ښایسته شوه؟

ستا د مخلوقاتو د سترګو طراوت وګرځېدم، بلبلان را باندې وچغېدل، بوراګان راباندی والوتل، د صبا وږمی زما خوشبوئی یووړه او خپه زړونه ئی پې خوشحال کړل – ډېره ثنا ده تا لره چه زه ګل یم او اغزی نه یم، نمر د غروب په حال کښې و ، ګل خپل زړه په خپلو مړاوو پاڼو کښې را ونغښت او د خپل حیات په وروستیو لمحو کښې ئی یوارې بیا دا وویل: «ډېره ثنا ده تا لره ای خاونده ! چه زه ګل پیدا شوم او اغزی نه شوم» او ورژیده.

خادم:

د اوښکو ارزانی

که غله او ارتزاقیات قیمته شی، خو د فصل په راوتلو رفع کېږی که کالی او لباس قیمته شی، نو بیا هم څه نه څه ګوزاره کېږی.
خلک وائی: «بربنډ له لارې اوړی، وږی نه اوړی».
که فیشنی شیان قیمته شی نو قیمته دې شی کنه. «تجمل بیل شی دی او زندګی بیل شی دی» که اسعار قیمته شی نو د یو دولت په تصمیم ئی علاج ممکن دی چه غیر ضروری او دویمه او دریمه درجه شیونه له استعماله وغورځوی.
که دا ټول شیونه په یوه سویه ارزانه شی د یو مملکت دپاره د رفاه او اسایش وسایل لاس ته راځی اما اجتماعی سعادت او خوشبختی دغه وخت هم نه حاصلېږی. د ژوند سعادت او خوښی د مادیاتو په زیاتوالی او ډېروالی دومره اړه نه لری لکه د ضمیر په آزادۍ او د روح په خوشحالی پورې.
په ژوند کښې خطرناک او مدهش حال دا دی چه اوښکې ارزانه شی ویره، دهشت او درد موجود وی او دوا نه وی.
په طب کښې د هر درد، خوږ، پرهار او تب علاج شته مګر د زړه درد او زخم د زړه د درد علاج پخپله د زړه درد دی او بس. د اوښکو د ارزانۍ علاج د پول او پیسو د ارزانۍ غوندې ندی چه د اقتصاد کوم ماهر ئې علاج وکولای شی. او نه د زراعت متخصصان په دې کار پوهېږي.

بی دردی په یو قوم او جامعه کښې داسې یو مرض دی چه په علاج ئی فقط پیغمبران پوه شوی دی.
ای خدایه! مونږ نه هغه زړونه واخله چه د مظلوم او بی وزلی له سترګو څخه په عبث توئیدونکو مرغلو نه خوږېږی او هغه لاس او پښی او ژبه مه راکوه چه بی لاسو او بې پښو ته صدمه رسوی او خلک ژړوی.
بېنوا:

د خاندان خولۍ

د ژوندون په لوی ډګر کښې هر چا هر چا زیار یوست چه ځانته د ښه ژوند لار پیدا کړی.
دوی لوړی ژورې ولتهولې، هرې خوا ته ئی منډې ووهلې او هر څه هر څه ته ئی لاسونه واچول، خو تر ډیر تلاش وروسته ټولو ته دا ثابته شوه چه تر هرڅه د مخه باید د علم لمن ټینګه کړی او د علم په لاربښونه خپل مطلب ته ځانونه ورسوی نو ټول د علم په زده کړه پسی ولاړل، هیڅوک د ژوندون په لوی ډګر کښې بی تلاشه پاتی نشول – یوازی د هغه لوی ډګر په یوه ګوټ کښې یو مغرور بی علمه زلمی ولاړو چه د علم خوا ته ئی حرکت ونه کړ او د علم د زده کوونکو په ډله پسی رهی نشودی مغرور او ناپوه زلمی د ځان سره هیڅ علمی سرمایه نه درلودله یوازې د ده پر سر د «خاندان» یوه زړه خولۍ وه چه د ده ټول غرور په همدې خولۍ وه.
ده ته د دې خولۍ سیوری د همای سیوری ښکاریده او د ژوندون ټولی کامیابی ئې تر دی خولۍ لاندې ګڼلی ټول بشری احترامات او انسانی تعظیمات ئی همدې خولۍ ته وړبلل استراحتونه، ثروتونه او خوندور ځواکونه

ئی یوازې د همدې خولۍ د خاوند حق ګاڼه ده ته هغه څوک ناپوه ښکاریده چه دا خولۍ به ئې پرسر نه وه. دا ناپوه زلمی همداسی مغرور ولاړو څو چه د علم د زده کړی وخت وربراندی تیر شو خو ده ئی هیڅ پروا ونکړه علم ته ئی په سپکه سترګه وکتل خولۍ ئی کښه کړه وې ویل: «هغه څه چه د دې خولۍ تر سیوری لاندې کیدای شی د دنیا هیڅ علم ئی نشی کولای».

د کار وخت راغی دا ناپوهه زلمی همغسی مغرور او بی پروا په دی فکر کښې وچه «د دی خولۍ د خاوند دپاره باید نور خلق کار وکړی» شلم قرن راغی له دی ناپوه زلمی څخه ئی د تحصیل د پلومه وغوښتله زلمی په ډېر غرور او فخر د خاندان د خولۍ توصیفنامه ور وړاندی کړه او د هغی امتیازات ئی وغوښتل.

خو شلم قرن ورسره اشنا نه و، هغه توصیفنامه ئې ونه لوستلی شوه نو زلمی څخه ئی د کار محصول وغوښت بې عمله زلمی بیا خولۍ وړپیښ کړه او وئی ویل: «دا د کار فرما خولۍ ده-د کاریګر خولۍ نه ده؟».

شلم قرن دی بې علمه او بې عمله زلمی ته په غضب شو او د عصبی ښوونکی په خیر ئی څپېړه جوړه کړه او دا زلمی ئی په داسی ضربه له ځانه لیرې وغورځاوه چه د «خاندان خولۍ» ئی له سره ولوېدله او ورته ئی وویل:

«ای ناپوه او بیکاره زلمیه: دا خولۍ ډېره زړه شوی او له موده لوېدلې ده نور په دې خولۍ ځان مه غولوه او مه دنیا درپورې خندوه-ولاړ شه علم زده کړه-کار وکړه».

بېنوا:

لارښوونکی

له فریب او دروه سره نا اشنا وم مکر او چل می زړه ته لار نه درلوده دروغ می نه پېژندل د ژوندون لوبې لارې مسافروم...
له پریشانه خوبه را پاڅېدم قافله ډېره پرمخ تللې وه – یوازی زه وم چه د لارښوونکې په انتظار مې لویې لاری کتلې، ډېر راغلل تېر شول مګر یوه هم د زړه سوی په سترګو راته ونه کتل ځینو به د ګوتو په اشارو لار راوښودله خو د ګوتو د اشارو لاری ډېری اوږدی وی ځینو به د دی دپاره چه ځانونه په ما وساتی زه به ئې د ځان سره روان کړم – خو چه خطر به تیر شونو بیرته به ئی زه پرلویه لاره پرېښودلم دوی به ولاړه ...
همداسی د لارښوونکی په انتظار د ژوندون په لویه لار کښې ولاړوم – څو ته راغلی زه دې تر لاس ونیولم زه هم په پاک زړه په تا پسی روان شوم او د لارې د موندلو په غرض می ستا لمنه ټینګه کړه هری خوا ته چه به تلی درپسی تلم او تا هم ما ته د لارموندلو ډاډ را کاوه... نا څاپه
موسمی توره وریځ پیدا شوه، پاران اوریږی اوریدل شروع شوه – اسمان او ځمکه په خروش راغلل لارې ګډې ودی شولې: خو زه ډاډه وم چه تا غوندې لارښوونکی لرم او تا ته می سترګی وی چه د زمانی په دی توره دربیله کښی په لار راوښیې... مګر په هم هغه حال کښې تا په ډېری حیرانتیا مخ را واړاوه او له ما څخه دې پوښتنه وکړه چه:

«ای مسافره لار راوښیه–لار کومه ده؟؟» هغه وخت نو زه پوه شوم چه زما د ژوندون د لارې لارښوونکی یوازې زه یم – او باید زه پخپله خپله لارښوونه وکړم.

رښتين:

نوی کال نوی زېری

د خپلو زرينو پلوشو په حنځيرو کښې د براسونو ذری او بڅری د وريځو تاپوانو ته وخيژول هلته ژر ژر له تاوه اوبه شول او بيرته د بوټو او ژويو د ژوندانه او خيرازۍ د پاره ځمکی ته راکوز شول.

د ځمکی په غېږ کښې پرتوويدو بوټو او شيناو د ژمی له اوږده خوب نه سترګی وغړولی، د وربڅو له جزيرونه راغلو څاڅکو ورله مخونه ووينځل، د نمر تودو وړانګو پکښې ګرمی او تودوښی واچوله؛ د اوچتېدو، پاڅېدو، پورته کيدو قوت ئی وموند خپل ټاټوبی را والوته، په سمه او غر، کلی او بيديا، لوړه او ژوره وګرځيده او د يوی مهربانی مور په څير ئی د ونو او بوټو د ماشومانو په سر د مينی لاسونه راښکل، د ونو څانګی او ښاخونه، د پوټو لښتی او غندلونه، د ګلونو ځوکی او ډندرونه ئی يو له بل سره نژدې کړل د ژوند سائی پکښی وپوکله او د زيږندې ودې او لويښت تومنه ئې پکښې واچوله د اسمان په شنه چمن کښې هم د ژوند ګړيال وغړېد، بريښنا وخندل، ستورو ونځل، تالندو ډولونه ووهل د وريځو اوښان يوه خوا بله خوا وزغليدل، د بالښتو او متروکو د سپينو وريځو مالوچ شاوخوا وشيندل د غرو له لمنو د لړو سپاره تاو شول منډی تړړی الغاوتل غاو های هوی جوړ شو. د لويو غرونو او ناوو نو څخه هم د ژوند غږ راوخوت د سختو ډبرو له منځه د ژوند چينی راووتلې. د هندوکش او سپين غره د زړونو مينه د ابا سيند غېږې

له غاړه غړۍ ورغله د اوبو په سر د مستۍ چينې راغلې او د سيندونو، رودونو دريابونو له منځ څخه د ژوندانه زوږ پورته شو، لنډه دا چه غرونه وجړکېدل، سيندونه و شنېدل بادونه وزغليدل ستوری وځرخيدل کاينات وخوحيدل، د زيربندې او ودې له مخی بنديزونه لری شول، د ځمکی لړمون وسپړدی شو او د پسرلی ښکلی څيره را برڅيره شوه د سبا باد په لری ملکونو د ښادۍ زيری وګرځاوه، ښايستوکی مرغۍ او ګلالۍ بلبلی خبرې شوې په ډېره مينه، په ډېره تلوسه، په ببړه پېړه ئی ځانونه د ګلونو د خندېدو تماشی ته را ورسول د سرو ګلانو کتارونه جوړ شول او د زيږو ګلونو صفونه ودرېدل د رنګ او بوی قافلی را ووتی او د خوشبوئی چوپی وچليدی د بلبلو چغار، د زرکو کتهار، د مرغيو چونهار، د توتيانو نغمی، د بوراګانو زمزمو، د تاروګانو او ټنځرونارو د تاوسانو نڅېدو زړونه په اوچتيدو او شوقونه په مستيدو راوستل. د شين بخملی ګلالی فرش د پاسه د هوسيو او کبلو د رغښتو او ټوپونو سېل ته ريدی او غاتول په يوه پښه ودريدل د رنګښو او ښايست کاروان د دښت په لور د لېږد نغمه شروع کړه د شپونکی شپېلۍ په حوش راغله، ګډې او اوزی په مزه مزه په خر لګيا شوی، ګلالی ورغومی او پی مخی وری په مستۍ مستۍ د شنو وښو د پاسه ورغښتل او سترګی په يوه ډېره ښايسته تماشه کښېوتلی.

جونه او زلمی هم د ژوند ذوق او د ګلو شوق د باغ و بڼ، دښت او بېديا په اور راښکل، په زړونو کښې د مينی يوه څړيکه را ولاړه شوه د سترګو پېمانه له نشو ډکه واووښته په پښو او لاسونو کشې نوی حرکت غزوونی وکړې له دې تولو کيفيتونو او خوندونو څخه د نڅا او اتڼ ننداره جوړه شوه د توروربل ميرمنو د ګلانو غنچې په لاس د شينکی چمن په غيږ کښې د خوندوری نڅا، رنګينه تماشه وښودله، د پاوليو او سپينو روپو ډکه لمن د تاوس د رنګينو او ګروو ښانګونو په شان تاو را تاوو چورليده د اميدونو غوټۍ ګل شوی، د آرزوګانو ګلونه ومسيدل مېنه د شوق په ټال کښې وزنګيده، خوندونه په لپو

لېو وشنيدی شول د ژوند د ناوی په سرکو شونډو د نازنرۍ خندا وغوړېده ګړګوټې زلفې خوری وری لاړی ګوری ځنې د نیسم په پستوګو توتار په تار شوی په دی نشه ایزه نڅا کښې د خوږو ارمانونو پاکو مینو ستر منو آرزوګانو او سپېڅلو امیدونو ماشومان وزنګیدل ګلالۍ سندرغاړې د وریښمینو غاړو له پستو غبرونو سره د اتڼ په میدان ورګډې شوې.

داودی نغمو یوه بله شان تماشه جوړه کړه، سترګو یو داسی خوند ولید، غوږونو یو داسی تال واورید چه په عمر ئې نه اوریدلی او نه لیدلی و.

د ذوق غونچې په زنګیدو وراغلې او د مینې غوټۍ په غوړېدو.

د نوی کال استاځی او د نوی ژوند قاصد په ډېر درز او دروز دا کسوس په غاړو د ښایسته بلخ په ورشو د هرې رود په څنډو او د غور په غوړی مرغې د بست په لرغونو مېنو د هیلمند په ګل کځونو د قندهار او کابل په دربارونو د غزنی په یادګارونو د پکتیا په زړو دیرو د بولان او ګومل په تاریخی درو، د کسی غره او سپین غره په څوکو د خیبر او تاترې په تړو د سوات او پنیر په سردرو د باګرام په باغ و بڼ د چترال او ګلګت په ځنګلونو د بستی او ګوادر په بندرونو کښته پورته وګرځید او د ابا سیند د غورځنګونو تماشی ته ودرید. لنډه دا چه د پښتیانا ټوله سیمه ئې وغوښتله او په ښځو او نرو، ورو، پیغلو او ځلمو ئی د نوی ژوند او نوی کال زیری وکړ.

دا زیری د پوهی او لوړتیا د ودې او ترقۍ د یووالی او نزدېوالی زیری دی، د دې زیری ټوله پوره معنی دا ده «چه د پښت (افغان) سا ووتوکم پخپله لرغونۍ پلارنۍ خاوره او ځمکه کښې د خوشحالۍ او ترقۍ خپلواکۍ او سرلوړۍ ښکلی ژوند وکړی او د پوهی او مدنیت په لاسونو د مینې او محبت په غیږ کښې ځان له د ورورولۍ او پښتونولۍ یوه نوی دنیا جوړه کړی، لوی کال او نوی پسرلی د نوی سیاست نوی فکر او نوی ژوند نوی زیری دی».

رښتين:
د هند سفرنه

د مشهد ليدنه کتنه

ماسپښين په دوه بجی د افغانی قونسلګرۍ سرکاتب راغی او له ده سره د تفريح دپاره ووتم د مشهد په نوی ښار کښې تر اخره لاړو خو کومه خاصه دلچسپی مو پکښې پيدا نکړی شوه بيا مو په «ګلشن» کافې کښې چای وڅکله د کافې وضعيت، موقعيت هرڅه ښه و مګر په چوکيو کښې د ارام په ځای نارامی ليدل کيده د دې کافی ټولې چوکۍ د وچو لرګيو يا په بله ژبه پينې لرونکې دړې وی سرکاتب وويل: چه دا په ټول مشهد کښې ښه کافی دی چوکۍ اکثرې د ميلمنو په انتظار کښې خالی پرتې وې، بيا ماښام ته نزدې سر کاتب په قونسلګرۍ کښې خپلې خونی ته بوتلم دی ځانګړی په يوه کوټه کښې اوسی چه له پنځو کالو راهيسی ورسره آشنا دی د دی کوټی جغرافيائی وضعيت دومره خوند راکړه چه د مشهد له ټول بازار نه هم زيات خوندورو.

د دی وړی کوټې په منځ کښې وړه بخاری لګېدلې وه نمر خاته څنګ ته چپرکت سرته ئې ميز، کتابونه او د دارو بوتلو نه ښکاريدل چه په جنوبې ګوټ کښې دريشې جامې، او نور شيان زوړندو.

په شمالې کونج کښې د مشهد د ښايستو کومرغيو پنجری ځوړندی وی. په دوو پنجرو کښې د جوړه مرغيو او دوو نورو کښې د يوی يوی مرغۍ نری اوازونه اوريدل کيده د شرقې خوا په ګوټ کښې په يوه بله پنجره کښې يوه مرغۍ په هګيو ناسته وه د و د دی کوټې د ښايست دپاره ئې بچې پيدا کول، د

دی مرغیو بښی زېربخنې او له چوغکې څخه لږی وړی وړی وی، دی مرغیو ته «کنېری» وائې چه تش په یوه نری اوازئې خلک ډېری پیسې ورکوی.

د کوټی په شرقې او جنوبی دیوال د دووتابلوګانو منظره دومره راښکونکې وه چه یو شاعر یو ادیب خوپرېږده یو بې ذوقه او بې شعوره بنیادم به هم تری سترګې بل خو ستنی نکړی شی. تا به ویل: چه د دی تابلوګانو رسم ګراو کشیده ګرد خپل فن ټول مهارت خرڅ کړی و. دا تابلوګانې په اصفهان کښې د کوم ماهر فن کار او انځور ګر په ساحرانه ګوتو رسم شوی دی او تعجب دا دی چه دا ټول رسم او انځور د ټوټې دپاسه ویستل شوی و ما د کاغذ دپاسه دغسې صفا او ښکلی نقش نه ولیدلی چه د ټوټې د پاسه مې ولید د انسان د مرموزو او پټو کمالونو یوه بله پرده راته ښکاره شوه،

د مولانا اوبو الکلام ازاد خبره چه حسن هر ځای حسن دی په اواز کښې وی که په څیره کښې وی که په بل څیز کښې وی دلته د دنیا ټول حسن د دی تاپلو په رسم کښې یو ځای شوی او مجسم شوی و. تابلو یو ګز پلنه او دوه ګزه اوږدوه، په دی تابلو کښې د نارون د جګو جګو ونو د یو شین باغ په خوا کښې د سپینو صافو او بو یوه ویاله بهیده د ویالې په غاړه د فطرت ټوله طبعی منظره په پوره مهارت تر دی چه د اوبو په غاړه واړه واړه پوټی او د ښو پاڼی هم د رسام له نظره څخه نه وی پاتې شوی په دغسی رنګینۍ کښې یوه ښکلې ښاپیرۍ چه د غټو غټو سترګو په ښو کښې ئې د اوبو مرغلې ځوندې وی او د کودې کودی خورې وری زلفې ئی په اوږو راخورې وی په ویاله کښې د لمبا په حال لیدل کیده تا به وی چه د اوبو په منځ کښې د بلورویو غر پرکیږی او د سپین بربښ په رڼا کښې ئې اوبه سپین زر شرموی.

د رنګینی ښایسته دوپټی یو سر د اوږی دپاسه او بل پلو ئی په یوه سینه اوبزان ترزنګنو پورې ځوړند بربښیده دا په څنګ او اړخ دا شان ولاړه وه چه د پردی ځایونه پټ او د سینی اننګوړی د ډوډو لاندې د بلورو او جمال په رڼا

کښېږي ځلاند او پړکېدونکی ښکارېدل بل خوا ته د باغ په سر کښې د ويالې خوا ته نژدې د يو ډېر مست او په دوو پښو ولاړ اس د پاسه يو ښکلی پېمخی ځلمی په داسی شان رسم شوی و چه بس دا اوس د باغ خوا ته را رسيدلی دی او د دغی پيغلی په ننداره ځای په ځان بې خوده ولاړ دی يوازې دی نه بلکه د ده داس د مستۍ واګی هم سستی شوی دی او د حسن د سنګر په لور يو قدم هم نور مخکښې نه شی اخستی.

منظره نه وه قيامت و تابلو نه وه آفت وه د نقاشۍ او کشيده ګرۍ سحر کارۍ خو هسی قيامتونه را کوزوی او بيا چه دا نقاشی د ښايست او جمال د کاملې نمونی يعنی لطيف جنس نمايندګی وکړی نو بيا خوترې په الفاظو کښې تعبير کول يوه مشکله معما شی ستاسی به سودا شوې وی چه دا رنګينه دومره لطيفه تابلو د چاوه؟

ګورئ زه به ئې درته ووايم خو په زړونو مو ګوتې کيږدئ چه ټوپ ونه وهی او له ګوګل څخه نونه اوزی تابلو د شيرين او خسرو پروېز وه هغه شيرين چه فرهاد ورپسی غرونه سوری کول او هغه شيرين چه خسرو پرويز ورپسې د شبديز په ښه شان ملکونه د پښو لاندی کول.

بله منظه هم د غسی وه ده نويو په شين ځنګله کښې يوه پيغله د ويالې د شګو په غاړه کږه و لاړه ښکاری او سپين اندامونه ئې د لمر پلوشو سره د آينه برقۍ مخابره کوی ما سرکاتب ته وويل چه دا کوټه خو د يو شاعر او يو عاشق کوټه ده د دغسی ښکلو منظو سره ښه ښه شعرونه او ښه ښه اوازونه ښائې ده وويل زه په خوله څه نه وايم زما هر څه په زړه کښې دی ما وويل هوا ته په چپه خوله شاعر او په پټه خوله ويلند يې شاعرانه ذوق په تا کښې دغسې پټ دی لکه يوی چه دت ګل په پاڼو کښې يوازی له سترګو څخه پټ دی.

قندهاری رشاد:

زړه زړه نه دی

ماخوستن چه دی(1) بیدیده د نوی ناوې د وصال بیتابی هڅې ئې د غوجل وره ته د تمبې ایښوول له خوا او خاطره ایستلی وو، سهار وختی چه ور معلومه شوه چه: برایی لیوانو ځومره خیرلی دی د پسرلی د تنا(2) غوندې وغړومبید، سره وایشید، پر له تاو شو د قهر ټکه(3) ئی ستا پر تنکی او نازولی ژوند پر یوتله، وبلله. او بی رحمې منګولی ئې په خورا شدت او تلوار ستا لور ته د اوړدې شوې د ککړی تر خوروورو(4) ویښتانو ئې ونیولې او د خواږه خوب له تاوده بستره ئی د خونې د وره خواته رځې کښلې.

وی، نه می هېرېږی...

چه د ژمی د ځلې په هغه وچه یخ کښې چه کانی سره چاودل ته ئې په شنه خړه(5) په وهلو ټکولو، شلیدلی ګرالبې، یبلې پښې، لڅه ککری او له خوبه

1– پښتنې مېرمنې د مېړو نوم نه اخلی او غایب واحد مذکر ضمیر (دی – ده) د غیاب په حالت کښې استعمالوی.

2– تنا تالنده (رعد).

3– ټکه تندر (صاعقه).

4– خورو خپرو.

5– شنه خړه سهار وختی.

ډکې سترګې له کوره وشړلې، له ساړو څخه دی زامې سره کړپیدلې، ګګړ وزی(1) اخیستی وې په نازولی سرت(2) کښې دی وینه وچه شوی وه میښ پاتې وی چه دا بلا څله راباندی نازله شوه؟؟؟

او پلار تربورولی ما ته تربور شو؟؟؟

وی وی نه می هېرېږی چه په دغه حال کښې دې شونډې مری مری کېدلې(3) خو ونه پوهېدمه چه د بېرحمی چپلاخی له بېرې دې ږغ ترخو له نه خوت او که دې د ځوانۍ د رانژدې پسرلی غرور پر خوله لاس نېولی وو؟...

تودی اوښکی په رنځورو سترګو کښې د ورې هیسته رغښتلی خوو نه پوهیدمه چه د ظالم پلندر د قهرېدلې بڼې له پرتمه دی رابهولای نشوای؟

که دې پېښتنی ضبط د سترګو په ګاټو کښې تمولې؟؟

په هر صورت نه می هېرېږی چه اوښلنی سترګی دی د لور او مرستی په هیله د مرګی په خوږو پرتی مور ته مړې مړې را اړولی او پر ګام ګام دې تر شاکتل خو افسوس چه نه می په مړ ژوانده زګېروی او سوی کوربل(4) کښې دومره اثر وو چه ستا د تاند(5) نازولی سرت او د هغه مال په تاوان د لیونی شوی دماغ د ظالم او غښتلی لاس ترمنځ ګواښ(6) وکړی شی چه ستا د نیمه خوا پلار

1- ګګړوزه لړزۀ، رېږد.

2- سرت صورت (جسم).

3- شونډې مری مری کیدل د ژړا په شروع کښې د شونډو قبض او ضربان.

4- کوربل: چیغی- بغارې- غلبلې.

5- تاند: تنکی – تازه.

6- ګواښ منځګړیتوب، د جنګ ممانعت.

د تربورګلوۍ او زما بې بختی د اجباری مړوښۍ په حکم ئی در ښخه غضب کړی دی او نه می په غړو غامو کښې دومره توان وو چه لویدلی ریزدیدلی په ناروغه ځان درپاڅم، پر سر دی لاس راکاږم، اوښکی دی وچی کړم، په خوا پورې دې ونیسم او پربېوزلی یتیم تا به او معصوم مظلومیت دې یو څو تودې غتې غتې اوښکی توئې کړم نه می هېرېږی چه کله ستا وروستیو کتو د ځوانی مرګ پلار د هغی قلا له وره ښخه چه تا د ژوند ۱۲ کاله بشپړ پکښې تېر کړی وو په خورا حسرت او نامېندی خدای په امانی اخستله هغه دوی تودې او غتې غتې اوښکی دې چه له بر له ایشیدونکې ژړا ښخه راوتلی او پښتنی ضبط په لیمو کښی تمی کړی وی بې اختیاره پرباړخوو را وبهیدلې او د ګرالبو په ځیرو، ولو کښې ورکې شوې- ونه پوهیدمه چه ستا زړه د فوری بی اثرۍ په ملاحظه ببرته ژر وزغملی او که د انتقام پرښتې خوندی کړې چه بیا به ئی د ده په لیمو کښې د اوو دانو(1) په څیر را څیژوی په هر صورت ته ولاړې خو ستا دا دوه څاڅکی اوښکی زما پر زړه لکه دوې سکروټې تر اوسه پرتې دی او زخمی زړه می لکه سوی پتېن د کوګل په فانوس کښې پلیتکی درپسې وهی.

ته ولاړې خو زما مینه لکه سیوری درپسې ده، روح می د یوه وحشی اړمرغه غوندې تپیږی چه زر د بدن له قفسه درپسې والوزی او هغه لوړ واک ته چه ستا د مظلومیت صحنه په خورا بی نیازۍ ګوری او هېڅ نه وائی د یوې مهجورې مور د زخمی زړه دا عرض په خورا تلوسه او بی تابۍ وړاندې کړی چه:

«د یتیمو دا سویلی څپی چه ستا د، درانه عرش کلکې ستنې لړزولای شی، نو د یوه واړه زړه د غوښو نازکې پردې ولی ښورولای هم نشی؟؟»

خو یقین لرم چه عرش به د زلزلې په ژبه راته ووایی:

1- اوو دانه- یو ډول درنه او غټه دانه ده چه په سترګه کښې راخېژی او سړی په ړندیږی.

«له زړونو چه رحم او عاطفه وزی ځای ئی قهر او سبعیت نیسی هغه وخت، نو زړه زړه نه دی او تاسی د زړه په سترګه مه ورته ګورئ».

الفت:

دوه دهقانان

دهقانانو د منی فصلونه ټول کړه او د کروندی کارونه تمام شوه، هر چا خپله غله کور ته وېوړه او خپل وانبه ئی په ځای کړه، د ژمی واوری شروع شوی، هر څوک تیاری غلی ته کښېناست نرخونه له پخوا نه جګ لاړل، د پروړی قیمت یو په دوه شو.

یوه دهقان فکر وکړ چه اوس د قلبی غوایان خپله نیمه بیه په نس خوری او یو پنډ وانبه پنځه روپۍ خرڅېږی، ښه به دا وی چه خپل غوایان خرڅ کړم او په ښو خرڅولو هم دیری پیسی پیدا کړم چه ژمی تیر شو او پسرلی راغی ښا به د یوې دپاره غوایان واخلم خپله دهقانی به کوم.

بل دهقان غوایی نه درلودل هغه هم ده غوندې هوښیار او د فکر خاوندو، هغه وویل چه اوس ژمی دی غوایان په نیمه بیه لاس ته راځی نو راشه همدغه اوس غوایان واخله او پسرلی ته مه ګوره ځکه چه هغه وخت دغه نرخ نه پاتی کېږی. دا دوه هوښیار دهقانان په سودا کښې جوړ شوه، او هر یوه دا ومنله چه دغه سودا د ده دپاره سودمنه ده.

په دې سودا کښې دواړو خپل عقل او فکر ښه جنګولی دی مګر دا یوه قیمار دی چه وړونکی ئی لا نه دی معلوم. انسان که هر څومره عمیق او دقیق فکر وکړی بیا هم د یوه شطرنج باز مثال لری چه ټول فکر ئی د قمار په لوبه کښې خرڅېږی او بې د چانس له موافقته لوبه نشی وړلی. دا دوه دهقانان هم په

حقیقت کښې شطرنج بازان دی او هغه چالونه شطرنج بازان ئې د آس او پیل په وړاندې کولو او بیرته کولو کښې سنجوی دوی ئې د غوایانو په خرڅولو او اخیستلو کښې له نظر لاندې نیسی مګر دومره خبره ده چه دوی له یوه چا له زیات نشی سنجولی او فکرونه ئی له ابتدا نه انتها ته تجاوز نه کوی هغه یو د وښو ګرانی وینی د غوایانو ارزانی نه وینی دغه بل د غویو ارزانۍ ته ملتفت دی د وښو قیمت ته یی پام نه دی.

د غویو خاوند چه خپل غوایی په هغه بل خرڅ کړه هغه مجبور شو چه د ده واښه هم په ګران قیمت واخلی او خپله کڅوړه تشه کړی.

د دوی سودا خو سر ونیوه اوس به ګورو چه چانس او طالع له کوم یوه سره ملګرتیا کوی او دا بیع د چا په ګټه تمامیږی.

په دې انتظار کښې څه موده تیره شوه، پسرلی لا نه وراغلی چه ټاکو راغی او دهقان دواړه غویان په تیره چوړکۍ حلال شوه لومړی دهقان پخپلې هوښیارۍ شکرونه ویستل او بل ئی چه زه پوهیدم چه زنده جان مال مرګ او درد لری هسی نه چه د څاروو مرض راشی او لوی تاوان راواوړی نو راشه خپل غوایی خرڅ کړه او پیسی نغدې کړه په کور او کلی کښې به یوه او بل ویل چه د غوږو پلورونکی هوښیار وګټه ئی وکړه هغه بل کم عقل و څکه یی تاوان وکړ.

هر کله چه د لومړی دهقان هوښیاری ټولو ومنله نو هغه بل خپلې ناپوهۍ ته ملتفت شو او ګمان ئې کاوه چه هغه په رښتیا دغه ورځ لیدله او زه خدای ړوند او کوڼ کړم چه له پسرلی نه می د مخه غوایی واخیستل.

څو ورځی چه نوری هم تېرې شوې د لومړی دهقان په کور غدۍ ولوېده دی کم بخت ووژل شو او پیسی غلو ویوړی. دا ټاکو د غویو له ټاکو نه هم بتر و چه هم سرلاړه او هم مال. په کور کښې یې کونډه او یتیمان پاتې شول چه خپل خوراک او پوښاک ته حیران و، هر چا به ویل چه نغدې پیسی په کور کښې ساتل همدغسی کارونه لری ده غریب د څاروو مرګ او درد لیده او خپل مرګ

ئی نه لیده دغه وخت دا معلومه شوه چه دوهم دهقان یعنی د غویو اخستونکی تر ده هوښیارو د هغه بلا په مال ولګیده او د ده په ځان شوه اوس نو ده خپل بریت تاوول او ځان ته ئې عاقل خان ویلی.

دغه وخت پیښو او حوادثو دا څرګنده کړه چه د دهقانانو په پوهه او سنجش کښې څه ډیر فرق نه و دواړه لکه د یوه خره غوږونه برابرو یوه که د غویو مرض لیده، د توری شپې غله ئې نه لیدل هغه بل چه له غلو نه خبر و د غویو مرض ورته نه و معلوم.

وګورئ: پیښې او حوادث زمونږ په قضاوتونو او فیصلو کښې څومره دخل لری که د دهقان په کاله غدی نه وای لویدلې هوښیاری ترینه هیڅ نشوه وړلی مګر کله چه غلو د ده سر او مال وبوړه هر چا پرې د بې عقل فتوا کړه.

دا ده زمونږ پوهه او هوښیاري.

الفت:

دوه جنازې

په یوه ورځ په یوه ساعت کښې له یوې شفاخانې نه دوه جنازې راووتلې هغه یو د کم خونۍ په وجه او دا بل د فشار خون په سبب مړ شوی و د هغه جنازه څلورو تنو په اوږه را آخستې وه. د دی په جنازی پسې بې حسابه لوی او واړه موټرونه روان و.

هغه یوه وینه نه درلوده ځکه مړ شو. د دغه بل وینه زیاته شوې او تېزه شوې وه. ځکه ئې ژوند ونشو کړای.

دوی دواړه مړه شو مګر مرګونه ئې یوراز نه و او مرضونه بیل و یوه د نورو وینې هم څکلې وی او دیته محتاج و چه ډاکتران ئې له وجوده وینه وباسی.

بل ته چا خپله وینه نه وه پریښې او بې وینې و.

یو د افراط او بل د تفریط له لاسه مړ شو، هغه چه فقیرو او په فقر الدم مړ شو د هغه له مرګه د باختر اژانس هېڅ خبر نشو، د دی بل د مرګ اطلاع اخبارونو په ډېر تأسف اخستې وه او د جرایدو مخونه ئې په ماتم کښې توره شوه.

دوی دواړه یو بادار او بل مزدورو، څه موده پخوا بناغلی پادار رنځور شو ډاکتر د مزدور وینه د رنځور په وجود کښې انجکشن کړه، د مزدور قوی وجود کمزوری شو او بادار په لږ وخت کښې د هر راز خوراکونو په زور او د عیاشۍ په وجه په فشار خون مبتلا شو.

چېرته چه دغه شان باداری او مزدوری وی دغه شان کارونه کېږی او د یوه په ځای دوی مری.

یو کمزوری کول او بل قوی کول د دواړو په مړینه تمامېږی او د ظالم او مظلوم عاقبت همدغه شان وی.

مونږ دا راز مرګونه طبیعی ګڼو مګر په حقیقت کښې قتل او مقاتله ده چه د وینو پور ورته ویلې شو.

په دغسې مرګونو کښې هم قاتل او هم مقتول شته مګر زمونږ پولیسان او حاکمان پرې نه خبرېږی. او داسی معنوی قتلونه له نورو نه دوی ډېر کوی.

دلته دا عادت دی که چا څوک په ټوپک وویشت یا ئی په چړو وواهه پوښتنه ئی کېږی، مګر که چا د چا ډوډۍ وخوړه او هغه له لوږی مړ شو دغسی قاتل ته سزا نه ورکوی دغه راز مقتول ته څوک شهید هم نه وایی او نه څوک پری تبی تړی.

په رښتیا چه مونږ ډېر ظاهر بین یو او حقایقو ته نه یو ملتفت زمونږ ډاکتران هم مونږ غوندی دی او په دې نه پوهیږی چه اصلی مرض ظلم دی او حقیقی علاج عدالت دی.

ژواک:

دعــا

هلته چه د سوداګرۍ بازار ډېر تود وي او په هر سلام کښې سل غرضه پټ وي هلته چه اسان د انسان د مرئی کولو د پاره وي.
هلته چه عزة النفس لکه جوار او اربشی خرڅیږي.
هلته چه علم فروشی او فضل فروشی رواج لري.
هلته چه معنا د مادي غلامی کوي.
هلته چه افتخار په ذلت حاصلوي او سرلوړي په سر ټېټتې پيدا کېږي لويه خدايه. زما د ژوند بستره په دغسی ځای کښې مه غوړوه، زه پدغسی ځای کښې ژواک نه غواړم.

بختانی:

د غاښو ایستل

څلور غاښونه مې وویستل، درې په اسانۍ ووتل او یوه ډېر تکلیف راکړ، هغو د ریو ډېر دردونه تیر کړی وو، او دې بل پړسوب درلود.
یوه حکیم وویل: مرګ هم د غسې دی.
چا چه ډېر دردونه او کړاوونه تېر کړی وی مرګ ئی آسانه دی او که ځان ئې غټ کړی وی نو ځکندن ئې ګران.

بختانی:

د ژبی نعمت

خبری ئی نشوای کولای، ژبه ئی نه چلېده، د لاسونو، سر، سترګو او اعضاؤ په حرکاتو یی خپل مطلب ادا کاوه.
د ګونګې غټې او جسیم بدن د افادی په لحاظ د وړې ژبی قدرته کار نه ورکاوه د عقل خاوندان د ده په اشارو څه نه څه پوهېدل یو ساده پیدا شو، د ده حرکات ئی د ځان تحقیر وګاڼه خپړی یې ورسره ولګولې.
ټول حاضرین خواشینی شول.

دي منظرې ما ته د مدرسي کار را کړ او د بې ژبې قوم په حال پوره پوه شوم له اشارو څخه مي درس واخيست او په اشارو مي تېر کړ هوښيارانو ته به دغومره اشارت کفايت وکړي.

صداقت:

رزان ځيز

بازار ته ووتم، په جيب کښې مې ايله يو شپاړس پولۍ و د قصاب دوکان ته ودريدم چه د دې غوښه راکړه، هغه چاړه په بيلو راښکله، زما لاس ته ئې وکتل وئې ويل د يو شپاړس پولۍ غوښه؟؟ د ده نه تير شوم د نانباى دوکان ته ورغلم شپاړس پولۍ مې ورته ونيو چه ډوډۍ راکه، د زنى ځورنکړى تارونه ئى وخوځېدل موسکى شو په ملنډوئې وويل: «نموشه» د بزازۍ دوکان ته وريدم شپاړس پولۍ مېې وراوړد کړ لالا د دې رخت راکړه- د ببرو بريتونو لاندې ئى د شونډو موسکا په زحمت ليدل کيده مخ ئى واړه اوه خپل انډيوال ته دې کا: «خان د شپاړس پولۍ رخت غواړي» ، د ده تر څنګ د ميوى دوکان ته مې مخه کړه ورته مې وويل: کاکا د دې شپاړس پولۍ انګور راوتله؛ ورميږئى کوږ کړ «برو ملا خورک نشده».

ما د ځان سره چرت واهه چه کاشکې زما په جيب کښې هم د نورو غوندې د بر شپاړس پولۍ واى چه اوس مې ...

په دې کښې مې د يو سوالګر «د خداى په نامه يو شپاړس پولۍ» غږ د چرتونو سلسله پرېکړه چه کاته مې د عمومى سرک په څنډه نيم برينډ په يوه پښه شل ماشوم ناست دى د يخنى نه ريږدى په يوه سالګيا دى: د خداى په نامه يو شپاړس پولۍ، ما چه د شپاړس پولۍ نه بل کار نه شو اخيستلاى هغه مې د ده په لاس کښې کيښود. او ده په پر له پسې ګردان کړو دعاګانو د محبت او

مایوسۍ، نفرت او خوشحالۍ نه په ګډه و د نظر دا را وښوده چه د شپاړس پولی په مقابل کښې ئې خپل مات زړه ما ته تسلیم کړ نو دا راته څرګنده شوه چه په دې بازار کښې د هر څه نه د زړونو عرضه ډېره او تقاضا لږ ده.

حمزه شینواری:

ګله!

ستا د دې ملالې خندا وجه څه ده؟ ستا په رنګین لغت کښې به د پرېشانۍ او زړه چاودون مفهوم همدغه وی نو.

که نه دا خندا د فطرت د ډېرو پټو رازونو ترجمانی کوی؟

څه خوشته چه بلبل درنه د خپل فریاد جواب وغواړی او ته ورته په خاموشه خندا سر شی د هغه جواب وشی او د هغه چیغې سورې هم سوا شی لږ خو مې پوه کړه چه بلبل څه پوه شی؟

فطرت ټوله شپه ستا د یوې خندا دپاره اوښکې توی کړی او ایله چیرته سحر سحر له ستا یوه مسکا ښکاره کړی هغه ستا د فتر په دې طریقه خو رول غواړی؟ د نسیم دا مسته چپه چه په هر قدم د یو تین دک سره مخ کېږی چرته روانه وی؟ هغې سره څه وی که د څه د حاصلولو ارمان د خود نه ویستی وی؟

معلومېږی چه ته د ژوند په راز پوه ئې او ستا هو ! ستا نه د ژوند پور اخستل او راز زده کول ضروری ګنې ته د فطرت د پرېشانۍ او ژړا یو خندنی جواب ئې ستا په پرېشانۍ کښې جمعیت غزوونی کوی... ته په دې پوه ئې چه ستا کاینات ستا خپل نه دی ته صرف د رسولو یوه- ذریعه ئې... ته په دې ډېر ښه پوه ئې چه ستا خوشبویی که هر څو چمن زاده ده لکه چه په هغې کښې ستا او ستا د چمن قسمت نشته هغه ستا د محیط او ماحول برخه ده نو ځکه ته ورته په خندا او پرانستې غېږ په مخه ښه وائی؟

بیا رو رو ستا نازکی ستا نه رخصتېږی ستا په صورت د فنا عمل جاری وی او رو، روو، ژرېږی خو په خندا کښې دی هیڅ نه رائحی. بی شکه د خپل محیط دپاره... قربانی ورکول خندا... او مسکا پیدا کوی او د خندا په ظاهره پرېشانۍ کښې... جمعیت پټ پروت دی.

میرمن عظمت:

ته لړم نه ئې !

زه ښځه یم ته نارینه... لیکن خبر ئې؟ چه ته څنګه نارینه شوې؟ که ته فکر وکړې نو یوه زمانه وه داسې زمانه چه ته هیڅ هم نه وې... هو ! ... ته هیڅ نه وې بالکل په نشت حساب وې ما تا له د خپل زړه غوښې او د ځیګر وینه درکړه لوی انسان مې کړې نارینه مې درنه جوړ کړ لیکن نن چه ته نارینه شوې ستا متهو کښې زور پیدا شو نو ته ما نه زما حق شوکوې زما مرۍ خپه کوې او ما خورې ولې؟ صرف په دې وجه چه زه ښځه یم؟ کمزرې یم؟ او د خپلو متهو زور مې د زړه د غوښې او د ځیګر د وینې په شکل ستا متهو ته درکړې؟ آیا دا نرتوب دې؟...

دا انصاف دې؟ ... دا انسانیت دې؟ ... نه دا نه نرتوب دې، نه انصاف، نه انسانیت دې دا د لړم فطرت دې لیکن ته لړم نه ئې انسان ئې او زه ستا موریم نو دې د پاره ته د خپل انسانیت ثبوت ورکړه او خپله مور مه خوره.

عبدالخالق «خلیق»

پــیر

زمونږ د کلی یو ټکه دار «زرمک» کښې میکه اخستې وه د هغه سره د یوه مسود څه معامله وه چرته په حساب کښې د دواړو جګړه شوه او د دواړو د فیصلې دپاره تحصیلدار منصف مقرکړ.

منصف دا ډول فیصله وکړه چه یادی ټکه دار قسم وخوری او یا دې مسود خو چا چه قسم کولو نه منع وکړه هغه په پړوی ټیکه دار ته معلومه شوه چه مسود په ناحقه په خدای هم قسم خوری او په قرآن هم مګر په «پاونده ملا صاحب» چه د هغوی پیر دی قسم نه خوری، نو ټیکه دار په دې ټینګ شو چه په پاونده ملا صاحب دې قسم وخوری، مسود ډیرو وې چه په خدای قسم کوم په قرآن به قسم وکړم مګر ټیکه دار ونه منله، اضرمسود دی ته تیار شو چه ځکه ټیکه دار دې قسم وکړی خو زه به قسم پریږدم.

د ټیکه داریو هوښیار ملازم و هغه پټ مسود ته وویل چه زه د ټیکه دار نه سخت خپه یم او د هغه په ګټه خوشحاله نه یم زه ستا د فایدې دپاره یو چل دربښیم ټیکه دار په خدای قسم کوی، په قرآن قسم خوریږ مګر ته دې دوه وسره قسم مه ورکوه او ورته ووایه په بابو حیدر صاحب قسم وکړه، مسود ووې بابه حیدر څوک دی؟ هغه ووې بابو حیدر صاحب زمونږ د وطن یو لوی پیر دی.

ماستر عبدالکریم:

پاکه پانه

پاڼې په څو څه قسمه دي، دوني پاڼې د ګل پاڼی، د قرآن پاڼې، د ژوند د کتاب پاڼې او د تماکو پاڼې، سره د دې چه هره پاڼه پخپل خپل ځای ډېره درنه ده خو په ټولو کښې د قرآن پاڼه ډېره پاکه او مبارکه ده، مګر زیات کار نن سبا د تماکو له پاڼې نه اخستې شي...

یوازې کور؛ کوټه، حجره، ډېره، پوله، پټې نه دی چه ګڼې د تماکو د پاڼې پېریان پرې ناست دي.

که د سګرټ په جامه کښې سکول، کالج، دکان، دفتر او ښکلو ماڼو ته ورسېده نو هغه ده د نسوارو په ډبلی کښې د جمات محراب کښې ناسته ده او ان د ملا صاحب نه سرسایه اخلې ولې ډېره موده کېږي چه د چین ماچین ښا پیرو زمونږ دی وطن ته یوه نوې پاڼه واوړیده او دا وطن د دی پاڼی دومره خوښ شو چه خپل ټول قام قبیله ئې ورپسې په کډه راوستلی او نومې پاڼه ئې شاته کړه.

دا پاڼه د رنګه توره او د خوی نه ترخه ده خو بیا هم د خلقو تن وجود دی او هر سړی ورته دومره متازه دی چه بې د دې د اجازی نه د کوره بهر ته نشې وتې بس د هر چا د کور میرمن ده، دی ته د چایو پاڼه ویلې شي، پخوا به خلقو سحر سبا په جمات کښې د قرآن په پاڼه سترګی غړه ولې، ولې اوس خو چه ئې د چا یو پاڼه ښکل کړی نه وی د قرآن پاڼې ته کتلی قدری نشی.

که چای د خوی نه ترخه ده نو خواږه ئی هم شته که د پټې ته دې وړاندې کړه نو مقدمه به وګټی که په وکیل دی ووهله نو رښتیا په درله دروغ کړی او دروغ به درله رښتیا کړی چه د تانې تحصیل د واکدارو د چا یو غم کوی نو بیا سپین

بازګرزه خیر دی که بې لیسنه ټوپک ساتی او که غلا غلطۍ او جوارۍ کوی که دعوه ګټې قاضی صاحب باندی ئی نوش کړه که مړی بخښی نو ملا صاحب ته ئې هبه کړه.

صاحبزاده محمد ادریس:
د پیغلی کتاب څخه

د دعوو وکیل

زما دفتر د قصه خوانۍ نه بهر د اسلامیه کلب عمارت کښې ونهه بجې ورسیدم... منشی راته ووی.

«جې بوه زنانه زما کمره کښې ناسته ده هغه ستاسو په خدمت کښې څه غرض کول غواړی رایې ولم» ما سر وخوزوو. هغه ښځه راوسته هغه په ډیر بد حال وه ما ترینه تپوس وکه: «ترورې خیر خودی؟» هغې ووی بچیه که خیر وای نو ما به په دې سر دی، او څاڅکو کښې دلته څه کول.

دایې ووی او په ژړا شوه... او بیا یې ما ته لاندینې واقعات بیان کړه: خدای دی بادشاه که، د سر ګل شی، باغ باړی شی مور و پلار دې خدای په خوږو ماړه که، زمونږ په شان د غریبانو سره خدای دی او ستا په شان د خدای بندیان دی.

زه د سپینې وړې او سیدونکې یم او د سید خان کنډه یم. خاوند مې پروسه کال نه بل کال مړ دی، درې اولاده مې مړه دی او اوی د خدای مال دی یو هلک دی او دوه جینکۍ مشره جینۍ مې پروسه کال واده کړی ده په غریب آباد کښې زوی مې سر بلند خان سره نوکر و او کشرۍ جینۍ هم د هغوی کار و پار کاوه یو څو ورځې شوی عجب خان راته ووی موری درخانی اوس لویه شوه په کار دی چه اوس کور وی د خان درې ځوانان زامن دی دوه درې یې نور نوکران دی زه د ټولو نه کشریم د چا راباندې نظر هم نه ښیلی نو موری زه دا نه غواړم چه زما

خور دی د بل چا کره کار کوی ته ښه پوهېږی چه دا غټان خلک د بل لور خور ګاذره، مولی ګنی بچیه د ډیرو ورونو ځونه دغه خبره زما زړه کښې هم ګرزیده خو د خان د ویری نه مې غږ نشو کولای بی بی هم له مزاجه ډېره تیزه ده او دا می هم خیال وه چه درخانۍ لا ماشومه ده څوارلس کاله عمر څه عمر دی.

ولی دنیا خرابه ده د جینکو په لمنه داغ زر لګی نو زه هم دا غوارم چه درخانۍ دی اوس په کور شې زه به هغې ته ووایم چه سبا بې بې خبره کړی چه د بلې ورځی نه به هغه د خان کور ته د کار دپاره نه ځې. تا نه قربان شم زه څه خبره وم چه دی نه به فساد جوړیږی د درخانی بی بی ته وینا نه شر جوړ شه. بی بی جېنې ته ډېری بدې ردې ووی خیر ندو تا سو نه دا ځان څنګه هیر شه؟

او ته ئی څوک چه پخپله مرضی به مونږ کره راځی او پخپله مرضی به ځی. که مرې او که چوې دلته به کار کوی. زه به در له سر وخریم او مخ به درله تور کړم ته ما پیژنی؟ د ډېران پیدا. دغه نوری اپلتی ئی ورته وغزولی درخانۍ غریبی دا هر څه د زهرو په شان تیر کړل مابنام چه کور ته راغله نو سترګی ئی سری وی او مخ ئی زیړ و ماوی: ولی جینۍ دا ژړلی دی په څه دی؟ هغی راته ټول حال ووی زما زړه ولړزید او خدای ته مې لاس اوچت کړه چه ای د تمام جهان پادشاه ترڅو به مونږ غریبانانو بیکسانو باندی دا سختئی او ظلمونه کېږی؟ مونږ خو هم ستا بندیان یو ته زمونږ دا حال نه وینی زمونږ دا آه او زاری نه اوری.

بچیه؟ ډېر می وژړل او پخپل دی کړېدلی ژوند ډیره ستومانه شوم ماسوختن می ځوی د حجری نه راغی نور کله به چه هغه کوخی ته را ورسید نو په تاو به ئی اواز وکه بی بی کوریې؟ جوړه خوئی که نه؟ خو په دی ورځ چه کور ته راننوت نو داسی ولکه چه را پریوزی او په سر ئی د اوبښ انبار پروت وی.

ماوی عجب خان؟ شهزاده خیر دی؟ ته ولی داسی په فکر کښې پروت ئی؟

هغه ووی موری څه به ووایم د غریب دپاره د خدای دا لویه دنیا تنګه ده اوس چه راتلم نو خان را وبللم رومبی ئی ډېر وکنځلم او بیا ئی راته ووی عجیبه؟ ته

مست شوی یی زموږ په تو کړو لوی شوی یی او اوس دی مغزو کښې نشه راغله د خور نه بی بی جوړوی ګوره که صبا هغه کورته کار له رانغله نو زه به درسره پوی شم داسی به دی وغربوم چه دا معتبری به درله د سره وباسم.

وکیل صاحب ! موږ غریبان یو دی کښې شک نیشته چه خان خان دی او نوکر نوکر خو بنیادم توب کښې ورسره شریک یو په درنه مونږ هم خو شحالیږو او په سپکه مونږ هم خپه کیږو ، مونږ په خپله غریبۍ کښې عجب خان ډیر په نیازلوی کړی دی که د خان دپاره عجبی دی نو د خپلی مور دپاره عجب خان دی.

نو د عجب خان خبری چه می واوریدی په زړه می اور بل شه او ما ورته ووی د زړه سره زهیر مه شی که خان، خان دی نو ځان له خان دی زما دپاره ته د خان نه اوچت یې د خان زما په لور هیڅ حق نیشتی زه به د کوڅو خاوری چاڼوم تاسو به پردو سپورو ستو غوته نه پرېږدم درخانۍ به خان کره نه ځی که هر څه پېښېږی تانه ځار شم هغه شپه په مونږ تولو ډېره د غم تیره شوه د بی بی او د خان د طبیعتونو مونږ ښه واقف وو د غم اوږده شپه تېره شوه سحر شه او ځوی مې د خان هجری ته د کار د پاره لاړ زه په فکر کښې پرته وم چه څه په کېږی: یو ګینټه به تیره شوی وه چه نغری ته ناسته وم چایو له می اوبه ایشولی چه دې کښې کوڅه کښې خبری شوی څه ګورم چه عجب خان په فریاد کورته را دننه شه د محلی یو سړی د یوی لیچی نه نیولی و او بل د بلی نه هغوی راته ووی:

«هله که ترور» د عجب خان دپاره کټ جوړ که ماوې یا الله خیر حال راته ووایئ په بچی می څه وشوه هغوی وې حال به وروسته وایو کټ تیار که ما کټ جوړ که او هغوی دواړو پکښې عجب خان اوچت که او څملولو ته یی تیار که ما ولید چه د هلک په ملا خادر تړلې وه ماوې «یه خلقه عجب خان حال راته ووایی ګورئ زړه می چوی» «دی کښې عجب خان چغه کړه» «لالا وریښتې مې خوږېږی» چه په کټ کښې څملاست نو بیا ئی چیغی کړی زه پری را پریوتم

درخانۍ چیغې کړې د محلې سړو چه دا حال ولید نو سر ئې وخوزوولو کور نه ووتل چه هغوی کوټې نه بهر شوه نو عجب خان راته ووی. بی بی مرم ټوله ملامې چق چوق ده خان او د هغه نوکران دومره وهلې یم چه پښتۍ یې راله ماتې کړې دی چه خان ولیدم نو رانه یې تپوس وکه چه درخانۍ به راځي که نه؟ ماوی، (خان!) تاسو خپه کیږی مه هغه اوس لویه ده مونږ نه غواړو چه هغه دې له کور بهر اوزی دا وینا څه وه چه خان په ما د لتو او سوکونو غوبل جوړ که او بیا یې زامنو ته او نوکرانو ته ووی چه دانګی پرې چه دا حرامې ځان وپېژنی وئ موری مړ شوم نو بی بی دې ظالمانو زه داسې وټکولم لکه چه څوک وګې ټکوی.

وئ مورې خدای دې څوک غریب نکړی خان وایې چه زما د مینې نه اوزئ یو درنګ به سړی مونږ. کره کدې غورځولو له راشي موری دا ظالم خلق دی د دوی زړو به د غوښې نه دی کانړی دی شکر دی موری چه زما د وهلو په وخت ته او درخونه وئ ماوی ځو یه لوګی شم تا ته زه به اور کښې ژوندون تیر کړم خو د دی شرمښ مینه کښې به ونه اوسم دا مې وی چه دې کښې د خان سړی راغلل او ما ته ئې ووی وباسه کده خان وائی چه دا ساعت دې د مینې نه اوزی هغوی زما کور خیزونه کوټې ته غورځول شروع کړل ما سر وټکوه سینه مې وټکوله خو په دی څه کیدل مونږ د کور نه په زور وویستلې شوو او د عجب خان کټ په یخه هوا کښې د کوټې د وینې په غاړه پروت ؤ درخانۍ ته مې وې جینې منده که سمندرخان را وبوله سمندر خان زما ځوم دی خپله مینه ئې ده او په ذات پښتون دی مونږ هم پښتانه یو خو د عجب خان نیکه هر څه په مقدمو کښې پایللی و تر مینې پورې سمندر خان یوه ګینټه کښې سره د خپلې حجرې د ملګرو راغی عجب خان ئی په کټ یوړ او کده ئې په خرو او په سرونو. بچیه تا له مې غوږونه وخوړل خو زما زړه خوږ دی او هیڅوک د غریب فریاد اوریدلو له تیار نه دی ما وی تروری وایه ته ګنه چه زه ستا دوهم ځوی یم د عجب خان مشر ورور هغه را

پاخیده او زه ئی ښکل کړم بیا ئی په ژړا کښې ووی: ځکه خو خلق وایې چه ریاض خان فرښته دی ځویه.

خدای دې عمر د خضر که به درست جهان کښې ما یو ته ولیدې چه د غیب درد خپل درد ګڼی بچیه که د عجب خان نه به دې کم ګڼمه نو غاړه به می نیولی وی تا ځان زما عاجزی ځوی وګاڼه زه بېشکه عاجزه یم خو د مینی دولت کښې د ډیرو غټانو نه زیاته یم...،

سید راحت زاخیلی:

کونډه نجلۍ

دا قصه د یوې کونډې جنې ده او د هغې بیوزلی د ژوند نقشه تصویروی د دې قصی مطلب دا نه دی چه د هوجری وخت پرې ښه تیر شی بلکه دلته د قام یو لوی ظلم نه د قام فکر کول غواړم.

رښتیا خبره خو دا ده د پښتنو ښځه چه کونډه شی نو سخر او خواښی ته ئی محض ډوډۍ ورکول لا ګران ایسی، نو که مونږ د دی ژوندی بنی آدم د بربادیدو سببونه ولټوو نو راته ښکاره ښکاری چه اصلاً د دیوال ړده ورانه ده ځکه دیوال کوږدی.

اول خو پلرګنۍ د لور او خور په سر باندې دومره روپۍ واخلی چه سخر ګنۍ د پولۍ پرق ته کښېنول شی او په دې خیال چه دا خو د بل د کور ده څه علم او هنر هم نه ورښیی دې ته نه ګوری چه دا هم بنی آدم د خدای ج پر ځمکه زمونږ په شان د خوراک او څښاک حق لری او دا حق خدای ج پر مونږ ایښی دی د خدای په قانون ئی له مونږ سره برخه شته بلکه د یوه غوائی په شان ئی بل ته جلب نیولی په لاس ورکړی، ترڅو چه ئی خاوند ژوندی وی خو بیا ئی هم په یو ډول د ډولونو عمر تېرېږی دروپو او وریجو غوړو حسابونه خو ورسره کېږی د قرضونو ورسره قصی وی د ټبرونو پیغورونه وی بیا هم هغه بی زبانه مال د هغه دوو سترګو ته ګوری او څه لنډه تنګه ساه کاږی، نو خدای ج مه که، که کونډه شی راشه که ئی ګوری د خسر ګنۍ کره خوبی ځکه ځای نه وی چه د هغوی بوله

او پټې تللې په سلمونو او سودونو کښې ډوب شوی وی نو چه دی بټ ته ګوری ګړی په ګړی غصه ورځی د کور ټول با مبېړئی په غاړه کښې ور واچوی ډول ډول خبری ورته کوی، خو بیا ئی هم تاونه سرېږی، پلرګنی خو ورسره یوحل دښمنی کړې وی او حقونه ئی تری لاندې کړی وی یوه ټوکره ډوډی ورته غربنکاری بل خاوند هم د پیغورونو کوډی وی.

په زرګونو ظلمونو کښې په لکونو تباه شوو کونډو کښې د یوی پیغلی قسه دا ده.

۱- د مرجانی په مرغی سترګی ولګیدی نو لکه زمری وغړمبیده او سری سترګی ئی پری راوښکې.

توری بلا: زما د ګل پشانی زوی دی وخاته اوس مو لا شرموی بیل...

د مرغی له سترګو نه د اوښکو لښتی روان شول په سلګو سلګو ئی وویل...

مرجانه: ګړا دی میراته شه په ژړا باندې خلک ویروی یو پوټی خبره وشوه بس ستا اوښکی روانی شوی ودریږه چه د جمال پلار راشی ځمکه به ښه درباندی سره کړی په زړه خوږی مرغی ځان ټینګ نه کړای شو، یو وارخطا چغه ئی ترخولی ووتله او د خېرنی لرېتې (پوړنی) پېسکه ئی مخ ته ونیوله او وئی ویل: ابی ته زما په دې خوږ زړګی ولی مالګی دوړوی!

مرجانی: نور څه ونه کړه خو یو ښه سوک ئی ورحواله کړ. خبردار شه. بیا ما ته «ابی» ونه وایی ګنی ژبه به دی له کومی نه را وباسم اور دی پورې شې په داسې کور چه تا غوندې نوغی پکښې زرغونېږی د داسی مېندو ګیډی خو دی وچی شی چه ستا په شانی ټوټکه تری نه پیدا کېږی زه ستا په زړه مالګی اچوم بی حیا. که تا زما ځیګر سکاره کړ. داسی سپېرۀ مخی خو دی خدای د چا په کور او غولې نه ورولې خدای دې ژر په زېږ وتلو له دې کور نه وباسه. په غونډی کانی دې پېښه وښوئیږه زما د نولسو کالو غمی تورو خاورو ته لاړ سوک د

مرغۍ په تشی لګېدلی وله ډېره دردده ترڼقید له او په اوښکو ئی د لوپټې پیسکه خشته پشته کړې وه.

په سلګو سلګو ئې ووې: مورې نور وهل نشم زغملای ښه اخر زما ګناه خطا خو را وښیه هسی می وهی ولی «پښتنه جنۍ ګوره او خواښې نه دا پوښتنه کول چه: «زه دې ولی ووهلم» دا د مرغۍ یوه داسی ګناه ده چه د بخښلو وړ نه وه د مرجانی ټټر باندې اور ولګیده ژبه ئی وویسته ټول کورمالت ئی په سر واخیسته درواغجنه ګوره چه ما سره ناندرۍ وهی په وروغوندې می د ګوتو سرونه ور ورسیده ته به وایې په تورو می کړمه کړه چه داسی د ګل غوټۍ وی نو مور او پلار واده کولې څه دپاره؟ تاویز کړې به ئې وې او په غاړه به ئې ځړولې وې- په ستن کښې تار اچول نه ورځی نخرې ګوره؟ نه کار نه روګار ډوډۍ څلور په شمار څمڅۍ وینځل ورته لوی غرښکاری، سترګی په ډډه شی ټول لوښی لرګی مردار پراته وی... دې نه مخ کښې بیا د مرجانی ژبه څه وه توره وریځ وه د کنځلو ږلۍ ئې را شروع کړی- مړی ژوندې ئې ټول وستاېل- مشر، کشر ترې خلاص نه شول بدبختې کوندی سره د دی د ښکنځلو بل جواب نه و».

په ژړائې د سلګوو ارنه کیده. پوهیده چه یو ساعت پس به ګل محمد خان راشی او په ما به د غضب تندر را پرېوزی.

(۲)

مرغۍ ښایسته وه، قابله وه همزولو به ئې وې چه د دی په خبرو کښې جادو دی هرڅوک را ماتوی اوس هم چه به د دې پخوانۍ همزولې چرته د اختر په بانې چغ یوځای شوې نو د دی خبرې به ئې را یادولې په خپل کلی کښې د مرغۍ اصیل والی او سیالتوب مشهورو، لیکن افسوس د پښتنو ناروا رواجونه هغه بې برخې کړه سپیره ئې کړه (بدشګومه) د هغې په تندی تیاره شوه پلار ئې په روپو پسې ړندېده پخپلو سپېرو لاسونو ئې ډولۍ کښې کښېنوله او لرې ئې

ورکړه یو څو میاشتی پس د هغې کوځی ببرې شوې او هغه یوه کونډه وه او نجلۍ کونډه د غمونو غرئې په سر را پرېوتی و.

پلرګنی کره خو ئې ځای نه و خسرګنۍ بیا سپېره ورته ویل اوس هغه سپیره مخې وه (نیک پاله نه وه) ناکاره وه د ټول ټبر پیغورونه به ئی تیرول د سخر کنځل به ئی زغمل ټوله ورځ به ئی کار کښې زړګی وچاود خو بیګاه به ئی د سترګو پټولو حق هم نه و هغی ډوډۍ نه خوړله بلکه ډوډۍ دا خوړله خیر نو خچخوکالو ته ئی هم زړه نه کیده کفن به ئی را یاداوه داسی ورځ پرې حرامه وه چه څلور شپږ کنځل به ورته نه کیدل یوه ورځ داسی هم نه تید ېدله چه یوه یا دوه پنې به ئی نه خوړلی یوه ورځ ئی په سر کښې ږمونځ ووهله خسر پرې د توت د لښتی وار وکړلو چه ډېرې ورځې ئی په هغه لاس کار نه شو کولای لوپټه ئی خیرنه خچنه ریخانګی وه نو مرغۍ د مور د کور لوپټه په سر کړه سخر پرې له شا نه د خاورو تیل واچول تیلی (اورلګیت) ئی ورته کولو خدای ترې بچ کړه دا ننی جنګ په څ و؟ په دې چه د شپاړسو کلو جنۍ چه تمامه ورځ ئی په میچنو زړه شین شو د ګرمۍ خولې نیز (سیلاب) غونډې پرې روانی وې د باد دپاره کوټی ته وخته بس دا نه وه بلا وه د مرجانی په سترګو کښې اغزی اغزی کیده تیر ماخوستن مرغۍ کټ کښې لړه غونډې ملا نیغه کړه چه ګل محمد خان کورته را ننوت نو د راتلو سره ئې خوله ورباندې وسپړله: ستا ملا ولې ماته ده؟ ډیوه کښې لا باتۍ خلاصه نه ده- ته بیا مرداره شوې یې پاځه لاس وینځونی راواخله.

مرجانی په یوه ټوپ ورته مخ کښې شوه او وئې وې «دی ته څه مه وایه دا د محل رانۍ پری ده چه خوب وکړی که ستا څه کاروی نو زه به ئی کوم ده مره ساعت کښی مرغۍ کوزه او لاس منځی لاس کښې خسر ته ورغله.»

مرجانی ورته په سینه کښې یوه داسی ټیله ورکړه چه غریبه لکه خانګی را وغورځیده مرجانی ووی: بس بس مونږ وبخښه د خپل خاوند خدمت به زه

پخپله کوم ته څه پالنګ کښې ویده شه ته رانې ئی مرغۍ د اوښکو ډکې سترګې ورته راواړولی او وئې ویل ابۍ زه رانې چیرته یم ستا وینځه یم ته هسې خپه کېږې مرجانې پرې لړګی را اوچت کړ ته بیا ما سره خبرې کوی.

وګوره خلقه ما د دې سره څه کړی دی چه دا هر وخت ژاړی ما که تش دومره ووې لوری دا کار د سیالانو نه دی- ته کونډه ئې داسی مه کوه. نو ما بده خبره کړی رانې له هغه وخت نه راهیسی تندی تریو نیولی دی او ژبه ئی راباندې ایستلې ده بیا ئې لا هم ارمان پاتې دی؟

ګل محمد خان چه دا خبره واوریده نو خپلې ښځې ته ئې ووې «ته د دې بدبختې سره څه مه وایه- دا بدبخته به یوه ورځ زما پوزه پرې کړی دا خو تا اول وار پر خپل سر خیژوله- هغه بله ورځ چه می پرې د خاورو تیل واچول او سوځله می چه د غمه ئی خلاصه شو نو ته زما مخی ته راغلی او مخ کښې مخ کښې کیدلی او رانه خلاصه دی کړ. اوس مزې کوه، مرغۍ په سلګو سلګو د خسر په پښو کښې ولویده او وئې وې بابا جی: ما دی خدای مړه کړی که به ما د ابۍ سره- لام کلام کړې وی خدای خبر چه ولی د سهار راهیسی راپسې شوی ده.

ګل محمد خان چه دا خبره د مرغۍ له خولی واوریده نو په سر باندی ئی یوه ښه څپېړه ورکړه او وئې وې:

(لرې شه: تا ته دې خدای مرګ درکړی چه زما عزت په ځای پاتی شی زما د غمی په شان زوی دې وخوړ اوس په دی سپینه جامه داغ هم راږدې.

مرغۍ پاخیده او په زاریوئی لاس پر تندی کښیښود او وئې وې.

بابا: که رښتیا داسی وی لکه چه ته وائی نو ما اوس وسوزه چه سبا ستاسی د دیران ایرې یم او څوک می نوم پخوله وانخلی «ګل محمد خان چه دا خبره واورېده تر خولې ئی ځګونه راغلل په ډیر تاوو ولاړ شو»، مردارې- پلیتې، سیطانې زما له لاسه سول غواړې».

مرغۍ: بابا جی سول غواړم له خپله لاسه راباندی اور ولګوه زما تر ژوند مرګ ښه دی زه که یم څه او که نه یم څه؟

ګل محمد خان: کم اصلی د راز محمد پلیت نوغی زه په په تا اوس ښه اور بل کړم (دا خبره ئی وکړه) او ښځی ته ئی اواز کړ:

د جمال خان موری هغه د تیلو بوتل راوړه په دی وخت کښې پربېوزلی مرغۍ را ګرزوی او په وهلو شروع کېږی پس له دی په غولی کښې دغه دری اوازونه اوریدل کېږی نور هیڅ یو رېغ نه و، یو د ګل محمد د لرګی شرکهار بل د هغه دا چغی چه «اور غواړی» «حرامونی اور غواړی».

بل د مرغۍ په زوره چغی چه ویل به ئی «باباجی مړه شوم د خدای دپاره رسول ته ګوره... خپله پلاره... خپلی موری... یه کاکا صاحب... را ورسېږی یه لویه... ځوانه مدد... زه خو بی ګناه یم... زه خو بی خطا یم... یه خدایه... یه ربه!»

(۳)

د بدبختی مرغۍ مخ نن لږ غوندی روڼ ښکاری- بدن کښې ئی ایله وینه ګرزیدلی ده دا ځکه چه یو نیم کال پس مور کره تللی ده د مشر ورور واده ئی دی د خسر کره ئي ښه په وهلو وهلو داسی شوی ده لکه چا چه چنه پری دوړلی وی په ژړا ژړائی سترګی سپینی شوی دی دې وې چه مور کره به یو څو ورځی په خندا تیرې کړم قسمت ورته ویل چه د کونډی هیچیری د خوښۍ ځای نشته مور غیږ ستا د پاره اوس یو سور تنور دی- مرغۍ پس له ډیری مودی د خپلو مزولو څهری لیدلی وی خوشحاله وه د خپل غم هغه اوږدی قصی یی شاته کړی وی- د هر چا سره ئی په خندا خبری کولی جامی ئې پس له ډیرې مودې ښخه اغوستی وې چه دې نوو جامو ئی همزولو ته بیا هغه تیر ښایست ور په یاداوه د ورور واده چه به ئې په زړه د خوشحالۍ یاد را والوزاوه نو کله به ئې د نجونو سره ټوکی ټکالې هم کولی خو بیا به ئې د نجونو سره سندری ویلې چه وروړ به ئې ولید نو دا به تر مور زیاته ور ځارید له لنډه ئې دا چه د ډولۍ وخت راغی «ورا»

تیاریده د هلک او نجلۍ جوړې جامې را واخستې شوې او ښځې روانیدو ته را پاڅیدې د واده پنډوکې وتړل شوه نو هر چا د ناوې او زوم کالي او زړوکي کتل د بده مرغه مرغۍ هم د ورور لونګۍ ته ګوتې وروړې ښځو په دې کار وترټله دلته د مور هم ورته پام شو نو یوه داسې مضبوطه څپیړه ئې ورته ورکړه چه د ګوتو تغمې پکښې جوړې شوې مرغۍ اریانه ودریده مور ورته ووې چه کونډه ښځه د واده جامو ته لاس وروړې؟ ته خو سپیره کونډه ئې تا ولې ګوتې وروړې؟ هغه ور چه مرغۍ ئې د ځیګر په سپینو پیو لویه کړې وه او نازوله ئې ننه ورته له خوده ووته دا سپیره پال هغه چیرې ژغملاې شي- چه د یوې کونډې لاس د «ورا» جامو ته ګوتې وروړې؟ په دې وخت کښې د خداې فضل و چه د مرغۍ د پالار په زړه د رحم اوبه تیرې شوې او د مرغۍ مور ته ئې ووې: «خیر دی داسې خطا له بنده څخه کیږي» ګنې خداې خبر دی چه د مرغۍ به کوم ځای مات و.

د مرغۍ زړه ډک و- ژړلای ئې هم نه شواې ځکه چه ژړا تر هغه لا په همدې وخت کښې بده وه، نو د اوښکو ډکې سترګې کوټې ته ننوته- نوې جامې ئې و ایستلې او زړې ئې واغوستلې لوپټه ئې په مخ واچوله د خونې ګوټ کښې څملاسته- «ورا» ولاړه ډولۍ راغله- غال بول تیر شو- خو مرغۍ پرې خبره نشوه نه ئې چا تپوس وکړ چا یاده هم نه کړه کونډه بدبخته د چا په یاد وی.

غوټه نیمه شپه شوه مرغۍ د «ادیزو» پر سړک باندې روانه ده- تیاره دومره ډیره ده چه د لاس ګوتې نه معلومیږي خو مرغۍ نه د مار نه ویریږي او نه هم د غله یا بل ځناور نه د سیند غاړې ته وریده پښه ئې ونیوله- بیا د سړک نه په ډډه لاړه‌ن او لرې د یوه کمره پر سر کښېناستله- په ټکرې ئې مخ پټ کړ او د زړه له اخلاصه ئې وژړل وروسته ئې په زړه کښې دا ډول ګیلې له خداې نه شروع کړې:

ای زما لوه یخدایه ! زما د بدنصیبۍ خو اوس د مور په غیږ کښې هم ځای نشته- زه اوس سپیره بلله کیږم- او بې برخې خسر ګنې که مې بیګانه خلک و- د هغو نه خو ګیله نشته مګر زه خو نن په خپل کور کښې هم بد پاله او سپیره

وبلله شوم افسوس خدایه چه ښځې دې ولی پیدا کولې- خدایه تا خو داسی نه دی ویلی.

او نه ستا رسول داسی دی- دا پښتانه خو ځانونه مسلمانان بولی دوی ولی داسی کوی؟

دوی خود اذانو سره سم جماعت له هم ورځی- لمونځونه هم کوی رېږې ئې شته د دې ډول عبادتونو سره په دی ظلم کولو هم مسلمانان بلل کېږی؟ دوی وایی چه مونږ ښځې لوی لوی بزرګان او عالمان شته مګر د لور او خور سره چه کوم کارونه کوی هغه خو په کفارو کښې هم نشته- لور چه پیدا شی بده او سپیره وی چه واده شی بیا سپیره کیږی چه مړه شی هم سپیره وی خدایه؟ ته په اخرت کښې دوی ته جنت هم ورکوې؟

په دنیا کښې ښه ورځ هم پرې راولې- مونږ خو هم ستا پیدا یو او د بنی آدم له ذاته یو مونږ سره دا دومره نارو اولې کېږی- زه خو په دې خبره پوه نشوم ستا په دې دومره لویه دنیا کښې خو ما د سر سیوری پیدا نکړ کوم کور کښې چه ما سترګی غړولی وی او وړه پکښې لویه شوې وم هغه هم نن زما دپاره دوزخ شو- دوی زما دوه کاله کونتون ته ونه کتل او نه ئې دا زړه ته تیره شو چه د دې حال څرنګه و او دی- نو ځکه تا ته التجا کوم چه ما له مرګ راکړی ځکه زما مرګ لویه پرده ده.

که څه هم وایم هغه شرم- که څه اورم هغه شرم. زما ناسته او ولاړه- خوراک او چښاک ټول- شرم شول- نو زه غواړم چه دا د شرم بوج له ما نه واخلی او پټه شم (سلګۍ... بیا سلګۍ) اې سینه؟ ته لویه پرده ئی- ستا لوی زړه دی. بنی آدم چه د چا د لوی زړه صفت کوی نو وایی:

«ستا زړه لکه دریاب دومره دی» ته د دې خپل لوی زړه روی ومنه- ما ته غیږ خوره کړه؟ ته د خدای او رسول روی ومنه ما ته پخپله لویه غیږ کښې ځای راکړه؟

ما پخپله لویه غیرېږ کښې ونیسه- زما د پاره پرده شه.

د خدای په دی دومره لویه ځمکه کښې زما دپاره زما د ارام ځای نشته- تا ته ننواتی راغلې یم.

هسی نه چه ته هم زما د خوانبی او خسر په شان ما ورتې- ما مه رټه؟ زه د مسلمانانو پښتنو د لاسه په توره شپه تا له ننواتی راغلی یم دوی خواخوږی نه لری- دوی د رحم زړونه نه لری دوی د ظلم نه هم دومره خوند اخلی لکه د رحم نه چه ئې زړه سواندی انسان اخلی- نو ته زما ننواتی ومنه؟

دې نه پس د غړمب یو اواز شو د سیند زړه د مرغۍ په زاریو نرم شو- او د حال په ژبه ئې ورته ووې:

زما لمن لویه ده زما غیرږ تا ته خلاصه دهٔ زه ستا نه خوانبی یم او نه خسر- زه نه ستا موریم- نه هم یو انسان زه تا ته په غیرږ کښې ځای درکوم ښه راغلی؟؟ ښه؟؟

(پښتو نثرونه)

اجمل خټک:
کچکول نه

جومات او قبر

چه په کلی ورننوتم نو د یو قبر په تماشه شوم.
د تماشی خبره دا وه چه د قبر نه ګیر چاپیره د جوارو ډلۍ لګیدلی وې، د ښو او لرګو امبارونه پراته و، یوی، جغ او ما له غاښو رایښی شوی و قبر نه و د ټولې علاقې د زمیدارو د مال حال څوکیدار یا ټیکه دار معلومیدو څه ګورم؟ چه تازه دین یو ګیډی واوړو او درز شو چه د قبر خوا کښې یی وغورځولو او ورته ئې ووې «بابا ستا په اسره ئی پرېږدم او سوی لاس به یی درنه غواړم» معلومه شوه چه دا بابا څوک ولی الله دی او دا ټول له علاقه ترې دومره ویرېږې چه د ده د بڼ نه ازغی نشی ماتولی او چه دلته څوک څه امانت کړی ورته پاس هم نشی کتلای.
ما په دی خبره فکر کوله چه دا واقعی د دی بابا زور دی او که د دی خلقو عقیدې داسی دې او دې فکر کښې ډوب د کلی ښیلمه جومات ته ورسیدم د ماښام وخت و، ما وی څه به ټکری خوری راځه هډو دی جومات کښې ئی واړوه.
چه جومات کښې می پښه کیښوده نو ملا صاحب راته نیغ نیغ وکتل را ته ئی وویل:
ملنګه! دا جومات د خدای کور دی مسافرخانه نه ده، ځه چیرته حجری ته یا بازار ته لاړ شه! زه خوشحال شوم چه شکر دی چه مولانا صاحب حجره او جومات کښې فرق خو کولی شی.

خو چه خیال می وکړ نو د جومات ځلور واړه ګوټو نه د کټونو ، صندوقونو ، زړو جامو ، ګوری او صابون د پنډکو ، چانکونو ، پیالو او لرګو مرګونه داسی ډک و لکه چه دا جومات هم حجره وی هم مسافرخانه او هم ګودام خانه.

ما ملا صاحب ته ووی چه نمونځ کوم نو خیر دی بیا ځم هغه جواب راکړو تن چا د کوهی بوکه پټه کړېده اوبه نشته بل جومات ته ولاړ شه ! ما چه د جومات د کوهی جاج واخیستو نو رښتیا د بوقی پړی چا په چاقو وهلی و او د خدای د کور نه یې بوقه سره د پړی پټه کړی وه.

دلته نور هم فکرمند شوم ځکه چه عجیبه، مخلوق دی چه د یو قبر نه خو دومره وېرېږی چه ازغی ترېنه نشی ماتولی او د ټولی علاقی امانتونه ورسره پراته وی څوک ورته پاس هم نشی کتی او بل خوائی دا حال دی چه د خدای نه دومره نه وېرېږی چه د هغه د کور نه یعنی د جومات نه سره د پړې بوقه پټوی او پروا نه کوی.

او دی زړه کښې می ووې ملنګه؟ د داسی خلقو نه هور هم لری کور هم چه د کوم کلی خلق د خدای نه زیات د قبر نه وېرېږی که دوی ډېر ځان ستړی کړی ښاده ورځ نشی موندی، او دا ځکه چه څوک د خدای نه پاغیان وی هغوی تو همات نشی سمولی.

اجمل ختټک:
کچکول نه

ښه هم ښه بد هم ښه

دا می خویم ځل دی چه دې کلی ته راځم ولی هر ځل چه دې کلی ته راشم نو دلته وېروی ژړاوی او څه غم خو پیښ وی.
یره؟ داسی غمیدلی خلق ما نه دی لیدلی.
پروسه کال چه راغلی وم نو دلته یو ښه شاه ځلمی چا مړ کړی و ، ټول کلی ورته راغونډ و او ټولو ورته ژړل.
یره هغه واقعی د ژړلو ځلمی و ، ما چه په وینو لېت پېت ولېد نو زما زړه هم ټینګ نشو په ژړا شوم ځکه چه د مورو پلار یو شهزاده ځوی و ، لکه چه د ګلو لښته وی غریب ئی په خوا روزارولی کړی و او چه د ګتې وتې شو او اوه ورځې پس یی واده و نو ګنډېری بی ګناه بی خطا په رڼا ورځ په حجره کښې په چاقو ووهلو او پخپلو وینو یی ولمبولو. په کلی کښې داسی څوک نه و چه په ګنډېری یی لعنت نه ویلو او د دی شهید پاره یې ژړل نه.
نن چه راغلم هم هغه کلی دی هم هغه حجره ده بل کټ پکښې پروت دی او خلق پرې را جمبر دی په چغو چغو ورته ژاړی لکه چه بل یو بی ګناه ځلمې د چا د خپلی سری ډولۍ په ځای سور کټ ته او د سور شال به ځاې سور کفن ته ورسولو.
چه ور نږدې شوم څه ګورم؟ چه هم هغه سورډېری کاکا ، هم هغه د غټ پګ والا بابا ، هم هغه د لویو بریتو خان هم هغه لنډی هم هغه بوچی چه پروسکال ئی

په يوه وښکی هغه ځلمی شهيد ژړلو او په بل وښکی ئی په ګنډيری لعنت ويلو نن ئی په سترګو کښې اوښکې دی او په خوله ظالمانو ته بدرد وائی.

ما دی زړه کښې ووې چه خداې دې خير کوې په دې يو کلی يو ظالم څنګه داسې عادت شويدی چه يو کور د وير نه خالی نه پرېږدې، چه ورنږدې شوم او يو ځوان نه مې تپوس وکړو چه دا بيا څوک بې ګناه وژلی شوی دی چه دا خلق غريبان ټول پرې شريک ژاړی هغه راته ووې ملنګه ! نن ئې ګنډيری غريب مات څټ د جيل نه راوړيدی.

ماوې کوم ګنډېری هغه پرو سکال چه ئې...

هغه ويل هم هغه غريب مظلوم ګنډيری نن پانسی شو او دا دی ظالمانو ورته څټ مات کړيدی پروت دې چه څوک ئی وينې ورته ژاړی.

ما کچکول ترخ کښې مضبوط کړواو کندمې په اوږه سم کړو، دوه پښې مې خپلی کړې دوه پردی، او دی کلی نه په تيښته راووتم. ماوې چه د کوم کلی خلق په مظلوم او ظالم، قاتل او مقتول پسې يو شان ژاړی د هغی نه تيښته په کار ده، په غوی به تل غم وی ښادې به که خير وی په سترګو نه وينې.

سمندر د بدربنو:
پښتنې نه

صاحب جانه

صاحب جانه خدای پاک د ښایست د دولت میرمن کړې وه...

د صاحب جانې د پښتون حسن په لیدو پسې ډیرو ناوزګارو کارونه پریښی، ډېرو لمونځ ګذارو نمونځونه قضا کړی و، ډیر زاهدان ئې په یادولو یادولو د ارمان په جهان کښې ورک شوی، دا د صورت او هم د سیرت میرمن د خدای تعالی د رحمت یو مظهر و... ډیرو په لوړو ختلو ځملو ورته بینونه وغړول ډېرو مستوئې د تپو سره غوړونو ته خپل غږونه وروسول، ډېرو په ځان غلطو ریباری ور ولېږلې او ډېرو ننګیالو د پښتو په دود هم وغوښته خو هغه... د قیمت خان ځملی په نصیب شوه.

قیمت خان لوړ دنګ، سور سپین ځلمی و... دا ښکلې ښایسته ناوې د ده د کور ډیوه شوه.

په نوی کور کښې د ناوی وړومبنۍ شپه تیره شوه ورځ د خپلی رڼا سره راغله نمر په دنیا پلوشې خورې کړې خو داسې زړونه هم و، چه د هغو د غم شپه نه تلونکی وه او لاړه نشوه.

ورځې د جمعې شوې، جمعې میاشتې شوې میاشتی، کالو نه شول، کالونه پیړۍ شوې. شپېته کالونه تیر شول د قیمت خان بابا عمر پنځه اتیا کاله شو او صاحب جانه انۍ اوه اویا کالو ته ورسیده خو په دې اوږده موده کښې د دوی اولادونه شو نه ځوی او نه لور د سترې او بی خونده ژوند په اوه اویایم کال صاحب جانه انۍ ناروغه شوه ځښتن ئی غریب و، خو تر خپلې وسې ئې د ژوند

د ملګرې دارو درمل په ښه شان وکړل ولی هر څو چه ئی علاج کیده رنځوره ورځ په ورځ پرېوته تر دې چه طبیبان تری پاڅیدل. صاحب جانه انیۍ چه په ځان پوهه شوه نو وئې ویل چه ما ته د مراجی نه (د کلی نوم) مشره خور او نور خپلوان را وغواړیۍ؟ مراجی ته سړی ولاړ او د رنځورې په تپوس کلی را وچلیدو، رنځوره ئی ولیده بخښل سره واخستی شول، څوک امروزه لاړل څوک سپا ته لاړل او څوک دوه ورځې پس در هر چا د خوږ او مینې خپله خپله اندازه وه آخر نور ټول خلق لاړل او مشره خور ورسره پاتی شوه خور د خور خدمت له وریده. د مینی او وینی په غم کښې ډېر فرق دی. صاحب جانه انیۍ ورځ په ورځ پرېوته حالت ئی خرابېدو، تر دې را ورسیده چه اوبه ئی په څمڅیۍ کښې وراچولی، پښې ئی وپړسېدې، د خبرو کولو نه پرېوته پټې سترګی پرته وه او خور ورته اوښکی څڅولی اوه شپی ورځی یی د خور له غمه سرونه لګولو په اتمه ورځ کچه غرمه ناڅاپه رنځوری سترګی پورته کړی او سر ته ناستی خور ته یی په غټو غټو وکتل د ښو په اشارت ئی پوهه کړه چه ګټې په ما باندې را ټيټه شه غمچنه خور پرې ور ټيټه شوه د نو رنځوری ورته د سرینده ی د راکښلې زیر د تار غوندی په نرې او کمزوی آواز ووې چه زما خولې ته دی غوږ را نږدی کړه، خور د صاحب جانی په خوله خپل غوږ کیښود او هغی ورته داسی په سرینده باندی لینده را کښه.

خوری زه د لږ ساعت میلمه یم زما سره یو پټ راز دی چه تقریباً د شپیتو کالو راسی زما د زړه په صندوق کښې پټ ساتلی دی نن یی تا ته ځکه ښکاره کوم چه د دی دنیا ځنی اوس زما تعلق پرکیدونکی دی رنځوری چه دا خبره وکړه نو د دمی کولو دپاره غلی شوه او خور ورته ټوله غوږ غوږ شوه لږ ساعت پس صاحب جانی په سرینده لینده داسی راکښه.

خوری زه چه را واده شوم نو په ړومبۍ شپه راته خاوند راغلو، په کټ کښې راسره کښیناستیدو، هغه ماته وکتل ما هغه ته وکتل دی ډېر مړغیژن غوندی

و داسی ښکاریدو لکه چه په سر ئی د غم لوی غر پروت وی د یوا رورین او سیلی سره ئی ووی:

هغه: میلمنی په خیر راغلې !

زه- خدای تعالی دې وبخښه په خیر اوسی.

هغه: - پس له دې خو به ته د دې کور مېرمن یې.

زه: - انشاء الله د ختو ګټو د کور هم او د خپل خښتن د زړه د کور هم.

هغه: - بې شکه خو... !

زه: - (په حیرانتیا) هن ! خو ! ! !؟

هغه: - پښتنه یې؟

زه: - زه فخر کوم پخپله پښتو - د پښتون نمسی - د پښتون لور- او اوس د یو پښتون ښځه یم.

هغه: - ښه نو د خپلی پښتو له مخه په ما ځادر خور کړه په ما پرده واچوه !

زه: - (په حیرانتیا) خم ! پرده ! پوه نشوم !

هغه: - پښتنی ! ما په وخت د حیا له کبله مور پلار ته ونه ویلی شول په دې وجه ستا دا بی مثله ځوانی خاورې ایرې شوه.

زه: - (په ډیره حیرانتیا) خاوری ایرې.

هغه: - هو ! دریغه چه زه ستا د ډولۍ د راتلو نه اول مړ وای.

زه: - نو چل څه دی ! ما خو پوه کړه کنه !

لکه د ګلاب چه ډنډر مات شی زما د څښتن هغه شان څټ ځولۍ ته مات شو اوو رویې ووې چه: ...

هغه: - زه ستا د جینسی وظیفی د پوره کولو جوګه نه یم.

زه: - هیڅ غم مه کوه زه پښتنه یم د خپل خښتن سره به تر خپل ژوند پښتو وپالم انشاء الله تعالی.

د صاحب جانی خبری چه مشری خور واوریدی نو د اوښکو ډنډيې سيلاب شو رنځوری بیا لږه ساه واخیسته او تار ته یی بیا ترنګ ورکړو:

خورې ! ما د هغې اولنۍ شپې راسی څه کم زیات څلویښت کاله هره ورځ هر سحر اوړی په ژمی لنبلی دی. اوبه می بیولی دی او تر دی ساعته می هره سخته په ځان زغملې ده خو د خاوند سره می هیچری شر او ترخه خبره نه ده کړی. خدمت می يې په ډېره راستۍ کړی دی چیری می ورسته ستغه نېولی نه ده او سره د دې ټولو خبرو د خپل عصمت مرغلره می هم امانته، سلامته او رښه ساتلی ده. صاحب جانی انۍ نور هم څه ویل خو وخت ختم شو، دې یو اوږد زېبرګی وکړو خور ته ئی یو وار بیا سترګی را پورته کړی دا قدرئی ووی- چه خوری ! ما بس وبخښه وینایی په شونډو کښې پاتی شوه او د سریندی تار وشلیدو (انا لله و انا الیه راجعون)

سمندر د بدربنو:
پښتنی نه

ملاله

څه کم زيات د اتيا کالو خبره ده کال دولس سوه اوه نوی هجری و د برات د مياشتی اولسمه ورځ وه د پرنګی فوځ د ميوند په ميره کښې پروت و په هر ساز او سامان پوره، په خوراک څکاک موړتک سور اوړی و، د آسمان اوروريدو، ځمکه تيغنه وه ملک سورتنور وکانړی د ګرمۍ له تاوه چاودل، پېريانو تنورونه اچول و، هوا سرۀ لمبه وه اوبه نه وی او که چيرته کوهۍ يا چينه وه نو په هغو د دښمن قبضه وه د مسلمانانو غازيانو سره اوبه خلاصی شوی وی له تندې د هر چابی وتلې وې مرۍ وچې؛ شونډې سپينې تښتيدلې وې، سره د دې ملاتړلی ولاړو او دا يی غوښتل چه د دين دښمن، د آزادۍ دښمن د خپل ملک نه وباسی ورک يې کړی خو د دښمن زور ډېرو او ښن ناست و او جنګېدو آخر چه په غازيانو تندې ډېر زور کړو نو داسې وايې چه ځينو ځېنو په شا وکتل، زړونه يې پريوتل، وارئې خطا شو، امام حسينؓ مسلمانانو ته يو سبق پريښی دی چه که چيری هم د حق او باطل ترمينځ جنګ وی د باطل ډير زور وی د حق ملګری په سرونو هم کم وی او په وسله هم اولوږې تندی پری هم راشي خو بيا هم بايد دی چه د ذليل ژوند ځني د عزت مرګ واخلی خو کله کله مسلمانان دا سبق هېر کړی نو ځکه پری وارخطايي غلبه وکړی همدغه وجه چه په ميوند کښې هم مسلمانانو تېښته وکړه او په شا روان شول وروستو د دوی ښځی وې په هغو کښې يوې جينۍ سر هسک کړو او د ځان سره ئی ووې چه دا خو کار خراب شو؟ دا جينۍ ملاله وه، ملاله د ملی

غرور او کلکی پښتو ډ که په تلوار د ښځو د منځ نه د غازیانو په لور ور روانه شوه چه نږدی ورغله لکه زړوره، نره شیره ببره، ودریدله او لکه یوه جرنیله ئې د زړه د اخلاصه نعره وکړه چه:

ای پښتنو میړنو؟

د هر جنګیالی پښتون غوږ ته دا چغه ورسیده او په جنګ کښې ئی د ملالې ورته وکتل ملالې د زړه د جوشه دا لنډۍ ووی چه:

یه که څار:

کـه پـه میونـد کـې شـهید نشـوې | خدایږو لالیه بی ننګۍ ته دې ساتینه

د ملالۍ د لنډۍ یو یو توری د هر غازی په زړه لکه د غشی ورښخ شو او دې چه دا ټپه ختم کړه نو سمدستۍ ئی د الله تعالی نامه واخیسته «الله اکبر» او لکه د وږې زمرۍ ئی د دښمن په لور ورمنډه کړه او په منډه کښې یی دا بله لنډۍ شروع کړه:

یه قربان: ...

خــال بــه دیــار پــه وینــو کیــږدم | چه شینکی باغ کښې ګل ګلاب وشرمومه

د ماتو مسلمانانو غازیانو د غیرت جذبه په جوش شوه، مات زړونه یی جوړ شول لکه چه مړه راژوندی شی د هر غازی په رګ رګ کښې پښتنی وینی منډه وکړه وښتنه ئی ودربدل، ملاله بیا د دوی ترمنځ وتلی او په دښمن ورغلې وه هر یو ورپسی ورمنډه کړه او د کفارو په لښکرو ورغلل دښمن څه مقابله خو وکړه خو مسلمانان چه یو وار په کلکه د الله تعالی نوم واخلی نو غرونه ورته هم نه ټینګیږی آخر دښمن مات شو هغوی به په شا وتښتیدل او میړنو غازیانو به وهل ډېرئی مړه کړل او ډېر وتښتیدل توپې او ګولۍ ترې په ځای ځای پاتی شوې میوند فتح شو- دا چا فتح کړو؟ - دا پښتنی ملالی:

نه زرها ځلمیٔ ورغلی ترکماله | نــه یــوه نــره ملالــه میوندوالــه

محمد ایوب خان اڅکزی:

اعتبارات

وائی چه یوه ورځ یو زاهد و یو رند میخانه ته وویل ترڅو به په دغه فسق او فجور مبتلا ئی راځه د ما سره چه د نجات او هدایت په لار دی برابر کړم د رند خوښه شوه او د زاهد سره یو، غره ته ولاړ، هلته د زاهد او رند ټول کائنات پریوه بشقاب بشقاب مشتمل و او بس. د یو څه زمانی بعد زاهد ورته وویل چه اوس نو زه ځم چه نور ګمراهان پر لار برابر کړم نو ځکه په بشقاب کښې زما حصه و ما ته راکړه. رند ورته وویل:

چه ستا جدائی وما ته تر حد زیاته د غوصی ده و لیکن بشقاب واخله زما حصه می هم تا ته بخښلې ده، زاهد ورته وویل چه ډیر احمق یی زه کم ګدا ګر او سوالګر خو نه یم چه ستا حصه و ماته راکوی زه خو صرف هغه قدر غواړم چه مذهباً و ماته روا دی یعنی نیمه، رند ورته وویل چه ما تول یی څه فائده نلری، زاهد اصرار وکړ او سر ئې ورند ته خشم ورغلی او بشقاب ئی په زوره پر ووهی او نیم ئی و زاهد ته ورکړ وښوراوی د میخانې هغه زاړه یاران چه زړونه ئی د جام او مینا په شان صاف او ماحول ئی د امن او سکون څخه معمور یو یو تر سترګو تیریدو او په دماغ ئې رسم کیدو ما چه دا حال ولید نو می وویل چه په لفظو پوه او په معنی ناپوه د جسم او روح د فرق لاعملی او فقط د حکم په حیث د الفاظو تعمیل د انسانی اوصافو څخه بعید دې او د بعضی پابندو، او تربیت یافته حیوانانو مترادف حرکت دی او بس.

محمد ایوب خان اڅکزی:

اعتبارات

وائی چه یوه ورځ ملکه پخپل محل کښې په یوه کار مشغوله وه، دروازه وټکیدله، ویلی څوک ئی؟ ورته وویل شوه چه ولیعهد.
ملکی اعتتنا ونکړه او خپل مشغولیت ئی جاري ودرلود.
د کافی انتظاره بعد ، بیا دروازه وټکول شوه ملکې وویلی څوک یې؟
جواب ورکړل شو چه ستا فرمانبردار ځوی.
ملکې فوراً دروازه ور خلاصه کړه او ورته ویې ویل چه ګوره ځویه؟ همیشه کوشش وکړه چه په دنیا کښې پخپلو انسانی اوصافو او خصایلو وپیژندل شې ولی چه دنیا وی حیثیت اضافی او اعتباری شی دی چه هر وقت فنا کېدونکی دی.
ما چه واوریدوو مې ویل تر څو چه په دنیا کښې د انسانانو تربیت پر داسې بلند سطحه او لوړ معیار باندی ونشی د انسانانو دا موجوده فراموش کاری چه عموماً نتیجه وی د جاهلانه خود فراموشیو نه اصلاح کېږی او دنیا به د حقیقی او انسانی سکون سره هرګز دوچار نشی.

ایوب خان اڅکزی:

لنډې ویناوې

په مصیبت کښې له چا سره همدردی کول دومره بلندی نه ده لکه په کامیابۍ کښې له چا سره همدردی لرل.

❁ ❁ ❁

ډېر خلق د نماز دومره قایل نه دی لکه د جای نماز.

❁ ❁ ❁

د دنیا ښځه ټوله لمن تېرېدل دومره مشکل کار نه دی لکه په اغزو بنده لمن صحیح او سلامته راوړل چه مشکل کار دی.

❁ ❁ ❁

په دنیا کښې آسانترین کار تر ژوند تېرېدل دی او مشکلترین کار ژوند تېرول دی.

❁ ❁ ❁

زه په دنیا کښې د هغو اشخاصو ښځه هم د لطف توقع لرم چه نیکی په دې دنیا کښې کوی او انعام یې په بله دنیا کښې غواړی.

❁ ❁ ❁

د شاعر دنیا ډېره صلح جو او امن پسنده ده که زمونږ په تمدن، اخلاقو، او سیاستو کښې شاعرانه اخلاق پیدا شی نو دا دنیا زمونږ جنت کېدای شی.

ش- مجروح:

د علم په باب کښې

ګورئ؟ دا ګمان ونه کړئ چه زه د علم په فضیلت کښې کومه موعظه کوم، ځکه علم د دې څخه بې نیازه دی چه په فضیلت کښې ئې څه وویل شی (آفتاب آمد دلیل آفتاب) او انسان هم (زمونږ په شمول انشاء الله تعالی) له دې مرحلې څخه تیر شوی چه هغه ته د علم د فضیلت په حقله څه وویل شی.

دا تصور هم مه کوئ چه ګوندې زه د علم په حقیقت کښې څه وایم نه دا هم ! ځکه د علم حقیقت باندې څه ویل ما غوندې سړی ته ګران کار دی.

ډېره موده کېږی چه د فلسفی د قلمرو نه ټول علوم (د تجربې د طریقې په بناء) وتلې دی او استقلال ئې غوره کړی دی یواځی څه چه فلسفې ته پاتې شوی هغه الهیات، اخلاق، او ایستیمالوجی یعنی د علم پر حقیقت باندې بحث دی چه د هغې د افادې دپاره ډېر دقیق نظر او صلاحیت په کار دی او سمدستی د دې مقالې له نظر اندازه هم بهرنه دی، نو راځئ چه د علم په سرګذشت باندې خبرې وکړو او د علم داستان یا د علم تاریخ باندې ځان مشغول کړو، مګر افسوس، د علم قصه هم دومره اوږده او دومره پېچلې ده چه له هر قلمه او له هرې خولې د هغې لیکل او ویل پوره نه دی، خو که ستاسی اجازه وی زه به لږ ډېر د علم د تطور د تاریخ لنډیز یا د علم د تطور خلاصه تاسو ته وړاندې کړم او هغه دا چه «حاصل عمرم سه سخن بیش نیست، خام بدم، پخته شدم، سوختم» نو راځئ چه د علم تماشا هم په دې درې واړو مرحلو کښې وکړو.

یو وخت خلکو ګمان کاوه چه د یونان په خواو شا کومه نامعلومه جزیره کښې او د بابل په ښار کښې چرته یو برج دی او په دې برج کښې علم او معلومات او مغیبات ذخیره شوی دی په کوم طلسم او چل ول ځینی خلک ورننوزی او له هغه ځایه د کائناتو اسرار او د شیاؤ حقائق ځان ته معلوموی علم او پوهه، اختراع او ابتکار ټول د دغه برج څخه د نیک بختو لاس ته ورځی.

د تکامل د نظریې نه را په دې خوا انسان په دې پوه شوه چه هېڅ یو اجتماعی مظهر د تکامل د قانون د احاطې نه بهر نه دی او علم هم د نورو ځیزونو په څېر تغیر او تبدیل حرکت او سکون، آغاز او انجام لری او دا هم لکه دا نور اجتماعی مؤسساتو د یو خاص بدایت نه دې نهایت ته (پرزېدلی، غورځېدلی، خوزېدلی) را رسېدلی دی.

یعنی علم هم د تکامل او تطور په لاس کښې لوبېږی او لوبېدلی دی، ګویا دا نظریه هغه شاعرانه مفکوره چه خامی او پختیا اورژېدل د عمر حاصل ګڼی ربښتینی بولی.

هو ! لکه هرڅه چه بې د خدای له ذاته (جل و علی شانه) متغیر او متبدل وی او د تکامل د سیر په قدمونو د یو ابتدائی ناقص صورت نه یو جامع او کامل شکل ته اوړی را اوړی دا رنګ د انسان ټول اجتماعی تاسیسات هم متغیر او متبدل دی، د ده علم، د ده پوهی، د ده فلسفې او د ده فکر د تطور مراحل تېر کړی او تېروی ئې.

د دې نظریې په بنا علم هم تاریخ لری او د دې تاریخ په رڼا کښې علم دومره اوړېدونکی او اوښتونکی او غورزېدونکی او پرمخ تلونکی ښکاری لکه طفل چه د مور د غېږی را وزی او د حیات مراحل طی کوی.

مونږ وویل چه علم هم د انسان د نورو اجتماعی مؤسساتو په شان د تکامل د قانون تابع دی او د انسان په اجتماعی مؤسساتو کښې یو هم دولت (حکومت) دی که مونږ علم د دولت سره مقایسه او مشابه کړو زیات به مناسب

وی ځکه دولت د انسان په څت او علم د انسان پر مغزو حکم فرمائی کړې ده، د دولت د اوامرو او نواهیو انتقیاد د قانون په نامه او د علم د احکامو د قواعدو په نامه پیروی شوې ده، دا دواړه د قوت او د سلطی خاوندان دی نو ځکه یو بل ته سره ورته او مشابه دی، دولت د خپل تکامل په مزله کښې دری دوری درلودی:

۱- د پلار او د کورنۍ د مشرانو حکومت چه په پای کښې قبیلوی طوائف الملوکۍ ته منجر شوی.

۲- متمرکزه او قوی حکومتونه چه په پای کښې جهان شموله امپایرونه (شاهنشاهۍ) جوړې شوې.

۳- ملی حکومتونه چه دموکراسی او د عواملو د هغې نتیجه او خاصه ده او له مرحله د هرج و مرج او د نارکۍ دوره ده دوهمه دوره کښې په انسانی جوامعو کښې اداره په ډېر قوت سره لیدل کېږی او دسپلین د اندازې نه زیاتېږی د اقدار خاوندانو ته سرونه ټیټېږی او اطاعت ئې کېږی، په دریمه مرحله کښې قانون د مقتدرینو ځای نیسی او جمعیت قوی کېږی اوس که مونږ علم د دولت سره مقایسه او تطبیق کړو علم هم دا درې مرحلې لری چه دلته به پر هره مرحله بېله بېله پیښنه وکړو او لږه لږه به یې وڅېړو.

۱- د هرج و مرج یا انارکۍ دوره:

په دې دوره کښې هر سړی د علم ادعا کوی او هېڅوک عالم ندی په دې مرحله کښې انسان لا د تقسیم عمل سویې ته (لکه څرنګه چه ښائې) نه دی رسېدلی، نو هر سړی هر کار کوی او هېڅوک په هېڅ کار کښې (لکه څرنګه چه ښائې) استعداد او لیاقت نه لری، هر سړی هر څه چه کړی هغه ریبی او هغه خوری د خپلو ساتلو شویو حیواناتو نه ځان ته جامې او غذا اخلی، تجارت په ډېر ابتدائی مراحلو کښې ښکاری هر څوک خپل مازاد تولیدات د بل د زیات شوی مال سره جنس په جنس بدلوی او د تاجر په نامه کومه خاصه طبقه نه

موندله کېږی، هره کورنۍ یا قبیله د خپلو رمو او ګلو او ورشو او سیمو حاکمه ده او د هغې د حفاظت دپاره د نورو تجاوزونه په خپل سر دفاع کوی او د امنیې او پولیس په نامه څه نه ښکاری د حاکم او قاضی په حیثیت څوک منځ ته نه راځی، داسې هم لا د علم او د پوهې خاوندانو کومه خاصه طبقه نه ده جوړه کړی او د هر چا هر څه زده دی او د مکتب په نامه کوم خاص مرکز د علم دپاره نشته په دې مرحله کښې د ستاره شناسۍ معلومات د زراعت او مالدارۍ په اطرافو کښې پوهه د علاج او طبابت په نامه ټوټکې د هر جا سره شته او هر سړی د خپلې زمانې دایرة المعارف دی، هر سړی په دې وخت کښې د خپل کور یا کورنۍ مدرسه کښې د خپل زمانې را ټول شوې معلومات زده کوی دا معلومات یا مفاهیم د مورنۍ ژبې سره سم د هر فرد مغزو ته د جمعیت نه منتقل کېږی.

تاسې خو پوهېږئ، چه ژبه په خپله د ډېرو افکارو او مفاهیمو حامله او د ډېرو حقائقو ناقله ده د هر چا د علم افق د هر چا د فکر قالب د هغه مورنۍ ژبه او یا زده کړی فرهنګ دی (له فرهنګ مطلب د لغاتو مجموعه ده) همدا وجه ده چه د علماؤ ژبه وسیعه او د بې علمه خلک ژبه محدوده ده په دې دوره کښې علم د خرافاتو سره د کوډو او ټوټکو سره ګډوډ او لړلی دی او د علم او د جادو د علم او د افسانې په منځ کښې توپیر نه لیدل کېږی، د حساب او ریاضی او ستاره شناسۍ سره ساحرانه ذهنیتونه او د طب او د زراعت سره د خرافاتو پسندۍ فکرونه یوځای او ترلی دی په دې دوره کښې د علت او د معلول په سلسله کښې بې ربطې موجوده ده د طبیعت ډېرو پېچیده علایمو او پېښو ته ساده سببونه او ډېرو ساده او ښکاره مظاهرو ته کاږه واږه علتونه پیدا کړی او خپل ځان غولوی مثلاً د سپوږمۍ د توربدلو نه د کوډګرو په نیولو تعبیر کېږی او د جاذبې د قانون په ځای د زمکې د مدار دپاره د غوائۍ ښکر په فکرونو کښې ګرځی.

دا سبب دی چه مونږ داد ورهرج و مرج او د انارکیزم دوره وګڼله.

۲- د تمرکز او اقتدار مرحله:

په دې دوره کښې د تقسیم عمل په وجه په انسانی جوامعو کښې طبقات لیدل کېږی او یوه طبقه هم د علماؤ په نامه منځ ته راځی. علم د بدویت د مرحلې نه راوتلی او څه ناڅه پرمخ تګ ئې کړی دی. دې مرحلې کښې که څه هم ټول علوم په یوه ځای کښې او یا یوه فکر کښې را غونډ دی، مګر ساحه ئې لویه او نظر اندازئې وسیع دی علم او فلسفه لکه سور لال دایرونه را وتلی دی او د علماؤ په پټکی کښې له ورایه برېښ کوی او معلومېږی. په دې دوره کښې لکه چه د اقتدار خاوندان د چا مشوره نه منی او یا یوې طبقې ته د نورو خلکو نه ځان بل شان ښکاری او د اشرافو خطاب لری، علم هم له خپله اقتداره کار اخلی او د چا خبرې ته غوږ نه ږدی، د عالم او د جاهل په منځ کښې بېلتون کنده دومره ژوره او ارته ده چه پر هغې باندې د ارتباط پول نه اینښودل کېږی.

لکه څومره چه حاکم له محکومه جدا دی. لکه څومره چه د هغه او د ده په ذهنیت کښې فرق دی هومره د عالم او د جاهل په منځ کښې افتراق او اختلاف موجود دی په دې مرحله کښې د عالم وینا لکه د حاکم فرمان بې اعتراضه منل کېږی او په دې نامه فلانی عالم ویلی د علم فرامین چلېږی او په هغې کښې بحث ته مجال نه ورکول کېږی د دې نظریاتو د نه منلو په وجه خلکو ته سزا ورکوله کېږی او له جمیعت ځنی شړل کېږی، په دې مرحله کښې د سقراط او د افلاطون او د ارسطو نظریات پېړی پېړی د انسان په مغزو بې قیده او شرطه حکومت کوی او د هغاې مخالف که د ګالیلی غونډې سړی هم پیدا شی د قاضی مخې ته ئې د محاکمې دپاره راکاږی.

په دې مرحلې کښې په اسلافو او د صلاحیت پر خاوندانو انتقاد ګناه ده.

له عوامو سره د انتقاد قوت خو نه و چه د دې نظریاتو پر حقانیت باندې بحث وکړی او خواصو هم د تقلید افیونو دومره سست کړی و چه د انتقاد او د

ابتکار قدرت پکښې پیدا کیده نه علماء هم لکه اشراف په خپلو خیالی قصرونو کښې ناست و او له پاسه به یې د عوامو ټیټې سطحې ته کتل.

دا کتل به زیات د نفرت او کله کله د رحم او شفقت و، دوی هم د پیروۍ او د تقلید د طلسم ښخه نشو وتلای.

۳- د علم د دیموکراسۍ دوره:

په دې مرحله کښې علم هم لکه سیاست او حکومت د عوامو لاس ته راغی او د علم د پوهې او د نشر په سبب په هر چا کښې د خپل نظر د ښکارولو صلاحیت پیدا کېږی په دې مرحله کښې د زړې زمانې د علم اقتدار طلسم ماتېږی او پر فلسفه او سیانس او په افلاطون او په ارسطو باندې اعتراض او انتقاد رواج پیدا کوی. په دې مرحله کښې علمی انجمنونه او جمعیتونه د پارلمان غوندې صلاحیت د یوې محدودې طبقې د لاسه اخلی او د تتبع او استقراء طریقه د قیاس برهانی نه معتبر ګڼل کېږی او د استقراء جزئیات لکه رایه عامه د علمی مسایلو د تائید دپاره د نظر لاندې نیول کېږی په دی مرحله کښې د طبیعت د مظاهرو طبقه بندی تحلیل او تجزیه په ډېر دقت سره کېږی او د طبیعت د ټولو مظاهرو دپاره خاص قوانین منل کېږی چه د هغو قوانینو په برکت ډېرې مشکلی مسئلی او سوالات حل کېږی.

په دې مرحله کښې د طبیعت د میکانیزم مفکوره منځ ته راځی او د خود سری او خود رائی ځای په علومو کښې هم قوانینو او ترتیب ته پرېږدی.

لو یه خبره دا ده چه په دې مرحله کښې انسان د خپل فکر قصور او نارسائی ته ملتفت کېږی او د ماوراء الطبیعه د سرګمی مشوری نه حیاتی مسایلو ته توجه کوی ګویا انسان دې ظرافت او حقیقت ته رسی چه د انسان فکر د کائیناتو د اسرارو د حل کولو او د وجود ماهیت ته د رسیدلو دپاره نه دی برابر باید دا فکر د حیات د بقا دپاره په کار واچول شی او خپل روزمره ژوندون تر نظر لاندی ونیسی.

په دې مرحله کښې ما فوق الطبیعه په زړه، طبیعت او په دماغ کښې ځای پیدا کوی یعنی د واجب د تصدیق دپاره میني او اخلاص او د ممکن د تسخیر دپاره عقل او فکر ته خلک متوسل کېږی په دې مرحله کښې د تجربې او تجزیې طریقه په اکثرو علومو کښې رواج پیدا کوی او د حیوان او د نبات او د مائع او د ګاز او د هغې او د دې حتی د ذرې ګېده سپړل کېږی او د هغې د ترکیب او د ترتیب نه خلک ځان خبروی علم نور د بلند پروازۍ د آسمان د حیات او دتطبیق ځمکی ته را کوزېږی او د صنعت د پېشرفت په لاره کښې د انسان سره مرسته کوی د دې دورې خصوصیت په دې الفاظو کښې لنډېدی شی چه علم نه یوائې د علم دپاره تر نظر لاندې نیول کېږی بلکه د معنی د افادیت او د په کار راتللو خوا ته اعتنا کوی د انسان د فکر محصول او د هر چا رأیې ته د احترام په سترګه کتل کېږی تعصبات او تنګ نظری له هرې ناحیې چه وی د علم په ساحه کښې ورکېږی علم او دولت سربېره په دې مشابهتونو یو بل مشابهت هم سره لری او هغه جنګ او جګړه ده، د علومو په منځ کښې هم جګړه او مشاجره لکه چه د دولتونو په منځ کښې پېښېږی پېښه شوې ده.

ډېر علمونه دی چه یو له بل سره ئې ناسازی او خواشینی ښکاره کړې ده، ډېر علوم دی چه یو د بل له سرحده تېرېږی او د بل په قلمرو کښې تصرفات کوی، ډېر علوم شته د سرحد د اشغال په وجه د دوی په منځ کښې سرحدی پېښې او واقعات پیدا کېږی، د دې مشاجراتو د رفعې د پاره کار شوی او کار کېږی او د ګډ ژوند (زیست باهمی) پالیسۍ دلته هم منل شوی او منل کیږی. یوه بله خبره د یادولو وړ ده او هغه دا چه دې دور ته د زمانې تعیین ممکن ندی. داسې آثار او مظاهر د انسان په ټولنه کښې اوس هم لیدل کېږی چه د اولې دورې سره څه لږ ډېر مشاپهت لری او یا کټ مټ د هغې زمانې یادګار او میراث معلومېږی او داسې علایم او آثار اوس هم سترګو ته راځی چه د دوهمې دورې صبغه لری.

هر څه چه وی وی به ولی د علم روش د علم آینده او د علم اسلوب د دریمې دورې په پالیسۍ بنا شوی او پر مخ روان دی، علم د تجربې او د مثبتیت په ساحه کښې حسابی او یا ریاضی کېږی علم د هر څه دپاره یوه سلسله اوزان او مقادیر، طبقه بندی او مقیاسات ټاکی او اوس اوس ئې د هر څه نه زیات ذرې ته د امید سترګی نیولی دی خدای دې کاندی چه دا د دوهمې دورې باقیات یعنی د اقتدار خاوندان او یا د امپریالیزم شوقیان ذره د خپلو شومو اغراضو دپاره استخدام نه کړی او علماء پرېږدی چه د بشر د خیر او سعادت دپاره د انسان د مشترک کور دپاره خدمت وکړی.

محمد موسی «شفیق»:

برکت

(۱)

د خان صاحب کلی د هغې لویې لاری په سر پروت دی کومه چه پایتخت په لمر ختیځ ولایت پوری تړلې همدغه لاره ده چه د لمر ختیځې خوا ته د غرونو هیواد ته خپل او پردی، کورنې او پردیس را ننباسی او ورنه باسی ئې په همدې لاره ما کلونه کلونه پخوا د خپل پلار سره یوځای سفر کړی او دا سفر به تل د هغه موجود په شاکیدو په کوم په چه هر ځه د بنیاد مونه نیولی آن تر تیګو، وسپنو، غلو، ځاروو او مراغانو پورې بارو او لاری به ئې ورته ویل. د خان صاحب کلی په یو خوړ کښې پروت دی او چه د لارې دوه سره پایتخت او د لمر ختیځ ولایت لوی ښار ونیسو نو دا ځای به ئې لوید ځې خوا ته ځیرمه پروت وی د لاری لمر خاته خوا ته برخه هم هماغومره سړه او هیبتناکه او د خطر نه ډکه ده لکه د مغرب خوائې. په کورنۍ برخه کښې یې د لیوانو د بیګر، د غلو، او داړه مارو او سیلابونو خطر زیات دی مګر په برنۍ خوا کښې د یو هیبتناک ګړنګ شته چه یوازې په یوازی د دې ټولو خطرو سره مساوی دی.

د لارۍ ویشتونکی چه په دغه ګړنګ را برابر شی نو په روغه تیریدل، ختل او کوزیدل ورنه معجزه ګنې، په لارۍ کښې سواره کسان چه د ګړنګ حد له را ورسېږی نو هر څومره سورتونه او دعاګانې ئې چه زده وی هغه ټ.لې ختمې کړی، شش کلیمې درستې کړې او ځان په مړوو شماری، د لوی ځوان نذر ومنی او اخرت ئې سترګو ته وردیږی. په دی خپه شی چه ولی ئی وصیت نه دی کړی ولی ئی حج نه دی کړی، ولی ئی لمونځ قضا کړی، ولی ئی هغه میا صاحب او

هغه پاچا صاحب د ځان نه خپه کړی دی زما پخپله یادیږی چه کله به لاری دې ګړنګ ته نژدی کیده نو ما به تباشیر د جیب نه را وویست او د لاری په وسپنو او لرګو به می په څو څو واره ولیکل:

«یا الله خیر، خدا حافظ، یا غوث الاعظم دستګیر» ما ته دا ویل شوی وو چه سړی دا عبارات په کومه لاری ولیکی نو هغه نه اوړی رښتیا رښتیا او دروغ دروغ چه زمونږ لاری تل د ګړنګ نه سلامتې تېریدلې.

(۲)

دولس کاله پخوا د دغه کلی هوښیار او پوه خان صاحب چه هم ئی د زمانی ډېرې سړې تودې لیدلی وې او هم د خدای په لاره سم و، یوه ورځ سهار په جومات کښې خپلو کلیوالو ته وویل:

هلکو! سږکال چه دا خوړ زمونږ او ستاسی کلی ته تنبه شوی و اوورنه چپ شو دا بی څه نه دی. ما ته داسی معلومیږی لکه چه په همدغه شاوخوا کښې د کلئ د خوړ پلو دیوال ته نژدی کوم شهید پروت دی هر چا چه کومه ننبه ولیده ما ته دی ووایی دوه دری ورځی چه تیری شوی یو ببر سری غوندې سړی خان صاحب ته راغی او د شهید د ننبې د پیدا کېدو زیری ئی ورکړ.

بله ورځ د ببر سری سړی سر نور هم پسې ببر شو، څنې ئی اوږدې شوې، د سر وېښتان ئی کړی کړی شول، یو کچکول ئی غاړی ته واچولو او د کلی د خوړپلو دیوالو ته نژدی یو لوړ شان قبر ته دیره شوه. د قبر دپاسه ئی یوه سره جنډه لکه کړه او ځان ئی د شهید ملنګ کړ قبر چه زیارت شو او ټول عناصر ئی پوره شول نو د کلی خلک به ئې جوپی جوپی زیارت ته راتلل او دعا به یې ورته کوله، کال ته چه بیا د خوړ د مستی شپی راغلی او کلی ته څېرمه شوه خلک وارخطا و او نوریې په تشه دعا ډاډ ګیرنه کیده د هر چا چه څه په وسه کښې و هغه به ئی زیارت ته را ځغلول او همدا سوالونه به ئی کول «شهیده! دی خوړ ته دی زور وښیه» خوړ بیا د شهید د قبر سره ودرید او په کلی را ونه خوت. دی

حادثی نه یوازی د کلی د خلکو او زیارت په رابطه تاثیر وکړ بلکه د ملنګ او د شهید په علائقو کښې ئی هم یوه تازګی پیدا کړه. ملنګ توب په مجاورتوب بدل شو. که پخوا به شهید د ملنګ روح له قوت ورکاوه اوس ئی ملا هم تړی او جیب ئی هم ډکوی. د لویو کسانو په خواپوری چه سړی پریوزی بی څه خوئی نه پریږدی د خوږ د مستیۍ د شپو نه برسېره به هم کلیوال زیارت له تلل راتلل هلکانو به ښځی غوښتی، نجونو به میړونه، میړو ښو به زانګو اچولی اولاد به ئی غوښته پنوبه نذرونه منل چه ګرانی شی د چا به چه سره مخه وه هغوی به د زیارت خاور په ځان پوروی منبلی چه ښه شي، مرادونه به چه تر سره شول نو په زیارت کښې به نذر پخېدلو او خلک به پری را ټولیدل د دی ټولو واقعاتو نګرانی به ببر سری ملنګ مجاور کوله. همدی راشه درشه هغه مجبور کړ چه د زیارت سره یوه کوټه هم جوړه کړی او هلته د «مراجعینو» او «مشتریانو» د استقبال څه تیاری هم ونیس. د خان صاحب بیبیانې او هغه پخپله هم د شهید زیارت له همیشه تلو راتلو...

خان صاحب به تل په دی خبره د ځان سره ډېر خوشالېدلو چه د شهید قبر د ده د هڅی او باعثتیا په اثر پیدا شو او دې خبرې به ورته لا ډېره مزه ورکوله چه د شهید قبر د ده په ځمکه کښې پیدا شو...

(۳)

څومره چه د شهید اواز خپرېده او د زیات ډول ټکورئی زیاتېده په هماغه اندازه ئې چنده هم لوړېدلی. د لاری په سر به چه لاری تېرېدلی اوس به هغو سورلیو هم د زیارت سرې جندې...

د ورایه لیدلې کله کله به چه لاری د خان صاحب د کلی خوا ته د اوبو یا د دمی دپاره ودریدې نو هغو سورلیو به زیارت ته له ورا دعا کوله کومو به چه په لاری کښې پخوا هم سفر کړی و او سترګی ئی پخی شوې وې مګر نوکی سواره

به تل په منډو منډو د شهيد زيارت ته په خپله ورتلل او د خير سفر به ئې ورنه غوښتلو د ګړنګ وېرى به تل په دې دعاګانو کښې يو خاص تاثير لرلو..

طبيعى ده چه سورليو به د نذرانى په ورکړه کښې د هر چا نه زياته مېړانه ښودله. د ملنګ عائدات ورځ په ورځ زياتيدل د هغه په کړه وړه کښې کوم پدلون رانه غى مګر شتمنى ئى پټه پاتى نشوه ګروى ئې واچولې، واده ئې وکړ او ماو تا ته ئې پټ پټ قرضونه هم ورکړل. خان صاحب خو زيارت ته پوره عقيده لرله، مګر د ملنګ دومره ترقىۍ ورله خوند ورنه کړه. د يوې خوا نه د ده خپل اقتصادى حالت چندانى ښه نه و د بلې خوا نه دا خبره هم بايد په ياد ولرو چه د ده خانى د خلکو په احتياج ولاړه وه نو د دغه رفع کول د ده نفوذ ته صدمه رسول و، برسېره پر دې د زيارت جم و جوش د ده حجره او د يره هم ماته کړې وه.

هر څومره چورتونه به ئې چه ځان سره وهل د دغه کار تدبير ئې نه شو جوړولې او دا په شا راوړلې بلا يى نه شوه ورکولې.

شپې او ورځې، جومې او مياشتې خان صاحب په همدغه فکر بوخت و، او د خپلو تجربو په درياب کښې ئى د دې معمې په حل پسې غوټې وهلې.

(۴)

د خان صاحب د کلې نه يو څو ميله لرې نمر خا ته خواته ځوړې کې يوې درنې لارې تېل خلاص کړه. په هغو سړو شپو کښې چې د لاريو شمېر هم کم و، د ماښام تر تيارو پورې هيڅ موټر پيښنه ونکړه. د شپې د پاره سورليو يوې کوټنىۍ ته ځان ورساوه او هلته پرې وتل. سهار چه را پاڅيدل يوازې د غاړې جامې ئې په ځاى وى او نور ترى هر څه غلو وړى و. خبره طبعاً حکومت ته لاړه او د هغه ځاى نه سپاهيان او اوالدار د خان صاحب کلې ته راغلل او د ده په حجره کښې ئې د تحقيقاتو ټغر وغړاوه چه وهل او ټکول او نورى ټولې بې شرمىۍ ورپسى

را روانی وي او الدار خان صاحب ته وویل: «غله را پیدا کوي او که مونږ پخپله ورپسي بهږی ووهو؟».

خان صاحب د سپاهیانو خرڅ ورکړ او وعده ئي ورسره وکړه چه که په دريشپو کښي ئی د سورلیو کالی پیدا نه کړل او غل ئي حکومت ته ونه ښود ، نو بیا د هغوی خوښه چه د ده دهقانانو او ولس سره هر څه کوی.

سپاهیان لاړل خان صاحب د کلی خلک را ټول کړل او ورته ئي وویل: «هلکو ! دا غلا به ضرور پیدا کوئ، غل په تاسي کښي دی دلته خو د اسمان نه ځوک راتلي نه شي. هر څه چه شوی خیر دی غلطي له هر چا نه کېږی، توبه وباسئ او ځان د حکومت د بازخواست او د اخرت د بدی ورځي نه بچ کړئ. زه به هم ستاسي په ګناه لمن وغوړوم هر چا چه مال اخیستي وی بیګا ته دي د شهید په زیارت واچوی او ځان دي هم نه ښيي، زه به پخپله د سپاهیانو او د حکومت چاره وکړم». د ماښام تیاره چه ټینګه شه، خان صاحب خپل یو نوکر مکلف کړ چه زیارت د غرونو کوم ډډ ته پټ شي او که چا څه را وړل او هلته ئي واچول نو دی دی پری فوراً خبر کړی. شپه د نیمي نه اوښي وه، چه د تیارو د ګبدي نه یو ځوک را ووت او یو دوه اوږدو پېټي ئي په زرات کښي ګوزار کړل او خپله لارئی ونیوله.

د خان صاحب نوکر په منډه هغه خبر کړ او هغه دواړه یوه رقعه حکومت ته ولیکله چه غل د ماله سره پیدا شو سپاهیان د سهار په خړو کښي را ورسېدل او خان صاحب د ګوتو نه ونیول او په مال ئي ودرول او بیا ئی د ملنګ د کوټنۍ په دروازه ورننویستل. د ملنګ متي هماغلته وتړل شوي او مخ په حکومت روان کړی شو.

(۵)

خان صاحب چه د ملنګ نه خاطر جمع شولو د زيارت اداري او تنظيم ته ئې پام شو. د ده لومړنی اقدام دا و چه زيارت يی «مصادره» کړ، فوراً يی خپل يو ببر ږيری نوکر ته امر وکړ چه د زيارت يوه ننبه د لاريو د سرک په سر ودروی. جنډه لکه کړی، د وسپنې پنجه او سره ټوټه ورپورې وتړی او يوه کوډۍ جوړه کړی او ډېرې رنګينې ټوټی ورپورې غوته کړې. دا کار چه تمام شو خان صاحب نوکر ته ووېل چه اوږدې جامی واغوندی سر او ږېږې لوڅی کړی او په کړډۍ کښی ديره شی، هر يوه لاری چه راځی غږ دې ورباندی کوی چه: «يا الله خير... سفر بی خطر» د اصل زيارت د پاره هم خان صاحب يوه چاره وسنجوله.

د ده يو سر تنبه امام و چه هغه د لاريو سرک ته د زيارت د مرکز د نقلولو سره چه د خان صاحب اصلی آرزو وه شديد مخالفت وکړ.

د خان صاحب او د هغه تر منځه ډېری مباحثی وشوې چه تقريباً حاصل ئې داو:

د خان صاحب: دا زيارت که د لوی سرک په سر جوړ کړو. «ډير خلک ورته رسېدی شی او برکت به ئی هم مسافرو ته رسيږی او هم د کلی خلکو ته.»

ملا صاحب: زيارت د چا په خوښه نه جوړېږی. دا شهيد رحمت الله عليه همدلته پيدا شوی او همدلته ورباندې قبر جوړ شوی دی.

- دلته خو نه دی پيدا شوی خدای خبر چه اصل کښې ئی قبر چېرته و.

- خير خو مبارک هډوکی ئې همدلته پيدا شوی دی او شعری مسئله دا ده چه د يو قبر خوځول بی ضرورته جايز نه دی.

- دا هم يو ضرورت دی چه خلک ورته ښه ورسېږی.

- نه داسی نه ده ضرورت په کتابونو کښې په خپله بيان شوی دی.

- د نبی آخر زمان عليه الصلواة و السلام په شروع کښې هېڅ بی بيانه نه دی پاتی شوی.

- طریق عام یو شرعی ضرورت دی.

- طریق عام یعنی څه؟

- لویه لار.

- ولی هغه باچهی سرک تا نه لویه لاره نه ښکاري، که څنګه؟

- نه مطلب دا دی چه یوه عامه لاره په یو قبر راشی نو هغه ورته ورانیدلی شی.

- استغفر الله! لویه ځوانه را اورسیږی. چا ویلی چه مونږ د شهید قبر ورانوو. مونږ فقط د همده زیارت هغلته د هغه لوی سرک په غاړه جوړوو.

دا کار په شرع کښې ناروا دی.

دا خو د شهید درنښت دی. شهید برکت په خو هر ځای کښی یو شان وی څه دا ځای او څه هغه ځای ته په شرع کښې فلسفی لتوې او په خپل فکر پسی ګرځی ستا په دې کښې نور کار نشته دا ځمکه هم زما ده او هغه ځمکه هم زما ده زما بابا مشر خان دې خدای پاک غرق رحمت کړی هغه به ویل چه د هغه کوز ورسک څخه را پورته او د هغه بر ګړنګ څخه را ښکته د اسمان هم زمونږ دی.

ځمکه زما ده او شهید زما دی چه هر چیرته یې ښخوم، ستا پکښې کار نشته.

ښه ده ځمکه خو ستا ده، ګورو به چه څوک د نبی د شرعی پوښتنه هم کوی که نه.

دلته خان صاحب څه لږ غوندې ډیل وکړ. دی چه یو تجربه کار سړی و، د ملا صاحب د اخطار په معنی پوره ورسید.

دواړه ئی په ذهن کښې غټی غټی سپینې سپینې پکړې نری نری تبرګی او تر اوږو پوری څنی وګرځیدی.

د طالبانو د قوت او هیبت د تخیل نه دننه ولړزېد ، مګر ملا صاحب ته یې په ښکاره هېڅ و ارخطایی ونه ښوده همدومره یې وویل ښه ده ګورو ، به چه څه کېږي سبا له به سره بیا خبرې وکړو.

خان صاحب او ملا صاحب په دی سره جوړ شول چه د شهید ګټه وټه دې د دواړو شریکه وی. ملا صاحب به دا خبره د نبی په شرع برابره وګڼی چه خان صاحب د لاریو د سرک په سر د شهید جنډه او پنجه لکه کړی او یوه ښه معتبر نمایندګی پرې تاسیس کړی د دغی نمایندګی ټول کنترول به د خان صاحب په (ید با کفایت) کښې وی.

ملا صاحب به د شهید د اصلی زیارت په هغه کوټنۍ کښی واړوی چه ملنګ ورنه لاس ترلی زندان ته بوتلل شو.

هر څوک چه په دغه اصلی زیارت پېښه کوی د هغوی شکرانې او نذرانی به د خوړ د سیلاب د ورځو په شمول په ملا صاحب پورې تعلق لری.

(۲)

د خان صاحب دپاره د لاریو په سرک باندې د زیارت نمایندګی د سپینو او سرو ژرنده وه ده به شخصاً د هغه ځای اداری او تنظیم ته توجه لرله او کله کله به ئې سرک په غاړه کټ واچولو او په ډېره مزه به ئې هرې لارۍ ته کتل چه د زیارت په جنډه او کوډۍ به هرومرو ودېده او موټروان به ئی نوټ او سورلیو به ئی میده پیسی د مجاور (د خان صاحب) د پخوانی مزدور خوا ته ورګوزارولی.

په موټروانانو او سورلیو کښې دا خبره منل شوی وه چه د دغه نا اواره سرک او د دغه بیحسابه پیچومو او مخصوصاً د هغه هیبتناک او خونړۍ ګرنګ نه په سلامتی تیریدل بی د دغه شهید د برکت نه ناممکن کار دی.

خان صاحب په ځمکو باندې نوی کلاګانې واچولی اسونه ئی واخستل شاړی ئی په تقاویو باندې آپادې کړې او دبدبه ئی بی حسابه زیاته شوه، له

حکومت سره ئې هم قدر زیات او روابط ئې ټنیګ شول او نور نو د چا مجال نه و چه د ده مخی له ورشی.

(۷)

ډیر کلونه پس د سرک مخه وګرځیده. دا سرک نور متروک شو او یو بل نوی سرک جوړ شو چه نه پوهېږم په څه شی کښې د دې زاړه سرک نه ښه و، مګر حقیقت دا دی چه اوس لاری په هغه بل سرک ځی.

خان صاحب ډېری ورځی غمجن و، مګر اخر ورته دوستانو مشوره ورکړه چه د شهید برکت خو لری او نژې یو رنګه وی نو ولی خان صاحب همدغه د زاړه سرک د سر نمایندګی په همدی کم او کیف د نوی سرک سر ته نه نقلوی.

د خان صاحب دا خبره بیحده خوښه شوه او یوه ورځ یی پخپله نوی سرک ته تشریف ویوړ. و هلته یې د غره په اوچتو کمرونو کښې د سرک په سر د ډیرو هیبتناکو ګړنګونو په منځ کښې یو ځای خوښ کړ چه د زیارت نمایندګی ورپاندی بنا کړی لږې ورځی وروسته خان صاحب ته معلومه شوه چه د نوې نمایندګی حاصلات نسبت پخوانۍ ته زیات دی نو بیا ورباندی همدغه سرک چه یوه ورځ ئی ورته د دښمن د حملی د خط په سترګو کتل د لنګې غواغوندې ګران شو.

زمانه هم عجب کارونه کوي یوه ورځ خان صاحب خپلو دهقانانو ته وویل: په دغه سرک کښې چه هر سټک یوه نیزه ماتوی لکه زما په کوپړۍ چه ګوزار کوی.

د نمایندګی حاصل چه منظم شو نو یوه ورځ خان صاحب ته چا پیشنهاد وکړ چه د هغې امتیاز په اجاره ورکړی.

اوس د خان صاحب خاطر د پخوا نه هم لا ښه جمع شو او هر کال ډیرې روپۍ د دغې نمایندګې د اجاې نه د ده په خزانه کښې زیاتیږی.

(۸)

شپه ده او د خان صاحب په حجره کښې ډېر خلک ناست دی.

د چلم د لوګو په ډېوزو کښې په یوه پالنګی کټ کښې خان صاحب پلتی وهلی ښکاره کېږی، په بوندۍ سپینه ږیره کښې ګوتی وهی او ډېر په فکر کښې ډوب معلومېږی، د کټ بازو ته یوه کوچی تکیه وهلی چه همدا اوس ئې خپله قصه خلاصه کړې ده معلومیږی چه یو نوی سرک، جوړ شوی او هغه د دې ځای نه ډېر لرې دی.

ګړنګونه خو په هغه کښې هم شته، مګر نه ترې دغه کلی ښکاره کیږی او نه د زیارت غزونه.

خان صاحب د قصې د خلاصېدو نه وروسته اول خپلو کلیوالو ته وویل:

«زما په دې خبرو باور نه راځی» او بیا ئې د نوسرکونو د جوړولو «اضرار» بیان کړل او ورپسی ئې د «اسراف او تبذیر» په ذم کښې ډېرې مقولې، احادیث او آیتونه را نقل کړل. او د نوی سرک د مصارفو اټکل ئې هم کرورونو روپو ته وخېژاوه په حاضرینو کښې یو چا وویل: صاحب اول خو به خدای پاک دا خبره دروغ کړی او که بیا خدای ناخواسته رښتیا وه نو په هماغه سرک به د یو ګړنګ په سر د زیارت دپاره یوه کړډۍ جوړه کړو شهید څه لرې او څه نژدې، قربان ئې شم برکت ئې هر چېرته رسېږی او که دا ځل ستا مهربانی وی نو زه به ئې په اجاره واخلم. د شهید د قبر پوښتنه نو څوک کوی چه چېرته دی.

د خان صاحب تندی ورو رو روښانه کېدو چه اخر ئې یو تبسم هم په شونډو ښکل شو، دا تبسم د یوې ډېرې زړې خاطرې د رایادېدو نه پیدا شو خان صاحب کلونه کلونه پخوا خوب لیدلی و چه یو بختور سړی راشی په سر ئې لاس راکاږی او ورته ووائی:

«بچیه خدای دې په ځمکه کښې برکت پیدا کړه».

میراجان سیال:

مړاوی ګل

په دې نږدې ورځو کښې مو د یوه صاحب د ناروغتیا واورېده نو د هغه پوښتنې ته د یو دوه نورو ملګرو سره روان شوم.
هلته چه ورېدو د دروازې د ټکولو سره سم د صاحب نوکر راغی او مونږ ته ئې د انتظار د خونې رهنمائی وکړه، لږ ساعت وروسته بیا نوکر راغی او مونږ ئې د صاحب آیینه خانې یا ګل خانې ته بوتلو.
دا ځای ما ته بېخی نوی ؤ ځکه داسې ځای مې کله نه ولیدلی.
د کوټې ساز و باز لا پرېږده عجیبه خو دا ده چه په دې سره ژمی او کړنګه ځله کښې چه شین بوټی اډونه ښکاری دلته راز راز او ډول ډول ګلان او شنه بوټی و.
زه دې نوې عجیبه نظارې ته حیران شوم چه دا ګلان څه رنګ شنه او تازه پاتې شوی دی؟ خپلی دې حیرانتیا او بې خبری پوښتنی ته اړکړم نو له یوه ملګری څخه می پوښتنه وکړه دا څه رنګ چل دی؟ چه نور، هر څه وچ دی او دا ګلان شنه او تاند پاتی دی؟ ملګری وویل چه لږ شانتې سترګی وغړوه او ووګوره چه د دې ګلانو د ساتنی دپاره څومره بندوبس شوی دی، لاندې باندې دا د هنداری کوټه او په مینځ کښې یې لګیدلې تودنی، دا خو ستا کور نه دی چه د ډاک ژرنده ترې ډیره ښه سودمنه ده.
دا خو د ... صاحب کور دی، کور!
ایمان دی نصیب شه! خلک داسی ژوند کوی، ژوند خو د ېته وائی!

دي کښېږ صاحب د خپلو ګلانو په ليدلو او پلټنو پيل وکړ خو ناڅاپه ئې په يوه مړاوى ګل سترګى ونښتې او مؤظف نوکر ته ئى وويل چه دا ولې؟

ته د څه د پاره يې؟ دا ګل ولى مړاوى دى؟ او څه پرې شويدى؟

ښه ده ! بخت دى ويښ دى چه دا ميلمانه ناست دى چه دوى ولاړ شى بيا به زه له تا سره ګورم.

صاحب په قهر کښې ډوب د خپل نوکر په د ګلو بوخت و، ما ډېر ورو خپل ملګرى ته په غوږ کښې وويل:

ګوره ! چه د ګل د مړاوى کېدو پوښتنه دا صاحب کوى نو د دې سړى د زړه د مړاوى کېدو پوښتنه به لوى خاوند نه کوى څه؟

ملګرى راته وويل چوپ شه دا څه لګيايې ! څوک به د ګل په مړاوى کېدو ماليار نه دګى څه؟ ما ويل خو زه هم وايم چه د سړى په مړاوى کېدو به پاک خداى څوک نه ترټى څه؟ هغه وويل ګل خو ګل وى او خاوند لرى.

ما ويل دا هم سړى او د خداى مخلوق دى کنه او لوى خاوند لرى.

په دى کښې صاحب ناڅاپه د ميلمنو خوا ته مخ را وګرځاوه او زمونږ د يوه ملګرى سره ئې مخاطبه شروع کړه خو زه په دغه وخت کښې د رنګارنګ خيالاتو په طوفان کښې په دې فکر ډوب تللى وم او په زړه کښې مى دا تېريده چه ارمان په دنيا کښې د مړاوى ګل په اندازه د مړاوو او خپه زړونو پوښتنه هم کېدلى نو د مظلومانو چغې او د ظالمانو د کردار د کرکى نه ډک او زړه غوڅوونکى مناظر به چا نه ليدل.

محمد ارسلان سلیمی:

غازی محمد جانخان

د عېسوی حساب ۱۸۷۹ کال و په دغه کال کښې د کورنو جګړو ځپلی او استعمار ټوټې ټوټې کړې افغانستان د پایتخت (کابل) په عسکری منصب دارانو کښې (د محمد جانخان وردک) په نامه د توپ خانې یو جرنیل و چه وروسته بیا د غازی محمد جانخان په نامه مشهور شو ده له خپل ملک او خپل ولس سره بې اندازې زیاته مینه لرله...

دا وخت د غربی استعمار ښامار د هند لویه او ارته مځکه د خپل ستونی نه تیره کړې وه او خوله یې د ګران افغانستان نغرلو ته هم را اچوله پېښور او کویټه یې ترې شوکولی وو او د خیبر او بولان د هضمولو په هڅه کښې وو...

د افغانستان په زړه (کابل) کښې د سرو ګوره ګانو فوځونو غوبل جوړ کړی و...، د ټول ملک د تباهی او د ټول افغان ملت د ابدی غلامۍ او مریی توب سخت خطر و... پادشاه د خپلې کمزورۍ په نتیجه کښې د پیرنګیانو په لاسو کښې بندی و او د واکمنې کورنۍ د افرادو تر منځ به ملک کښې د واک اختیار د خپلو لو په غرض نه ختمیدونکی جګړې روانې وې.. د یوې کورنۍ د افرادو د ځانګړو او شخصې غرضونو د سرکولو دپاره په ټول ملک کښې د بی اتفاقیو او شخړو اور بل و... انګریزی استعمار هم د خپلې کامیابۍ په غرض دغه اور ته ببوزی واهه او هغه د لوګی د پردې تر شا پله پسی را وړاندې کیده او د لوی

اما کمزوری شوی افغانستان د وجود نه يې ټوټه ټوټه بيلوله او د خپلې هندی مستعمرې په پيښکو لمنو پوری يې ورتپله..

په داسی خطرناک وخت او دا راز تياره محيط او محاول کښې ځمونږ ځلی جرنيل (محمد جانخان) د خپلی مقدسی عسکری وظيفې او د خپل ډېر درانه مسؤليت احساس د اشتعال داسی درجی ته رسولی و چه د قام او ولس د ډيرو ساده مغزو او مړو احساساتو لرونکی افراد يی هم په شور ورسره راوستل..

زلمی جرنيل لاان د هغه وخته دغه خطر ليد چه د پيرنګی فوځونه کابل ته نه وو را رسيدلی دی به ډېر ځله په نيمه شپه کښې په ډېر اضطراب له خوبه را پاځيد خپلو توپونو ته به ورغی پاکول به يی لاسونه به يی پری وهل او ښکلول به يې.. کله به يې د نيمی شپې په تپه تياره کښې چه واوری به هم وربدلې خپل توپونه را ويستل يوی بلی خوا ته به يې ګرزول په لوړو به پی خيژول غرونو ته به يی پورته کول او بيا به يی کندو او ژورو ته کوزول.. خلکو ته به د ده دا شان کارونه نا آشنا او د ليونو شانته ښکاريدل او په مطلب به يې نه پوهيدل.. خو حقيقت دا و چه د جرنيل محمد جانخان زړه د خپل لوی افغان او ستر افغانستان د ټکړی ټکړی د خطر په را رسيدو دومره پريشانه او مضطرب شوی و چه شپه او ورځ او غرونه او کندې يې په نظر کښې يو شان ښکاريدل.. د هغه سره د خپل ځان او خپلی کورنۍ غم نه وو هغه د کوم مقام او موقعيت يا د کومی رتبی او درجی د ګټلو خواهش نه درلود... د هغهٔ فکر او ارزو دومره لوړ او عالی و چه دا شيان ورته ډير سپک او حقير ښکاريدل.. د هغه سره د ټول ملک لوی افغان او ستر افغانستان غم و... هغه ته ځرګنده و چه د ملک ننګ شرافت او آزادی تر اوسه هم د ټول افغان د اتفاق متحد مټ په زور ساتل شوی او اوس هم د ټول افغان د متحد مټ زور په کار دی چه د خپل پلار نيکه ټاټوبی وساتی او افغانی پګړۍ پرې نږدی چه د انګريزی استعمار د اسونو په پښو کښې په مځکه پريوزی..

ځمونږ غازی جرنیل د (ګوربت) نومی غره په لمنه کښې زیږیدلی او لوبېدلی و او غوښتل یې چه د (ګوربت) یعنی (عقاب) په څیر خپل ټاټوبی او وطن د خپل ګران ولس او لوی افغان آزادی وساتی.

جرنیل محمد جانخان تر هغه وخته لا ځینو ساده ګانو ښه نه پېژاند چه تر څو د افغانستان ښکلی او ګران مرکز (کابل) د انګریزی فوځونو د اسونو تر پښنو لاندې شوی نه و... په دغه وخت کښې د زلمی جرنیل د صبر کنډول بیخی ډک شو ځکه چه په ګران افغانستان کښې استعماری پوځونو غوبل جوړ کړی و، د ده ښکلی توپونه د بابر د غونډۍ په سر کښې و او د دښمن په لاسو کښې او دی د کابل نه لرې د (وردګو) په منځ په خپله کلا کښې د ملک نه د دښمن د شړلو او خپل قام او ولس ته د نجات ورکولو په فکر کښې ډوب و... دلرې نژدې ځایو څخه د افغانی ځلمیانو «ډلی ډلې د جرنیل ځای ته ورغونډیدل او په دې ترتیب د استعمار نه د وطن د نجات دپاره لوی لښکر جوړ شو... د لښکر شمېر چه د شلو دیرشو زرو کسو نه زیات شو او جرنیل ته دا یقین وشو چه د هیواد نه د دښمن دشړلو دپاره کافی ځلمیان غونډ شویدی نو یی ډیل ونه کړ او سم د لاسه د کابل په لور روان شول...»

د غازیانو او استعماری فوځونو ترمنځ پله پسی او ډېر خونړی جنګونه وشول خو دښمن بالاخره د جرنیل د لښکرو سیلاب ته ټینګ نه شو او داسی ماتی یې وکړه چه بیا یی د همیشه دپاره (کابل) ته شا واړوله...

دا وخت هر چا ته دا حقیقت پوره پوره څرګنده شوه چه غازی محمد جانخان لیونی نه بلکه رښتینی هوښیار دی ځکه هغه د دغه وطنی جنګ په ګټلو سره دا حقیقت څرګند کړ چه د ټول افغان سره یو کیدل او د یوه مقصد دپاره په یوه لاره روانېدل دومره لوی او ستر طاقت دی چه په هر ډول اړیکیو او مشکلاتو بریالی کېدای شی.

ګلاب ننګرهاری

نوی کال

نوی کال نوې آرزو ، نوی ټکل، او نوی ژوند ځومره خوارۀ ټکی دی...
ږنیادم په نوی ځومره مین دی زړه پسخوی شوق پاروی او اعصاب تخنوی.
انسان تحول پرست دی... ځکه چه طبیعت د تحول مورده...
نوی د زاړه تحول نه پس راحی ځکه خو:
انسان تحول خوښوی.
دا دنیا د تحول ده تحول باندې ودانه.
خوږ او تریخ به څنګه پېژنی...؟
تور او اسپین به په څه شان ښېلوی او د نوی، زاړه فرق به په څه راځې...؟؟
په تحول !
نوی کال یو تحول دی... بهار یو تحول دی... او د زاړه د تحول نه وروسته یو نوی تحول دی.
نوی کال.
نوی غم که نوی خوشحالی؟؟ که ځوک وغواړی که نه !... او د چا زړه ښه شی که بد... خو طبیعت خپل پخوانی چیلنج یعنی د زندګۍ زوړ سوال په کال کښې یو ځل نوی کوی.
پسرلی د ژوندانه د شباب د غروضې موسم دی، په دی عظیمه مظاهره کښې د طبیعت د تخلیق ټولې نمونې د دې سوال اوربدو دپاره حاضریږی.

په چا غم وي... په چا ښادي وي... څوک ژاړي او څوک خاندي... خو فضا ورته داسې په ننداره کښې وازه خوله حېرانه او وارخطا وی لکه د انسان لاس ته د طبیعت ګریوان په یوه کال کښې د بهار او خزان دوه انقلابونه د طبیعت دوه سترګې دی داسی دوه سترګې چه په یوه ژاړی او په بله خاندی.

پسرلی او منی د ژوندانه دوه تصویرونه دی.

د چا په زړه کښې چه آرزو او مینه ده او په سینه کښې ئې د ژوند د مینې ګرمی ده نو د هغه د امیدونو غوټۍ سمسور او زیړی ګلونه دی. خو زار د هغو چه سرد جوش دی، د هغوی د ژوندانه پاڼې زیړې شی او ورژیږی.

هغوی چه په زړونو کښې آرزو او د آرزو دپاره دقربانۍ اراده او د متهو طاقت نه لری د غوټۍ او ګل د لطف او کیف نه بېخبره دی. ژوند د هغوی دپاره غم او د اوښو پېټی دی. او څکه خو د دې تول عرصات له خوا په مرګ او فنا محکومېږی.

کوم ژوند دی چه په بهار کښې خوځند او هنګامه خېز نه دی.

پسرلی د نشأت طراوت او سینګاریو داسی متحرک موسم دی چه پکښې وچ خوړونه وبهېږی...

سیندونه څپاند او طوفانی شی... د ښایسته ګلونو او کوکیو بوټی په مزه مزه د ارتقا مزل را واخلی غوټۍ شی، ګل شی، سترګی وغړوی... دنیا ته وګوری... څانته مخ واړوی... ومسېږی او د خپل جمال په نشه کښې په قهقهو سر شی.

قطره او شبنم د څمکی اسمان د عالمونو منځ کښې د باخبرۍ ساتلو دپاره څنګه سترې او خوځنده ده.

پیغلې د څومره رنګینو او ګلپو شو ارزوګانو په پدرګه ښار سپیره پرېږدی او بیدیا ښار کاندی.

نسیم د رنګونو د قافلو نه د خوشبوئی جوپې بار کاندی او فضا ټوله شرابی شرابی شی.

حرکت د خیر او برکت دوهم نوم دی... ولی ښه حرکت... منظم حرکت حسن او جمال څومره شوق انګیز دی...

بی شرابو مستی د جمال خاصه ده... بی اوره سیځل د حسن کار دی او بې تیغه حلالول د ښکلا جامه ده.

بهار په آرزوګانو کښې نوی کشش واچوی... نوی شوقونه مست کاندی. صبر وقاربړی او د خود داری فال بدل شی.

هر ګل ته د یار د سترګو کتل، هر تاک ته ګیلاس نیول... هره سپوږمۍ د یو شرابی شباب د رقص نندارې ته رابلل... د هر ګلبوټې سیوری د یوې ګلعذاری د رازو نیاز دپاره خوښول.

هر چمن د یو جانانه ګلګشت فرش ګڼل... هر آپشار ته د خپلو شبابی تقاضو بهیر ویل آزاد او معصوم ستوری دیو مغرور حسن د غاړی په هار کښې بندول... د پسرلی دا عالم عالم کیفیتونه د چا د شباب ترانه خیالول... او د طبیعت دا ټولې رنګینی د یوې شهی د ښکلا تصویر فرضول د داسی نړېدلې رومانی دنیا کاینات دی چه هغه اوس بالکل بوډۍ ده او مخ ئې د لیدلو نه دی.

نوې دنیا نوې لیلاوې لری... د بهارونو کاینات د دې لیلې په زلفو کښې ګیردی.

د دې لیلی د وصال شرط ډیر ساده او بسیط مګر همت ازمای دی.

د ژوند مینه... د ژوند آرزو... د قربانۍ جذبه... د همنوعۍ احساس، د مسئولیت خیال ژوندی زړه... د اخلاص رڼا... او د یقین رهبری د یو قوی حرکت په ملګرتیا... داسې حرکت چه منظم وی او پس له غوره فکره وی ځکه چه: د بهار حرکت پس له کاله وی...

دا دی د نوې لیلی د وصال شرط، د دې شرط په پوره کولو کښې ای قامه ولسه ! ! ای د قام او وطن شاعره ! او ای د ملت رهبر او لیډره ! ! شاته مه ګوره، زاړه غمونه مه شماره، د نویو خوشحالیو فکر وکړه.

چا ستا د آرزوګانو حوصله افزائی وکړه؟ او چا ستا د حق په ځای کښې په کلمه ګوتی کېښودې.

وطن د یو ابدی او بې خزانه پسرلې انتظار آرزو کوی. د پښتنانه بابا لکونه ځامن پخپلو خولو کښې ډوب دی او پخپلو غوړو کښې پخېږی؟ هغوی پسرلی ته نشی کتی؟؟ د هغو د پیغلو برخه په دې بهار کښې نشته؟ دی ته خپه ئی !؟؟ دا ډېرې آسانی خبرې دې... دا ټولې خبری ستا په عزم ارادې او ستا په آرزو او حرکت پورې غوته دی.

بهار به د هغوی کاله ته سلامی ورشی... د پسرلی ګلونه به د هغوی د پېغلو زلفې څه چه پښې به ئی ښکل کړی خو که چا یو ځل د نوې لیلی زلفو ته د زنګلو دپاره ځان ورساوه.

ولی که داسی ونه شی نو، پسرلی د طبیعت د اړخ یو معمولی بدلون و، راغی او تیر شو... د تاریخ د پګړۍ یوول زیات شو... د سینما د یوې پردې ننداره دی وکړه او پناه شوه... دنیا لکه څنګه چه ټول عمر په ځان پورې خاندې... هر سهار د ندامت او پښیمانۍ نه ګریوان څیروی... هر ماښام پخپله بده ورځ ماتم کوی، دغسی په کال کښې یو ځل تا پوری هم خاندی، دې خندا له د فرشتو د عصمتونو ناموس د جنتی حورو د ښکلا پیغمبران او د طبیعت خلقتونو شهکارۍ او رنګینۍ راولی د دې خندا ختم په ژړا دی خو هغه وخت مو هیڅ د لاسه نه کیږی او لاس تر زنې به ناست یو...

د ستورو د لمر سلا ده وینښ شه ! د سرو ګلو اقتضا ده وینښ شه !
سیلۍ به دې واړه ساګ یوسی ای بیخوده نامراده وینښ شه !

کابل - ۱۳۳۵

نېک محمد «پکتیانی»

پښتنه مېرمن

شیرین زمونږ د کلی یو دروند سپین میری و، ښه شته ئې لرل، په خپل چم ګاونډ کښې ئې نوم لاره قرض دار او احتیاج نه ؤ، په خپل محیط کښې د مځکی او مال له خوا پوره ؤ، د مېلمه عزت او ډوډی ته ښه رسیدلی شو، د خوار، غریب سره یې مرسته هم کوله. شېرین سپین ږیری و او اخر چه انسان په کومه لاره یون کوی، ده هم وکړ یوازې یو زوی چه یار دل نومېده ورڅخه پاتې شو.

یاردل مروجه لوست کړې و، او په خپل محیط کښې د سواد خاوند او د رحمان بابا په دېوان ډېر مین و.

د یاردل ځوانې هم ځوانې وه، میلمه پالنه، د خپلو سره ښه ګذاره او سلوک، خوږه ژبه، وېړه تنده او ښایسته خندا او ښه به تل له ده سره وه.

د پلار له مړینې نه وروسته خپلو خپلوانو یاردل ته د واده کولو خبرې کولې یاردل به په خندا ورته وویل چه واده کول اسان کار دی، مګر دا د عمر مسئله ده په دې کښې فکر کول په کار دی چه بیا سړی په خپلو کړو پښېمانه نه وی او مونږ پښتانه خو دا عنعنه لرو چه بیا ښځه پریښودلې هم نشو د یو کال نه وروسته زمونږ د کلی نه تقریباً څلور میله بریه (اتمانې) کښې یاردل چه په څه پسی ګرزیده هغه ئې بیا مونده، یارګل (تماس) ته څو جرګې ور ولېږلې او د ده لور یې وغوښتله او اخر کښې ئی د رسم او رواج سره موافقه راغله.

د یاردل اوښکې واده زما په زړه دی ځکه هغه وخت زه کمکی وم او مونږه همزولو دومره خوشحالی او مستی پکښې کړې وی چه حساب یې نه ؤ.

دا می هم په یاد دی چه زه خپله هم له (خېښې)[1] سره اتمانې ته تللی وم او په سبا د تماس تره مونږ ته لونګۍ راکړې او بېرته کوروته راغلو.

د واده ورځ می ښه یاده ده څه وخت چه له اتمانی څخه مو ناوې له ورا سره راوستله د لارې د کلیو ښځې به را ووتلې او د ناوې مخ به ئی کوت، مونږ واړه خو آزاد وو مونږ به هم د ښځو په ډله کښې د ناوې مخ وکوت او رښتیا چه ناوې د ناوې توب په دړیو او سرو شنو ټکریو او رویمالونو ځومره ښه ښکاری او پسول ئی څومره د خوند آوازونه کوی چه هېڅ ساز او موسیقی کښې هغه کیف او مزه نه وی.

ښځو به چه د ناوې مخ ولیدنو وبه ئې ویل چه:

د ګل غوندې ښایسته ناوې ده، د مور دپروزی شی مبارک شه...

هغه شپه چه ناوې کلی ته راوړه شوه ډمانو سازونه او سندرې غړولې، زلمیو او سپین ږیرو او ښځو او جنکیو اتڼونه اچولی و او له داریا سره یې بدلې ویلې. مونږ هلکان خو بیخی مست وو، هری خوا ته منډې تړې وې بڼې او فکرونه یو مخیز د خوښۍ خوښۍ وو.

کله به مو د سندرغاړو آواز او سازو ته غوږ نیوه او بیا به مو د اتڼ ننداره کوله او کله به د ښځو په اتڼ او بدلو ورګډ شولو هغه شپه تر سبا پورې د خوشحالیو او مستیو حساب نه و.

1– خېښه یو پښتنی دود دی چه له واده نه یوه هفته مخکښې د زوم کوره یوه نژدې مېرمن چه اغلب خور، ترور یا داسی نژدې له پنځلس شل کسو سره د ناوې کره ځی او د خېښی وظیفه دا وی چه د ناوې د راوړو ترتیبات نیسی خېښه د ناوې تر راوړلو پاتې کېږی او ورسره تللی نفر سبا بېرته کور ته ځی.

د نکاح شپه مې هم ښه یاد ده چه اخوند صاحب په مجلس کښې حاضر و، له شاهدانو څخه ئې پوښتنې کولې او بیا وروسته ئې څو ایاتونه ولوستل او نکاح وتړله شوه او هر یو به یاردل ته مبارکی ورکوله.

یاردل او بنګښه ډېر سره خوشاله و او له خپل ژونده دومره راضي و او دومره یو په بل مین وو د ځینو خو به رخه راتله شاید د طبیعت هم رخه پیدا شوې وی ځکه چه طبیعت تل د خوښیو سپینې پریکوی...

یاردل د سپرلۍ ښه اس لاره، د ښکار ډېر شوقی وښکاری ټوپکونه او د هغه سامان به ئې له ځان سره ساتل د ښکاری ټوپک کارتوس په ده خپله ډکول، دارو، چرې او پټاقۍ به ورسره وې.

او چه کله به وزګار شو، نو بیا به ئې د کارتوسو په ډکولو پیل وکړ.

یوه ورځ په معمول ډول یاردل د کارتوسو ډکولو سامان له کوره واخیست او د کلی چوترې ته ووت چه هلته په کار بوخت شی.

چوتره د کلی سره جوخته سهیل ته واقع وه، د چوترې ساحه ارته وه ګڼ سپیدارونه ولاړو.

د چوترې د قبلی خوا ځینی حصه جومات وه، چه د محراب په ځای یوه تیږه هلته ایښودل شوې وه، د جومات په منځ کښې میده سال غوړیدلی و، داوړی او ګرمو ورځو کښې به لمونځونه هملته کېدل او د چوترې شرقي خوا د خبرو او مجلس ځاي و، زلمیانو به چلم دلته څکاوه او ګپ شپ به ئی لګاوه.

چوترې ښه ګڼ سیوری لاره او یو لښتی هم د ونو بېخ بېخ کښې پکښې تېر شوی و او د لښتی په غاړه د اودسونو کولو مناسب ځایونه جوړ شوی و.

یاردل هم د جوترې په شرقی خوا کښې د ونې لاندې په کارتوسو ډکولو پیل وکړ.

یاردل خو تل د کارتوسو د ډکولو کار کړی و، خو کله بده پېښه نه وه شوې او پدې ورځ یې هم په معمولي ډول د کارتوسو د ډکولو په کار لاس پورې کړ.

دا ځل... هو دا ځل... د یاردل د یو عالم خوښۍ او په زړه پورې د خوشحالیو ژوند، طبیعت نشو زغملی، د یوې پټاقۍ له چاودلو او جرقې څخه هغه دارو چه ورته پراته وو اور واخسته او داسې پېښه ورڅخه وشوه چه زړوټکانونه وخوړل، سترګو اوښکې وبهولې احساسات ولړزیدل...

یاردل ډیره موده بستری و د ژوند تمه ئې زښته کمه وه،

خو بنګښې ئې داسی خدمت وکړ چه سړی ورته حیران شی شپه او ورځ ئې په ځان ترخه کړې وه او د یاردل د ښه کېدلو کوښښونه ئې کول څه موده وروسته یاردل مرګه بچ شو د کښېناستلو او ورپسی د ولاړېدو شو.

کومه ورځ یاردل خپل مخ په خپله مینځه خوچه لپه ئې په مخ را تېره کړه او د لاس په لمس ئې د مخ لوړې ژورې او د تلو سترګو کاسی ځانته معلومې کړې نو پوه شوه چه څه لوبې را شوی دی.

یو څو ورځې پس ئې بنګښې ته وویل چه:

زړه مې غواړی چه پلار دې تماس کاکا او ستار ورونه او زما د تره زامن یوه شپه مېلمانه کړو.

زه خدای له مرګه بچ کړم او ګپ شپ به هم ولګوو.

یوه شپه د بنګښې پلار او ورونه د تره زامن د یاردل کره را ټول او د یاردل د ښه کېدلو شکرونه ئې کول.

دې منځ کښې یوازې یوه سینه وه چه په هغه کښې پټ طوفان او زورور شور جوړ کړی و. له ډوډۍ خوړلو او خبرو اترو وروسته یاردل په خبرو شو او وئې ویل:

«د دې مجلس له جوړېدلو زما یو خاص مقصد و چه هغه زه تاسی ته ووایم، خو خواهش کوم زما خبرې به په سړه سینه او سنجش واورئ دا مقصد

زما په نزد زښت مهم او حساس دی او امید دی، د عقل او فکر په بدلولو داسی نتیجي ته ورسیږو چه هم خدای خوښ وی او انسانیت ته صدمه و نه رسیږی»
تماس کاکا پوښتنه ورڅخه وکړه چه:
«هر څه چه دي په زړه کښې دی هغه موږ ته ووایه، مونږ به ئې ضرور واورو او په اطرافو کښې به ئې فکر وزغلوو. بیا به نتیجه ورڅخه اخلو».
یاردل: «د تاسي شکر سترګی په ځای دی، زما اوسنی حال نشی درک کولی البته د کامی او خپلوۍ او انسانی عاطفې او احساساتو له کبله به زه ستاسی په نزد قایل رحم او د زړه سوی وړ یم، خو زما حال په خپله زما په نزد بل ډول دی.
ځکه ما سترګی لرلې د شپې د شنه آسمان په ستر سیند کښې می د ستورو سترګکونه لیدلی د سباوون شفق تر هغه وخته چه نمر به دغو ګیری(1) نه پنا کېده او زړی وړانګې به ئې د سروتی(2) او مچلغو په غره لاوی ما لیدلې، د ورځی په رڼا کښې چه تر کومه حده نظر لګی، هر څه به ما لیدل هغه وخت په دې خوند نه پوهېدم مګر اوس پوهېږ چه په دې لیدلو کښې څومره خوندونه و.
د سپوږمۍ په شپو به زه له کوره را وتلم په مزه مزه به پټیو کښې ګرزېدلم او له کیفه ډکو خیالاتو کښې به غرق وم او په زړه کښې به مې له سپوږمۍ سره رازونه او نیازونه کول او دا لنډۍ به می ویله:
سپوږمۍ د خدای روی می دروړی   په دوو مینو پسی مه وړه مشعلونه

1– غوګیری او سروتی د غرو نومونه دی.

2– غوګیری او سروتی د غرو نومونه دی.

د پسرلی ننداړتون، د کوچیانو بهیرونه، د رمو قطارونه، د زانو پروازونه، د ښتو شنلیو د سرو شنو ژیړو ګلانو جم و جوش او مستی او داسی نور واړه ما لیدل.

زه ښکاری وم د زرکې او سوی وو،ړ حرکت به می هم څاره.

زه په ښایست او رنګ مین وم د دنیا په کیف او رنګ او ښه او بد هغه څوک پوهېدلی شی چه سترګی لری.

د رحمان بابا دېوان او نور کتابونه به زه څه اوس لولم.

اصلی ښکلا دا ده چه ما سترګی لرلای او هر څه می لیدلای، کاشکی له موره ړوند پیدا وای چه هېڅ نه وای راته معلوم نو هېڅ به می هم نه ولیدلی، ولی اوس خو زما زړه په سینه کښې دومره تنګی کوی چه هغه یوازې زه او بس زه درک کولی شم...»

تماس او نورو ورته وویل:

«یاردله ! زمونږ زړونه ولې څوروې، البته خدای ته به داسی منظوره وه، بنده خو په هر حال باید صابر وی».

یاردل بیا خپلو خبرو ته دوام ورکړ وې ویل:

«یوه حساسه خبره ده پخوا به زما فکر له نظر سره هرې خوا ته پاشان کېده او هېڅ کله هم په سینه کښې داسی لکه بندی مرغۍ نه وراګیر شوی اوس زما فکر تل له خپل زړه او زړو خاطراتو سره دی، نو ما په پوره حوصله په زړه کښې فکر او سنجش کړی او له هغه څخه می یوه نتیجه لاس ته راوستلې او هغه به زه تاسې ته ووایم، ګوندې تاسی هم قناعت راسره وکړئ نو زه دې نتیجې ته رسیدلی یم چه د ځان د خوښۍ له پاره د بل انسان ژوند خرابول یا هغه ته صدمه رسول ظلم او له انسانیت څخه وتلی کار ګڼم نو دا څه انسانیت به وی چه انسان دې بل انسان سره ظلم او د هغه په حق دې تېری او د هغه په آرزوګانو او غوښتنو دې خاورې واړوی.

هو ! زه ړوندیم خو چه کله په خپل مخ لاسونه را تېر کړم دا راته معلومه شي چه د لیدلو نه یم.

څه چه مقدرو هغه وشول نو ما دا پریکړه کړې چه د ځان له پاره د هغه چا چه ما ته ئې زښت قدر او ارزش لاره او زما د ژوند څه پانګه وه یوازی همدا وه یعنی د ځان دپاره د بنګښې عمر نه تباه کوم.

ما په ډېر شوق و ذوق واده وکړ او د ښو شپو ورځو امیدونه راسره و – آرزوګانې می لرلې، خو د خدای وېره دنیا راباندی تپه تیاره شوه لکه تولی توی یوورې.

نو ما د ځان سره داسی فیصله کړې چه بنګښنه آزاده کړم، چه په خپل زړه او خوښه ژوند وکړی.

که څه هم تاسی به زما نظریه په دې رده کړئ چه په پښتنو کښې دا ځلی نشته. ولې زه خو هم له زړه سره څه سلا او مصلحت لرم نو د ځان له پاره هغه هم داسی ځان چه هېڅ درد نشی دوا کولی؛ د ګرانې بنګښې عمر چه له هر څه راته ګرانه ده ولې بربادوم او که زه بنګښنه آزاده کړم او د خپل زړه ژوند ته ئې پرېږدم، نو څوک به ما په څه ملامتوی. په داسی ملامتو او پېغورونو سترګې شرمېږی، نو زه خو سترګی هم اوس نلرم، د خلکو د ملامتو او پېغورونو پروا به څه کوم.

بنګښنه به زما له جایداده پوره برخه اخلی او څه نور به می د تره زامنو ته ورکړی شی او معمولی دومره څه چه زه مړ شم چه د کفن او خیر و خیرات کفایت وکړی شی هغه به له چا سره امانتی وی هر وخت می چه سا وسپارله بیا به د هغه نه زما د ګور کفن سرشته کوی، نو زما فکر او قرار داسی وچه درته ومی ویل».

د حاضرینو سترګی یو بل ته واوښتې په دې خبرو لکه چه حیران شوی غوندې وی او بی خبره او بې مقدمی راګیر شوی و او دې ته ئې انتظار وییست چۀ د دې خبرو ځواب به څوک وائې.

غیر تماس کاکا یاردل ته مخ واړاوه وې ویل:

«مونږ ستا دردناکې خبرې واورېدلې خو د یوې پوښتنې ځواب راکړه هغه دا چه:

تا او بنګښې په دې باره کښې مصلحت، سلا او مشوره سره کړې ده که نه؟»

یاردل ویل: «ما له دې اوس څخه پرته بیا په دې باره کښې تکی هم له خولې نه نه دی ایستلی ما تاسی د همدې خبرو له پاره راغوښتی وئ چه درته ومی ویل» تماس د خپلی لور خوا ته مخ واړاوه او پوښتنه ئی ورڅخه وکړه:

«لوری ! د یاردل خبری خو پوره او ټولې تا واورېدلې او دا موضوع هم پخپله تا پورې اړه لری یاردل خو د یوې انسانی وظیفې سرته رسولو له امله خپله غاړه خلاصول غواړی ته په دې باره کښې څه فکر لرې او څه وایې؟».

بنګښې په ژړه غونی آواز او ډکی مرۍ د خپل پلار ځواب داسی ورکړ:

«پلاره ! زه خو دې نه مخکښې د یاردل په دې فکر نه وم خبره او دا اوس ستاسی د وړاندې لګیا شوی دی، هغه وخت چه یاردل ښه ځوانی لرله او سترګې ئې جوړې وې زما د عمر تړون ورسره وشو زه هغه وخت ورسره خوښه وم او ګذاره می ورسره کوله، خو اوس چه دی له سترګو خلاص شو او معیوبه شو، نو ګذاره به نه ورسره کوم او خوښه به نه یم؟ دا خبری بیخی بیځایه دی پښتنی به مرورې شی، یاردل خو اوس لا د خدای فضل ژوندی په کور کښې راته ناست دی نو خدای دې نکړی که یاردل مړ هم وای په ما بل میړه ورور دی او تر څو چه ژوندۍ وای ما به د یاردل نوم په عزت او شرافت ساتلی وای ولی اوس خو د دې خبرو هېڅ حاجت نه پاتې کیږی او یاردل شکر ژوندی دی او زما په نظر له هغه پخوانی یاردل څخه نن زیات قدرمن ښکاری ځکه چه پخوا یوازی مینه وه او نن مینی او ترحم دواړو لاسونه سره ورکړی او زما سر یې د یاردل په وړاندی

ټيټ کړې دی. د جلا والی فکر شيطان په خوب کښې هم زما په مغزو کښې نشی ننيستلی.

يو حل خو زما د ژوند ترون له ياردل سره شوی د بل سره نشی نوی کېدلی.

که ياردل دې صدمی مايوس کړې وی نو زه د يوې ښتنی او د عمر د ملګری په حيث ډاډ ورکوم چه دا سودا له زړه څخه وباسی زه به په شرافت او صداقت د ده او د ده د مال، دولت ساتنه کوم.

زه به د ده د نوم او ناموس ساتنه کوم.

زه به ټول کړاو په خپله غاړه واخلم.

آخر مونږ له څه نه تنګ يو؟

شکر هرڅه شته احتياج نه يو د چا پور هم را باندې نشته البته که زما نه څه سهوه هم شوی وی چه زه به نه يم پرې پوهېدلې يا کومی خبرې دی ځورولی وی، نو ما به وبښی کنه زه خو به داسی خبره يا حرکت ونه کړم چه په هغه ياردل خپه او يا له ژوند څخه مايوسه او په زړه موړ شی.

داسی پېښې واقع کېږی، چاره نه وی او که دا کار ممکن وای ما به خپلې دواړه سترګې ياردل ته ورکړې وای زما دا سرې خواهم ياردل دی، نو دی نبايد داسی ويرجن او زړه ماتوونکی فکرونه مغزو کښې ځای کړی. نور نو څه ووايم خو دا می واورئ چه زما ژوند له ياردل سره تړلی دی که د ده کور نه وی خوښ په زيارتونو ګرزی، نو ما به ئې هم لاس نيولی وی ورسره يوځای به يم، زه ياردل نشم پرېښودلی او نه ورڅخه جلا کېدلی شم».

تماس او نورو حاضرينو د شاباس او آفرين غږونه پورته کړه تماس ورته وويل چه: «لورې عمر دې ډېر شه، که تا د کوم غلط فکر اظهار کړای وای، په خدای قسم دی چه له خپله لاسه به می د مرګ سزا درکړې وه، خو اوس نو زه په جګه غاړه دا وايم چه بنګښه زما ګرانه او ښتنه لور ده».

تماس بيا ياردل ته مخ واړاوه:

یاردله زویه ته مایسه کیږه مه دا څه چه در پیښنه شوه، تقدیر به داسی و امید لرم زما لور به ستا عزت او قدر کوی، تا به نه خپه کوی د ژوند په چارو کښې به مونږ هم او د تره زامن دې هم مرسته درسره کوو که خدای زوی درکړ بیا دا چرتونه ټول تش او په خپله به دې له مغزو څخه منديې کړی ته تل دا کوښښ وکړه چه دا فکر بیخی ستا له مغزو څخه ووځی.

یاردل له لوی اسویلی کښلو وروسته وویل:

زه مو په خپلو خبرو ستومانه کړم ما چه څه مخ کښې وویل د کوم خپګان او زړه پدی په اثر نه و بلکه ما ما سره یوازی دا فکر و چه بنګښنه په ما زښته ګرانه ده له دې جلا کیدل ما ته د روح او بدن جدایی ښکاری د همدې زیاتی علاقې او ګرانښت له کبله و چه ما د خپل ځان له پاره د دې ژوند نه غوښت چه خراب او برباد کړم.

له بنګښې څخه عفو غواړم چه زما خبرو به د دې زړه ته صدمه رسولې وی.

مجلس هغه شپه په دعا او خوښۍ پای ته ورسید بنګښې به د یاردل زښت دارمدار کاوه د یاردل هر څه کار جوړو، او څه چه کم و هغه دوه سترګې وې د یاردل نور ژوند جوړو.

پښتنی مېرمنې:

پښتنانه باید په تا افتخار وکړی!

الفت:

ملیت او ملي استقلال

هغه وخت چې يو کوچنی ماشوم په خبرونه پوهيږي او خبرې نه شي کولی نود مور او پلار نومونه هم نه پېژني او په ذهن کې يې دخپل اوپردي مفهوم نه وي ناست دکورنۍ او قبيلې دقام اوملت څه فکر له ده سره نه وي اوله دغو الفاظو سره وروسته اشناشي، مګر په همدغه حا ل کې هم دومره تمېزلري چې خپله مور پېژني اوخپل پلار هم نه غلطوي.

دا دپوهې لومړی نښه ده چې دماشوم په سترګو کې ظهور کوي او دايره يې ورځ په ورځ لوئېږي.

دا احساس له عقل اوتفکر نه پخوا پيداکيږي او دمشرۍ حق لري، د انسان دمعرفت اساس همدغه دی او له همدغسې نقطې نه دبصيرت او بصارت ليکه شروع کېږي د ماشوم فکرچې هرڅومره وده کوي هغومره دخپلوانو په پېژندلو زيات موفق کېږي او خپلوان يې ډېرېږي يعني له کوره کورنۍ ته راشي اوله کورنۍ نه قبيلې ته ورننوزي اوبياله ملت اوملیت سره اشناشي، يعني دخپل ولس ټول افراد خپل ګڼي او ديوه بل ملت ټول افراد ورته پردی ښکاره شي.

دخپلو او پردو د پېژندلو وروستی حد همدغه دی او ددنيا ملتونه په همدغه حدولاړدي.
ديوه متمدن او مترقي انسان معيار همدغه دی چې د قرابت سلسله يې دغه حدته ورسېږي اودکور او کورنۍ دقام اوقبيلې په تنګه دايره کې ايسار پاته نه شي ددې خبرې معنی دا نه ده چې دنږدې خپل او لرې خپل په منځ کې به څه فرق نه وي او دملت هرفرد به عينا خپل سکنی ورور ګڼي يابه دکور او کورنۍ دايره محوه کوي او په دغه لويه دايره کې به اوسي.

نه هېڅکله داسې نه شي کيدای بلکې څنګه چې هرسړی په خپل کورکې اوسي اوکورېې په يوه لوی ښارکې وي او ښارېه يوه مملکت کې واقع وی هرفرد به په خپل ملت کې همدغه

شان وي اوپه دغه ډول به ځان ديوه ملت جز ګڼي خپل ځان ديوه ملت جز ګڼل اودغه کل پېژندل همدغه معنی لری چې دخپل او پردی فرق به کوي او دواړوته به په یوه نظرنه ګوري.

که څوک دخپل ملت او د پردی ملت فرق نه کوي يابې نه شي کولی هغه دکوم ملت جزنه ګڼل کيږي، که څوک هېڅوک پردی نه ګڼي په حقيقت کې هېڅوک خپل نه ګڼي او خپلوان نلري. که پردېتوب په دنياکې نه وای خپلتوب به هم نه وه.

مليت اوملي وحدت په همدغه احساس بنادی چې سړی دخپل اوپردی فرق وکړي او دواړو ته په یوه نظرونه ګوري داحس په انسان کې ډېر قوي او ډېر طبيعي دی. دانسان په فطرت کې داخبره پرته ده چې له پردي زويه به خپله لورښه ګڼي او خپل به ورته ښاغلی معلومېږي.

دغه احساس په يوه قام او يوه ملت پورې اختصاص نه لري.

هرچېرته همدغه حا ل دی اوپه دې کارکې دامي اوملا څه فرق نه شته دخپل او پردي تميزپه ډېرو بې تميزو خلکوکې هم شته مسلمان او کافر پوه او ناپوه د خپل او پردي په فرق قايل دي.

څو زره کاله پخواهم خپل، خپل و او پردی، پردی و، څو زره کاله وروسته به هم دغه شعور او دغه احساس موجـودوي داهغه حقيقت دی چې په شرق او غرب کې نه بد لېږي اوپه هردين اوهرائين کې شته هغه زمانه په خيا ل اوتصوير کې نه راځي چې يا وروري او عزيز ګلوي دومره بېخونده شي چې ديوه پلار زامن ځانونه پردي وګڼي ياپردي خلک دعشق اومحبت هغه جذبه پيداکړي چې هرڅوک هرچاته ورور او عزيز ووايي او ديوه ميراث د ټول عالم حق وګرځي، زه يقين لرم چې هېڅکله به مينديې او پلرونه د نورو اولاد ته په هغه نظرو نه ګوري لکه چې خپل بچوته ګوري.

زه دا نشم منلی چې دخپل اوپردی مرګ به په خلکو يوشان اثروکړي او په دغه ويراو هغه ويرکې به څه فرق نه وي موجود.

په عمرونو به دمور ژړا او دخور ژړا له نورونه فرق لري او هرڅوک به دخپل پلار په مرګ يتيم کيږي.

هغه زمانه دهيڅا په تخمين کې نه راځي چې دخپل اوپردي کاله توپير او تميزله منځه لاړشي او ټول کورونه خپل شي ياټول پردي شي.

اوس خو ړوند هم دخپل کاله لاره نه ورکوي او څاروي هم مابنام خپل کاله ته راځي. په دې بې ثباته دنياکې چې کوم شی ډېر ثابت او پايدار معلوميږي هغه دخپل اوپردی فرق دی.

مليت او قوميت په همدغه ټينګ اساس ولاړ دی اوملي وحدت دفطرت دتشکيلاتو فصل اوباب دی.

دغه متمايز رنګونه چې په اقوامو اومللوکې وينئ ډېر پاخه دي او هېڅوک بې نه شي بدلولی.

له دغه وحدت سره چې په يوه ملت کې يې وينئ هغه غيريت تړلی دی چې يوملت يې دبل په نسبت احساس کوي.

که چا د خپلو او پردو فرق نه کولی، ملتونه به نه وجوړ شوي او دغه سياسي اوملي تشکيلات چې نن وينئ په دغه ډول به نه وُ.

همدغه دځان اودبل فرق دی چې يوملت دبل ملت سلطه اونفوذ نه مني او دخپل ملي استقلال دپاره ډېرې لويې قرباني ورکوي.

مراکش او تونس همدغه احساس له فرانسويانو نه بېل کړل او الجزاير هم ددغه حس او شعور په قوت دفرانسې له لوی قوت سره په جګړه اخته دی.

دپښتونستان توريالی ملت د پاکستان په مقابل کې همدغه احساس ټينګ درولی دی. هغه پرديتوب چې ددې دواړو ملتو تر منځ موجود دی ارومرو دوی يوله بله بېلوي او دا بېلتون ډېرحتمي اويقيني دی.

دغه راز ترکیب اوتالیف چې په زور او جبر بناوي اوانساني فطرت ترېنه کرکه کوي ډېربې بقا اوبې وفا معلومېږي.

دخپل او پردی تمیز دفطرت قانون دی او هر سیاست چې له دغه قانون څخه مخالف وي هېڅ قوت یې حمایت نه شي کولی.

دبشر فطرت او طبیعت په بله خوا ګرځول دانسان کارنه دی اوعقل یې نه مني، نن ملي شعور اوملي احساس ډېرقوت موندلی دی اوله دغه قوت سره هېڅ قوت مقابله نشي کولی. ځینې ګمان کوي چې که علم ډېره ترقي وکړي او د ګډ ژوند وسایل زیات شي نو ملي اوقومي تعصبات به ورک شي او ټول عالم به دبشریت په نامه یو وجود شي یعنې بیا به دخپل اوپردي فرق نه وي او درست ملتونه به یوملت شي دا آرزو په اول نظر ډېره ښکلې معلومېږي مګرله حقیقت نه دومره لرې ده چې مونږ د مریخ له کرې نه هم دومره لرې نه یو.

اوس خومونږ وینو او ګورو، چې ددنیا ډېر پوه او مترقي ملتونه له نورونه په خپل ملیت ډېرټینګ دي اوملي احساس په متمدنو قومونوکې ډېر قوي دی.

همدغه احساس دنن ورځې په ادب او فلسفه کې ډېراثر لري اوپه انسان کې یې ډېره خودي او خودشناسي پیداکړې ده، دجهان دخو زرو کالو تاریخ په همدغه بنسټ ولاړ دی اودغه بنیاد یې ډېر مضبوط کړی دی.

نن دهر ملت په نظرکې خپل ملي استقلال دیوه ډېرلوی ناموس حیثیت لري او له دې نه لوی افتخار بل نه شته، ددغه مقصد دپاره خلک سرونه مالونه او اولادونه قربانوي اوبې استقلاله ژوند ډېرلوی ذلت ګڼي، که چیرې ملي احساس اوملي شعور په ډېرقوت موجودنه وای د استقلال قیمت به ډېر لږو او ددنیا لویې امپراطورۍ به نه ړنګیدې، استعماربه دغسې بده قیافه نه درلوده او یوملت به دبل ملت سیورې لاندې خوشحاله و.

دغه ملي جشنونه چې هرمستقل ملت یې دخپل استقلال په یادکوی اوپه ډېر قدر ورته ګوري دملیت تجلیل اواحترام پکې پروت دی او همدغه معنی لري چې یوملت دبل ملت حاکمیت په ځان نه شي منلی. مونږ باید په دې خبره ډېرفکر وکړو چې ملي استقلال دملي احساس او شعور محصول دی هر څومره چې دغه حس قوی وي هغومره به زمونږ استقلال هم قوي

وي. داستقلال ساتنه دملیت قوي جذبې ته ډېر شدید ضرورت لري که دغه احساس په یوه ملت کې کمزوری شي هغه داستقلال په قدر او قیمت نه شي پوهېدلی او دهمدغسې ناپوهۍ په وجه دغه لوی نعمت ساتلی هم نشي.

مونږ باید خپل ملي امتیازات ملي شعوراو ملي احساس ډېرټینګ وساتو او دخپل استقلال تقویه ورپورې مربوط وګڼو.

الفت:

ملي یووالی

هغه خلک چې په یوه وطن کې اوسېږي، ګټه او زیان یې یو وي، دیوه واکمن امرته یې غاړه اېښې وي، له یوه بیرغ لاندې راټولېږي اومشترک تاریخ لري یوملت بلل کېږي.

افغانستان یووطن دی، ددې وطن ټول او سیدونکي یوملت دی، ددې ملت نوم افغان دی. لکه چې په افغانستان کې ساړه او تاوده، وچ او لامده، هسك او ټیټ ځایونه شته چې په ځینو کې یو رازغلې او میوې کېږي په ځینو کې بل راز، په ملت کې هم راز راز خلک شته چې کړه وړه یې یوبله ځینې فرقونه لري مونږ ته په کار دی چې په دې خبره ځان ښه پوه کړو چې وطن هغه تنګ او کوچنی کورنه دی چې دیوه پلار او دیوې مور اولادونه به پکې استوګنه لري اونه هغه کلی دی چې تول اوسیدونکي به یې یوخیل یایو قوم وي په دې اوسنۍ زمانه کې اوس ځینې داسې کورونه هم شته چې یومسلمان پښتون له یوې روسۍ یا امریکایۍ میرمنې سره پکې اوسي او دواړه د یوه اولاد موراوپلار وي.

هرکله چې په یوه کاله کې داحا ل وي نو په یوه لوی وطن کې به ولې هندو اومسلمان، شیعه اوسني، پښتون اوتاجک دیوه ملت په حیث نه اوسیږي.

زه ډېر داسې دوه ورونه پیژنم چې یوپښتو وایي اوبل فارسي.

داسې پښتانه پلرونه مې هم لیدلي دي چه اولادونه یې پښتو نشي ویلی.

که مونږ په پښتو او فارسي ژبه کې ښه ځیرنه وکړو او لږې نظر وکړو دواړه ژبې د یوه باغ ونې دي چه نیلې او ریښې یې یو له بله تړلي دي.

دا چه مونږ د افغانستان اوسیدونکي د پښتون، تاجك، نورستاني، بدخشي، ترکمن، ازبك، هزاره، ایماق او عرب په نامه یادوو عیناً هماغسې مثا ل لري لکه چه پښتون دصافي، شنواري، مومند، اپریدي، وزیر، مسعود، یوسفزي ، اڅکزي، کاکړ، بارکزي، او سدوزي په نومونو یادوو.

په دغسې مختلفو او متعددو نومونو زمونږ ملي وحدت هیڅکله نه خرابیږي او هر څوك پوهیږي چه:

هزار خوني واړه ښهر یو بغداد دی.

څنګه چه د یوه وجود غړي ډېر نومونه لري لکه: لاس، پښې، سر، غوږ، پوزه، سترګې او داسې نور....دغه شان د یوه ملت اعضاً او اجزاً هم دي چه په ډېرو نومونو یادیږي مګر ملت یو وي او وطن هم د کلیو او ښارونو په بیلو بیلو نومونو نه بیلیږي. د وطن په باغ او بڼ کې راز راز ونې او بوټي وي چه پاڼې، میوې او ګلونه یې یو له بله ډېر فرق لري، مګر باغ یو وي او دغه د ونو بوټو اختلاف د باغ یو والي ته زیان او ضرر نه رسوي.

د وطن او ملت د پاره، باغ ډېر ښه مثا ل دی.

په یوه شعر کې چه باغ یې عنوان دی د وطن او ملت تصویر داسې ویستل شوی دی:

یــــوه بــــاغ کښــــې وې ولاړې ډېــــرې ونــــې

هــــره پاڼــــه یــــې لایقــــه دســــتاینې

خواپــه خواغــاړه پــه غــاړه خولــه پــه خولــه وي

لــــه يـــوې خــــاورې پيداډيوکالـــــه وي

لــــه يـــوې ويــــالې اوبــــه ورتــــه راتللـــــې

پــــه يــــوه هواكښــــې تــــولې لويېــــدلي

ددې ټولويـــــــــــــــــوخزان اويوبهـــــــــــــار و

ښــــه اوبــــدېې وشـــريک يــــوېې واكـــدارو

ځينـــــې جګـــــې ځينـــــې ټيټـــــې كوزوپــــاس وي

لكــــه ګـــــوتې ديــــوه وجـــــوددلاس وي

چــــامبوه لرلــــه چــــا ښايســــته ګلونـــــه

دچاســــــــيورۍ و ډېرښــــــه دچاقدونـــــــه

چنارلوی وشفتالو لکه ماشوم و

دمڼې اوناک توپیرله ورا معلوم و

له یوه سره لویي وه نورڅه نه و

بل سره د رنګ او خوند نصیب ډیر ښه و

دمرغانونغمې وې پکښې ښورازه

هرمرغه موېږ ژانده له خپل اوازه

رنګارنګ ګلونه و یوه چمن کښې

لکه وې چې ولسونه په وطن کښې

په حقونوکښې یې نه وڅه توپیر

باغبان وپه هرې ونې ډیرزهیر

يوله بله يې په هرحال کښې شرکت و

په تمامه معنی يوصحيح ملت و

مملکت همدغه شان وګڼه وروره

واخله درس د خپل نظر له سپين او توره

دوه سکه ورونړه لري بيل بيل نومونه

بيل رنګونه بيل غړونه بيل خويونه

که ته پوه شې دا بيلتون څه بيلتون نه دی

څوك وائي چه تاجك ورور د پښتون نه دی

الفت

ژوند

ښايي چې تاسې به کله داسې سړی ليدلی وي چې لاس اوپښې نه لري سترګې يې ړندې او ژبه يې ګونګه وي، مګر ژوندی وي.

دغه راز سړی که په ګېډه موړ او په تن پټ وي او په ښه کورکې اوسي يعنې دشتمنې کورنۍ غړی وي بيا هم دده ژوند بې خونده اوبې اهميته دی.

په ژوندكې چې حركت او فعاليت نه وي او له قوت اوقدرت نه محروم وي څه ارزښت نه لري.
هغه ژوند چې پوهه اوبصيرت ورسره نه وي او دشعور و احساس برخه پې نيمګړى وي ښه ژوند ورته نه شوويلى. ګېډه مړول، په ښه كوركې اوسيدل اوښه اغوستل دژوند لومړى ضرورتونه دي مګر كافي نه دي.

په ژوندكې د ذهن او روح اطمينان، دآينده په نسبت ښه انتظار، دانساني ازادۍ اوبشرى حقوق تامين او تكميل ډېرمهم ضرورتونه دي.

په ژوند كې له كميت نه كيفيت ډېرمهم دى. ژوند بايد ښكلى اوښاغلى وي.

دژوند لپاره جما ل او جلال دواړه په كاردي.

لذت اوافتخار دژوند لاس اوپښې يا د الوتلو وزرونه دي.

كه ژوند خوار اوغريب وي دادومره ډېره د افسوس خبره نه ده.

ډېر افسوس هغه وخت په كار دى چې له ژوند نه دخلكو زړونه تورشي او ژوند ته په كركه وګوري.

د يوه هيواد دواكمنو اومشرانو كاريوازې دانه دى چې دخلكو ژوند ښه كړي بلكه ستراو مهم خدمت دادى چې دژوند مينه په زړونوكې زياته كړي او هيلې، اسرې راژوندۍ كړي.

كيداى شي چې په جنت غوندې ځاى كې سړى له ژونده بېزاره شي ياپه جونګړه كې له ژوندانه سره مينه ولري.

په ژوند كې يو معتدل حالت ډېر ښه دى او ښه ژوند هماغه دى چه اعتدال پكې وې يعنې نه ظالم وي اونه مظلوم، نه د چا باداروى او نه پې څوك بادار وي.

هو! اجتماعي عدالت دژوند لپاره ډېر ضرور دى، دژوند ساتنه دژوند وده اودژوند خوشحالي په همدغسې معتدله هواكې امكان پيداكوي.

چېرته چه عدالت اوعدل نه وي هلته ژوند خوښ اوښاغلی نه وي او په دغسې ځای کې ژوند ډېرلوی عذاب دی ((وقنا ربنا عذاب النار))

((الفت))

مترقي ژوند

ژوند دتحول اوتکامل نوم دی، دصحراکانې چې په پیړیو پیړیو په یوه حا ل پاتې دي ژوندي ورته نه شو ویلی.

دپسرلی ګلونه چې له ځمکې راټوکېږي، لویېږي، غوړېږي، مړاوی کېږي او خاورې کېږي په ژوندانه کې برخه لري او ژوند دهمدغسې تغیراو تحول نوم دی. هغه غله چې په کندو یاپه ګوډي کې پرته ده او هغه چې دهقان یې په ځمکه کې کري دژوند په لحاظ ډېر فرق لري.

همدغه له خاورو لاندې زرغونېدل، لوئېدل او پخېدل د ژوندانه مظاهر دي او مترقي ژوند همدغه دی.

که مونږ انساني او حیواني ژوند مقایسه کړو پوهېږو چې په انساني ژوند کې تغیراو تحول یعنې دحالاتو بدلون ډېر زیات دی او غیرله انسانه په نورو حیواناتوکې تحولات ډېر لږدي. حیوانات په زرګونو کالوکې هغومره فرق نه کوي لکه چې انسانان یې په څو کالوکې کوي.

انسان په مرور دزمان خپل لباس، خپل کور، خپل خوی، خپل فکر بدلوي اووخت په وخت په بل رنګ اوبله بڼه راوزي.

یو عصر له بل نه دهمدغو تحولاتو په بنا بېلېږي اوبدلېږي.

دعصر او زماني په اقتضا له ماضي نه مستقبل ته راتګ، زوړ حا ل پرېښودل اونوی حا ل قبلول مترقي ژوند دی.

هغه قام چې دحالاتو په بدلون قادرنه وي اوخپل زوړ فکر، زوړ خيا ل، زوړ عادت زړه پوهه په نوي نه شي بدلولی مترقي ژوند نه لري.

دژوند دبقا او لوړتيا دپاره دانسان په طبيعت کې دتحول او تجدد غوښتنه پرته ده او قدرت هم دتغير او تحول قانون په ټولو مخلوقاتو جاري کړيدی.

هغه ژوند چې دودې اولوړتيا په حا ل کې وي د تجدد خواته ډېر تمايل لري.

کوم ژوند چې مرګ ته نژدې وي طبعاً دمړينې خوی او عاد ات پيداکوي.

همدغه سبب دی چې کوچنيان او ځوانان نوو شيانو ته ډېره هڅه کوي نوی لباس ښه ګڼي او نوی کور يې له زړې جونګړې نه ډېر خوښ وي، مګر زاړه اوسپين ږيري له زړوشيانو او زړښت سره خدای پامانی ته ندي تيار.

که موږ ددنيا مترقي ملتونه له هغو قومونوسره مقايسه کړوچې ژونديې دترقي په حا ل کې نه دی دابه ومنو چې دمترقي حالت تغير اوتحول ډېر ګړندی او په بېرته پاتې قومونو کې تحولات ډېر ځنډني دي. دجهان تاريخ هم دانښيي چې دبشري ټولنو تحولات په لومړيو مرحلوکې ډېرسست و اواوس يکې ډېر ګړنديتوب راغلی دی.

که څوک غواړی چې خپل ارتقايي سيراو حرکت ځانته معلوم کړي خپلواجتماعي تحولاتوته دې ځير شي او ودې ګوري چې په عمومي اوضاعو او حالاتو کې څومره فرق راغلی دی.

ديوه ملت دپوهې او هوښياری دمعلومولوپاره هم اجتماعي تحولاتو او تجدد پسندی ته کتل په کار دی.

دعلم اوپوهې خاصه او مميزه همدغه ده چې په انسان کې دزړو دودونو او رواجونو پابندې کموي او دنوي عصر ضرورت او احتياج ته يې متوجه کوي يعنې دتقليد پېتی سپکوي اودعقل ومنطق په اساس دنوو افکارو اونوو خيالاتو دقبلولو استعدادته ترقي ورکوي او ابتکاري قوه زياتوي.

دعرف اوعادت له غلامۍ څخه آزادي دمدني او عرفاني پيشرفت په برکت حاصلېږي او زاړه ناکاره رواجونه دهمدغې رڼا په مرسته له مينځه ځي.

راشئ! چې اوس خپل ځانته په ځير ځير وګورو او پخپل حق کې قضاوت وکړو چې موږ دنوي ژوند په قبلولوکې څنګه يواو دنوو افکاروپه څرګندولوکې څومره جرئت اوهمت لرو؟

زموږ ذهني ازادي چې دپوهې اوتنو يرنتجه ده ترکومه حده ده او له اجتماعي نهضتونوسره څومره علاقه لرو؟

الفت:

دخلکو نظر

انسان ډېر زيار کاږي چې دنوروپه نظرکې ښه شي او خلک ورته ښه ووائي.

ددغه مطلب دپاره دی ډېرځله سمه لاره پرېږدي اوپه کږه لاره ځي يعنې حقيقي ښه والی بدلوي او ددې دپاره چې دخلکو په نظرکې ښه معلوم شي نو دريا اوټکۍ رنګونه هم په ځان پورې مښي.

دخلکو نظرهم عموماً سم نه وي اوښه يا بد پېژندل دهرچا کارنه دی، ځکه ځينې بد کسان هم دخلکوپه نظر ښه ورغلي دي.

زه دانه وايم چې سړی دې دنورو د نظر مراعات نه کوي.

او دود و دستورته دې نه ګوري ځکه داکار هرڅوک نه شي کولی اوعلی الا طلاق ښه هم نه دی.

ماته معلومه ده چې دنوروښه اوبد نظر دانسان په ژوندکې څومره اثر لري، دډېرو خلکو ډېرې خوشحالۍ اوډېر خپګانونه دنورو دنظر اغيزه ده او دخلکو نظرپه سړي باندې هر څه کولی شي.

څنګه چې دیوه نظر باز نظر روغ سړی رنځورکوي او ډېره ښه ماڼۍ رانړوي، دغسې د اجتماع نظرهم ډېر قوت لري اوډېر خلک پې ځانته تابع کړي دي.

ډېرکسان شته چې پخپلو سترګوځه نه ګوري اوښه وبدد نوروپه نظرپېژني.

دخلکو نظرونو ډېرښه شیان اوډېر ښه خلک هم بدمعلوم کړي یاپې بدښه ښودلي دي، خلک لا پرېږده چې یوازې دحاکم په نظر یه هم ښه سړی بدېږي او بدسړی ښه کېږي، یعني د نورو نظرپه سړي اثر اچوي او په ژوندانه کې ډېر دخل لري، که هر څنګه سړی وي او دهودو ځوان وي بیاهم دنوروپه ښه نظر خوشحالېږي او په بدنظر خوابدی کېږي، کله کله سړی د دې دپاره چې دخلکو ښه نظر ځانته جلب کړي دهغوی نظرته دومره ورجذب شي چې هرڅه دنوروپه خوښه کوي او له هرڅه نه ورته تېرېږي. دهمدغې جذبې دپاره کله انسان ځینې ښه کارونه هم کوي او له ناوړو کارونه ځان ساتي، قرباني او فداکاري، دنورو خیر غوښتل او نوروته ګټه رسول، په فن اوهنرکې نوم ایستل، دنورو دښه نظر دجلبولو اثر اوبرکت دی، که چېرې چا دنورو نظرته په اعتنا نه کتلی انسانان به لکه دصحر اکانې یوله بله بې تعلقه و او بل شان ژوند به پې کاوه مګر ډېرښه ده چې دغسې نه دی اودنورو په نظریه هم کارکوي داکار داخلاقو داصلاح دپاره هم ښه دی او دبې مبالاتۍ مخه نیسي.

زه دغه کارته ښه وایم مګر داسې نه چه په هېڅ حد او اندازه ورته قایل نشم.

سړی باید په دغه باب کې دومره افراط ونه کړي چې دنورو دنظر حلقه بګوش غلام شي او خپل فکر اوشعور پکې داسې بایلي چې د ده شخصیت اوحریت محوه شي او هېڅ ورته پاته نه شي.

څومره چې دانسان دشخصیت تجلي ته دنورو حسن نظرپه کاردی هغومره دنورونظر ته ځان سپارل دانسان شخصیت هم محوه کوي.

دهرمجلس په رنګ رنګین کېدل اودهر چافکر اونظر ته خضوع او خشوع دسړي شخصیت راښېتوي اود عا دي انسانانو په ډله کې بي دروي.

انسان باید ډېر کوښښ وکړی چې خپله ازادي ورځ په ورځ زیاته کړي، دفکر دحریت دپاره خدمت وکړي او پخپل شخصیت متکي شي.

دهنر خاوند چې هر څومره له ابدیت نه زیاته استفاده وکړي او له انسانیت سره زیات تعلق پیداکړي هماغومره له خپل عصر اومحیط څخه لوړېږي اومعاصرین ورته په ښه نظر نه ګوري.

دعصر اوزماني له خلکو سره غوړ په غوړتلل او دهغوی په فکر ځان برابرول د عادي خلکوکار دی، فوق العاده اشخاص او دلوړفکر خاوندان هېڅ کله په دغسې قیداو زندان کې نه اوسي اودخلکو ستاینې ته دغومره سرنه ټېټوي.

پوهان هروخت په هرڅه کې دخپل وجدان اوضمیر غږته غوږ ږدي اوناپوهان له اندازې نه زیات دیوه اوبل نظر ته ګوري.

دبصیرت خاوندان له دې خبرې سره دومره ډېره علاقه نه لري چې دخلکو په نظر کې ښه ښکاره شي بلکه کوښښ کوي چې د خلکو نظربه کړي او ښه نظر پیداشي.

دجامعې اصلاح اودفکر خدمت سړی مجبوروي چې له هغو خبرو اوهغو شیانو سره مبارزه وکړي چې هغه په جامعه کې ښه ګڼل شوي دي مګر ښه نه دي.

که څوک دخلکو دنظر مراعات کوي نو هغه بتان نه شي ماتولی چې خلک ورته په ښه نظرګوري بلکه مجبورېږي چې سرورته ټیټ کړي او خلک ده ته هم په ښه نظر وګوري.

دغه راز خود خواهي او خود پرستي چې ظاهراً غیرپرستي ده باید سړی پرېږدي او دنورو دنظر مراعات له اندازې نه زیات ونه کړي. دخلکو قضاوتونه اکثر اًصحیح نه دي اوپدې نه ارزي چې سړی هرڅه ترېنه قربان کړي.

دخلکو خدمت دانه دی چې سړی اورمرو د دوی دخوشحالۍ دپاره کار کوي بلکه حقیقي خدمت دادی چې دخلکو خیر او ګټه په نظرکې ونیول شي اوفکرونه، نظرونه، کارونه، خویونه اصلاح شي.

که سړی دهرچا کارته ښه وايي چې هغه خوشحاله شي اوده ته په ښه نظروګوري داډېره ټيټه سوداده او دغلامۍ بوی ترې نه ځي. که څوک خپه کېږي او که خوشحالېږي، که خلک سړي ته په ښه نظرګوري که په بد نظر، سړی بايد ښوته ښه او بدوته بد ووايي. دبيان او وينا ازادي همدغه ده، دفکر اوقلم ازادي همدغه تقا ضالري.

ديوه اوبل ښه نظر دومره قيمت نه لري چې دانسان ازادي سلب کړي او په غوږ کې يې د غلامۍ کړۍ واچوی دنورو نظرکه هرڅومره ښه وي بيا هم هرسړی پخپلو سترګوبينادی اوله خپل نظرنه کار اخيستل په کاردی.

که څوک هرڅه دنورو په نظرګوري خپل نظر ته به شرمنده وي اودبصيرت حق به يې نه وي اداکړی سړی بايد يوازې دپوهانو نظرپه نظرکې ونيسي اوبس.

الفت:

دحق اظهار

په هر هېواد کې، په هر ولس کې، په هر عصر کې ځيني اشخاص په کاردي چې د حق اظهار خپل فر ض وګڼي اوخپل ما ل، خپل سر، خپل مقام ونه ساتي حق او حقيقت وساتي.

ولسونه دغسې خلکو ته له حده زيات محتاج دي، دظلم، دجبر او د ناروا ملا همدغه کسان ماتوي.

که دغسې خلک په يوه محيط کې نه وي هلته داسې تياره او تور تم وي چې دحق او باطلو فرق نه شي کېدای، خدمت او خيانت، روا او نارو ا د خلکو په نظرکې يوشان جلوه کوي.

هغه اشخاص بايدله سرو او سپينو سره وتلل شي چې دزور اوقوت يا دما ل او دولت په خاوندانو پسې نه وي روان بلکې په حق اوحقيقت پسې درومي اوحقايق څرګند وي.

ولسونه دهمدغسې ایماندارو خلکوپه بدرګه منزل مقصودته رسېږي او همدغه اشخاص دي چې ظلم او استبداد محوه کوي.

که دغسې خلک چېرته نه وي نو هلته عدالت نه شته، انصاف نه شته، حقیقت نه شته او انسانیت هم بل راز خېره لري.

هرڅوک بایدپه دې پوه شي چې حق ویل لوی عبادت دی او حق نه پالل لویه ګناه ده داګناه په دنیاکې هم انسانان په سل رنګه عذابونو ګرفتاره کوي او په ژوندونې بنیادمان په دوزخوکې اچوي.

که حق اوحقیقت ظاهر نه شي او لکه مستوره مېرمن په حجاب کې وي حق مري او دحقیقت رڼا مړه کېږي دامرګ دملت اوولس مرګ دی او دعدالت جنازه هم سمه ورسره وزي.

ځینې کسان وایي چې دحقایقو په اظهار کې دوخت اوزمان او دمحیط اقتضاآت په نظرکې نیول په کاردی اوهغه حقایق چې ویل یې زیان اوضرر لری اونتایج یې بد دي بایدونه ویل شي.

مونږ دوی ته وایو د حق او حقیقت شان له دې نه ډېر پورته دی چې موقع شناسي وپېژني او داشخاصو داقتضاآتو قید اوشرط ته غاړه کېږدي.

دحقایقو داظهار دپاره حدود ټاکل او له قیداو شرط لاندې یې راوستل له حقایقو سره مجادله او مبارزه ده.

حق او حقیقت هرکله هر چېرته د هر چاله خولې چې وي د اورېدلو اومنلو شی دی، د حقایقو پیروي په هرکارکې اوپه هر حا ل کې د هر چادپاره په کار ده، ترڅوچې یو قام او ولس په حقیقي لاره روان نشي او حقیقي اساسونه قبول نه کاندي توره شپه به یې سبانه شي.

یو مملکت هغه وخت سعادت، قوت اوشهامت پیداکولی شي چې حقایقوته نژدې شي، په حقایقو پوه شي او په حقیقي اساساتو استناد اواتکاء ولري.

حقیقت لکه د مداریانو ننداره نه ده چې هرساعت بېل رنګ اوبېل شکل ولري یوه سمه اومستقیمه لاره که لږ غوندې کږه شي نو بیا ورته سمه نشوویلی او تور هر کله تور او سپین سپین دی.

الفت:

ډار

زه چې وړوکی وم دشپې به بیبکې توری دتناره په غاړه دپیریانو او دیوانو یا د روو او شیشکو قصې کولې اوما به ورته غوږ ایښی و.

دې قیصو په ماکې ډېره ویره پیداکړه چې زه بې دشپوله تورتمه، له ورانو کنډوالو، له قبرونو او هدیرونه ډېر وډار کېدم اوهرشپه به مې پرېشانه او ویرونکي خوبونه لیدل.

اوس چې لوی شوی اوپوه شوی یم هغسې نه یم.

هغه ویره اوس زما په زړه کې نه شته او دشپې له تیارونه نه ډارېږم.

که زه کومه شپه دهدیرې او یا ورانې کلا له څنګه تیرشم پیریان راباندې نه کښیني، مړي مې مخې ته نا راپاڅیږي، د قبرونو له شناختونه راته بلاګانې نه پیداکیږي.

ما اوس دشادمان دیو قیصه هېره کړې ده او دشیشکو ډارمې له زړه وتلی دی.

مګر ګوره داګمان ونه کړئ چې زما ویره به اوس بېخي ورکه وي او هیڅ ډاربه راسره نه وي ځکه چې بې ویرې ژوندانسان ته نه ښایي اوهغه انسان چې په زړه کې هیڅ ډارنه لري له یوه څناورنه ډېر فرق نلري.

زما ډار اوس له پخوانه ډېرشویدی پخوا زه دشپې ډاریدم اوس د ورځې هم ډارېږم ، د رڼا ورځې ډار د شپې له ډارنه ډېرهیبت لري.

څومره ویره چې له ښاغلی انسان نه په کارده له دیو اوپیری نه نه ده په کار.

پخوازه له مړګه ویریدم اوس ژوند زما په نظرکې ډیر مهیب دی.

زه اوس له مړونه نه ویریږم له ژوندو ویریږم.

کله چې زه کوچنۍ وم زما ډار هم کوچنی و.

هغه وخت چې زه ناپوه وم زما ډار هم ناپوه و او د ډارولو په چل دومره ډیرنه پوهېده، یو کوچنۍ ماشوم د خلکو له څیړو اوقهر وغضب څخه ویرېږي مګر لویان او پوهان دخلکوله خندانه هم ډارېږي.

څومره چه زمانه هوښیارېږي هغومره ډار او ویر ه زیاتېږي.

یوپوه او هوښارسړی له مکروبونو او دملیریا له میاشونه هم ډارېږي مګر ماشومان اونا پوهان له دغسې ډارسره اشنانه دي.

دیوه کوچني ماشوم د ډار دپاره تعویذونه هم شته مګر دلویانو ډارپه تعویذ هم نه ورکېږي. د واهمې ډار دومره دوام نه لري لکه دعقل او پوهې ډارچې دروند او دوام دار دی. پخوا مونږ له هغه جنګ څخه ویریدو چې په کوراو کلي کې به پېښ شو اوس له هغو جنګونونه هم په ویره کې یو چې ددنیا په یوه سراو بل سر کې پیداکېږي.

یووخت زه نورو څخه ویرېدم اوس له خپل ځانه اوله خپل عمل څخه هم ویریږم پخوا به چې چاد لارې ملګری پیداکړ ویره به یې کمه شوه مګر اوس له خپل ملګری ویرېږي او وروروله وررورنه په خوف کې دی.

مونږ اوس پوهېږو چې شیشکې او دیوان و پیریان انسانانو ته څه زیان اوضررنه رسوي لکه چې خپله انسانان یې یو بل ته رسوي.

زمونږ دښمنان په کور و کلي کې بلکه زمونږ په ځان کې موجود دي.

مونږ بایدله ځانه وډارشو اوپه ځان وډارشو.

الفت:

حقیقت

داکمله زمونږپه نظرکې ډېره ښکلې معلومېږي او په تقدس ورته ګورو، مګر څومره چې حقیقت ستایو هغومره حقیقت نه وایو.

که حقیقت رښتیا وبولو نو رښتیا خو یا لیونی وایي یا زورور، او دا دواړه زمونږ په هیواد کې ډېر لږ دي.

دحقیقت له لفظ سره ډېر څله دتریخ کلمه یوځای کوي او وایي:

"دایو تریخ حقیقت دی".

هو! حقایق اکثره ترخه وي او حق په تریخوا لی ستایل کېږي.

په عملي اصطلاح حقیقت په درې ډوله دی: مهجور حقیقت، متعذر حقیقت اومتعارف حقیقت.

په دغه لحاظ ویلی شو چې زمونږ په خبرو اترو کې دحقیقت برخه ډېره لږه ده.

په شعر اوادب کې خومعلومه ده چې له حقیقت نه د مجاز او استعارې پله ډېره درنه ده. د ادب ژبه دحقیقت ژبه نه ده اوډېر خوږشعر هماغه دی چې له حقیقت نه لرې وی (اعذ به اکذ به).

دمعاشرت آداب او دمجلسونو آداب هم دحقیقت له اظهار سره ډېرموافقت نه لري اوډېرڅله یوسړی دحقیقت په ویلو بې ادبه معلومېږي.

یوه ورځ یوه لوی سړی خپل لیکلی مضمون چې څوک یې په معنی ښه نه پوهیدل څوتنو پوهانو ته لوسته اوخلک یې په ستاینه مجبورکړي وو په هغه مجلس کې خو هیچا څه انتقاد ونه شوکړای مګرپه بل مجلس کې چې هغه جناب نه و د حق ویلو او حقیقت بیانولو مسابقه شروع شوه او له ډېر اخلاقي جرئت نه کارواخیستل شو.

يوه ويل چې په ټول مضمون کې له سره تراخره دمبتدا ګانو يوه سلسله وه چې هيڅ خبرېې نه درلود بل ويل داځکه چې دی پخپله مبتدي دی اوله هيڅ نه خبرنه دی. دغه راز حقايق چې دښاغلي په غياب کې وويل شوه دغيبت رنګ يې پيداکړچې شرعی جواز يې نه درلود او اخلاقاً ممنوع و.

اوس چې زه دغه حقيقت داسې بيانوم چې نه دهغه لوی سړي نوم اخلم او نه دغيبت کوونکو پته درښيم دابيايوبل ډول حقيقت دی چې بايد ګونګ حقيقت ورته ووايم.

هو! دحقيقت ژبه ګونګه ده او فصاحت وبلاغت دادب ژبه ده چې په مجاز، کنايه، اشاره، استعاره چليږي.

اوس پوه شوئ چې زمونږ په ويناکې د حقيقت برخه څومره خواره ده او دحقيقت داظهار دپاره څومره موانع موجود دي؟

الفت:

زما نظر

صحر اته لاړم يوکاڼی له بل سره برابرنه و.

غرونو ته وختلم ځينې جګ اوځينې ټيټ و.

ښارونه مې وکتل ځينې کورونه لوی او ځينې واړه و.

په باغونو وګرځېدم ټولې ونې په يوه مېچ نه وې.

دسيندونو کبان مې وليدل يوله بل سره په ټول کې برابرنه ختل.

دهوامرغان هم ځينې غټ اوځينې کوچني و.

ملايان مې وليدل دچاپګړی غټې او دچا وړې وې.

کتابونه مې ولټول هلته هم ډېر تفاوت موجودو.

له یوه هېواد ه بل ته لاړم اوله بل نه بل ته په هرځای کې ټیټ وپاس اولوړې ژورې وي.

په هېڅ ځای کې نه دیوه لاس ګوتې برابرې وې اونه دیوې خولې غاښونه.

دلوی خدای کتاب مې بېرته کړاو د امې پکې ولوستل:

ایاپوه اونا پوه برابر دي ؟ ایا د ړنداه اوبینا څه فرق نه شته؟ ایا دجنت او دوزخ خاوندان څه توپیرنه لري؟ ایانور اوظلمت یو راز دی؟

په دې پوښتنو دغفلت له خوبه راوېښ شوم اوهرې خواته مې په ځېر ځېر وکتل څنګه چې دیوه پټي ټیپر او دیوه بوټي کدوان یو رازنه ؤ د انسانانو سرونه هم غټ او واړه او د ټولو خولې برابرې نه وې.

ماپه دې عالم کې په وارو واروسترګې وغړولې او هرچاته مې له هرې خواپه غور وکتل.

همدغه وخت زه د پرښتو اولعینانو په معنا پوه شوم، قصابان او شپانه مې وپېژندل، د عدل او ظلم، دخیراوشر دعلم اوجهل فرقونه راته ښکاره شوه.

هغه دېوان چې خلکو له کوه قاف نه هغه خواګڼل مادلته په کوراوکلي کې ولیدل.

دانسان په بڼه شیطان او دپرښتو په صورت دېوسیرته انسان ته مې پام شو.

اوس زما له سترګونه ډارپه کاردی ته زماله حقیقت بین نظرنه وډارشه!

الفت:

عشق او هوس

نظرونه ټول یوراز نه دی، هر چا هرڅه یوشانته ندی لیدلی.

دعشق نظر اود هوس نظريو له بله ډېرفرق لري. دمين او بوالهوس ترمنځ دځمکې او اسمان قدر فاصله موجوده ده، مين يوه ليلیٰ لري اوهغه يې هم داسې ليدلې ده لکه چې په توره شپه کې دغره له څوکې سپوږمۍ لږ غوندې سربښکاره کړي او بيا سمدلاسه په تورو وريځو کې پټه شي.

عشق دهمدغسې اسماني پرښتې يوه جلوه ده چې دعاشق په زړه کې طوفانونه پيداکوي اودانسان نظريوې نقطې ته داسې جلبوي چې نورڅه بيانه شي ليدلی اوهغه هم نه ويني. نور خوندونه اونورې ننداړې دسړي هېرې شي او شپه ورځ د هجر اوفراق په لمبو سوزي مګر دهوا او هوس خاوندان دعشق له غمه بې غمه دي، دوی هره شپه په خرابات او ميکده کې بل شان لوبې کوي او دعشق اوعشرت په باده مست دي.

عشق دناکامۍ او محروميت نوم دی. هوا او هوس، بې مشقته لذت او بې هجرانه وصا ل ته وايي.

معشوقو ته رسېدل هغه ګران کاردی چې دجهان لوی لوی امپراتوران يې هم له حده زيات سرګردانه کړي وې، اوځينې کسان دډېرو لښکروپه زورهم دغه سعادت ته نه دي رسيدلي مګر هوس پالونکي هره شپه يوه نوې ليلی په غيږ کې نيسي اوهغه شوندی ښکلوی چې ډېرو نورو يې هم په وارو وارو خوند ليدلی دی. هغه چې دهر خريدارلپاره ځان سينګاروي او ديوه په غيږ کې بل ته خاندي، دهوسرانۍ دپاره پيداده نه دعشق لپاره.

دغه راز مبتذل خوندونه دهوسنا کو خلکو لپاره لرنه دی له دغسې نا پاکې يارانې نه د عشق داستان نه جوړېږي ددوه مينووصا ل هر چاته ښکلی معلومېږي او هرڅوک د مجنون اوليلی په فراق متاثر کېږي، مګر د هوس دخاوندانو معامله بده ګڼې او په نفرت ورته ګوري داځکه چې عشق دخلکو په نظرکې دروند معلومېږي او هوس ته په سپکه سترګه ګوري، هغه دپتنګانو کاربولي او داد مچانو.

هرکارچې دعشق دپاره وي په هغه کې اورمرو يوڅه فوق العادګي موجوده وي او دهوس د خاوندانو کارونه ټيټ اوعادي معلومېږي، هغه قوت او قدرت چې له عشق سره شته هوس ترېنه محروم دی، فرهادي عزمونه دعشق دخاوندانو په برخه رسيدلي دي، ايثار او فداکاري،

دهوس دخاوندانو کار نه دی. سربازي اوسرفرازي دواړه له عشق سره ملګري دي. په شعر اوادب کې هم د عشق برخه معلومه ده، هغه څه چې په یوه عالي احساس او لوړ خیا ل بناوي اوهغه چې د هوا او هوس دپاره وي او په ټيټ غرض بناوي برابرنه دي. چاچې دغه هنر (ادب) ته دعشق په نظرکتلی دی او ددنیا د سود او ګټې دپاره داکارنه کوي هغه کله کله په ډېرو جګر خونیو یو ادبي شهکار د ابتکار میدان ته راباسي او دزړه وینې یې خوراک وي. څوک چې د بازار رونق ته ګوري او دخپلو هوسونو د تامین دپاره څه لیکی هغه هر ه ورځ یې زیاراو زحمته مبتذل مضامین بازار ته وړاندې کوي او ظاهر ي ډول یې برابروي، هغه هېڅکله عمیق فکرنه کوي او په لوړو خیالاتو پسې نه ګرځي.

دژوروفکرونو او دلوړو خیالونو خریداران هر کله او هر چېرته ډېر لږدي.

دا راز متاع دخرڅولوهم نه ده، څه شی چې په دنیاکې ډېر نادر وي بې له احمقانونه یې بل څوک نه خر څوي. دذوق او هنرپه خاوندانو که هر رنګه بده ورځ راشي خپل ګران او ډېر بې بها شیان نه خرڅوي مګر عادي او معمولي شیان له کوره باسي.

هغه چې پخپل فن مین دی اوله خپل کارسره عشق لري هرراز نا کامي اومحرومیت قبلوي، مګر عشق په هوس نه بدلوي.

زه دامنم چه د هوس خاوندان له روحی عذابونو او شکنجونه خلاص دي او ددنیا په خوړو کې له نورونه ډېره برخه لري په دې هم پوهېږم چې دعشق په کارکې څومره مشکلات موجود دي او په دغه خطرناکه لاره تګ څه مصیبتونه په مخ کې لري، مګر د عشق محرومیت او ناکامي، د عشق رنځ او عذاب یو بل کیف لري او دغه افتخار په ډېرو بدبختیو او کړ اوونو کې پټ دی. د فن اوهنر خاوند باید له هوا اوهوس نه ځان وژغوري او له عشقه برخه ولري، په خپل کار کې عشق ګډ کړي او دعشق دپاره هر څه قبول کړي.

دحقیقت عشق، دازادی عشق، دجما ل عشق، دوطن اوملت عشق که په شعر اوادب کې ځای ونه لري نو هوا او هوس پکې ځای نیسي او تجارتي متاع ترینه جوړیږي یعنې دابتکار ځای ابتذا ل نیسي او شهوات په عواطفواو احساساتو غلبه پیداکوي.

شاعر او ادیب باید د ذوق او قریحې دپاره څه ولیکی او دآني مصلحت په قید کې ځان ایسار و نه ګڼي، که دغه راز متاع نن خریدارونه لري او ځوک ورته په قدرونه ګوري، له دېنه لویه صله بله نشته. راشئ! چې د خرځون فکرورتېو اوکوچنی سوداپرېږدو د شعراو ادب ازادي همدغه ده چې هېڅ قیمت ونه لري او دما ل په نظر ورته ونه کتل شي ، ذوق د خرڅولو شی نه دی. ځوک چې خیا ل اوفکر خرځوي هغه ددغه شي ازادي نه شي ساتلای اوخپله ازادي ارومرو له لاسه ورکوي.

که ازادي دانسان معشوقه وي او دهوس په نظرورته نه ګوري، که ځوک غواړي چې خپله آزادي، په خپلو آثارو، پخپلو افکارو، پخپلو خیالاتو کې وساتي ، مادي سودا دې د زړه نه وباسي او د سودوزیان د ډار او امیدغلامي دې پرېږدي.

دشعر او ادب ارتقااو اعتلاله هر څه نه دغې ازادی ته زیات احتیاج لري او له معنی نه د مادیاتو قربانول غواړي.

داقرباني دهغه چاله لاسه پوره ده چې شعر او ادب ته دعشق په نظرګوري نه د هوا او هوس په نظر.

عشق ډېر خطرات، ډېر زیانونه اوډېرې ګټې له پښو لاندې کوي او په همدغه وسیله لوړېږي او دلوړ تیا حقیقي راز د هوا او هوس په قربانو لوکې پټ دی او عشق دقربانی او فداکاری نوم دی.

قرباني او فداکاري دلوړو احساساتو اوعواطفو کاردی چې په یوه شاعر او ادیب کې باید ارومرو موجودوي. که دغه کسان دغه کارنه شي کولی اونه یې کوي، هرځوک پوهیږي چه له دېنه زیات معنوي ا نحطاط په تصور کې نه راځي، دفکر اوادب حقیقي پالنه دډېرو پاړو په تورولو نه شي کیدای او مقید ذهنونه دغه کارنه شي کولی، داد هغوکسانو کار دی چې دلوړ شعور او ادراک خاوندان دي او دعقیدی له مخې کارکوي، داکار زما په ګمان دلته ښه نه دی شوی او دغه وظیفه چانښه نه ده په ځای کړی، دلته دوطن مزدورانو او کاریګرو څه نا څه خپل کار کړی دی او مونږ وینوچې ځوک لارې جوړوي او پیچومي او اروي، ځوک کارخانو اوفابریکوکې خدمت کوي، ځیني ماڼی اوقصرونه آبادوي، ځیني نور د ورانولوپه کاربوخت

دي ځکه وایم چې دلته ناپوهانو ډېرکار کړی او ادبیان یا ډېرلږدي یاخپلې وظیفې ته ښه ملتفت نه دي او له عشقه محروم دي.

څومره توجه چې معنی ته په کار ده اهل معنی بې معنی ته نه لري اوپه دې باندې ډېر افسوس اوحسرت په کاردی ، مګر دغه کارهم بوالهوس نه شي کولای او ددرد خاوندانو ته ضرورت لري.

الفت:

مضراحتیاط

که رښتیا ووایم مونږ ډېرې هوښیارۍ او ډېرو احتیاطونو برباد کړي یو.

یو چا زمونږ په حق کې ویلی و: داخلک له ضرورته زیات هوښیار او محتاط دي.

راځئ چې په دې خبره کې فکر وکړو.

هوښیاري چې له اندازې نه زیاته شي او هام قوي کوي.

احتیاط چه ډېر زیات شي لاسونه او پښې شلوي.

شمی اکا زمونږ په کور او کلي کې په ډېرې هوښیارۍ مشهور و او هر چابه چه کومه مشوره غوښتله ده ته به راتلل.

دده د هوښیارۍ او احتیاط یوه نښه دا وه چه ده تر آخره پورې خپل کور ته برق رانه ووست او ویل به بې که کله برق شارټ شي، نو حریق به واقع شي او کور به مې وسوزي.

دده داعادت وچې په موټرکې به نه سوریده او ډېرلرې ځاي ته به هم پیاده روان وځکه چې دموټرله چپه کیدلو وېرېده اواحتیاط يې کاوه.

هو! دی له ډېره عقله پیاده ګرځیده اوکورکې به يې رڼا هم ډېره لږه وه.

دغه شان هوښیاران او د احتیاط خاوندان زمونږ په مملکت کې زښت ډېردي او د نوي تهذیب اوتمدن قبلول له برق اوموټر نه هم زیات مضربولي.

زمونږ په ادارو او شعباتو کې ډېر هوښیار اوډېر محتاط اشخاص زیات لیدل کېږي. دوی دنوي نهضت او نوي رڼا په قبلولو کې ډېرسخت مقاومت کوي اوهغه کسان چې له ځینو مزخرفاتو او مضروافکارو سره مجادله کوي بې تجربې او افراطي هلکان ګڼي. دوی وایي په هرکار کې اعتدا ل ښه دی اوباید په هرڅه کې له ډېر احتیاط نه کار واخیستل شي.

هغه څوک چې یوقدم دعصر خواته نږدې کېږي او آرزولري چې ددنیاله سیرسره موافقت وشي، دوی وربانديې سترګې سرې کړي او تهدیدوي یې چې تاسې دقوم له روحیاتو، دمحیط له مقتضیاتو ناخبره یاست اوجامعه بربادوئ.

دوی ځانونه داسې ښيي لکه چې دعلم اوعقل او تجاربو سرمایه داران همدوی وي او دنیا ددوی په ښکر ولاړه اوپه دوی ودانه وي، مګر رحمان بابا وایي:

دا دنیـــــا پـــــه احمقـــــانوده ودانـــــه دانـــــا نـــــه کاپـــــه دنیـــــا بانـــــدې غـــــرض

دوی هروخت داعتدال پسندی په نامه دنوي نهضت او مدنیت مخه نیسي او غواړي چې وړاندې تلونکي اوپیشرفت غوښتونکي په ښټ بوزي او بیرته يې وګرزوي.

دوی خیا ل کوي چې اعتدال اواحتیاط سکون او جمود قبلول دی او یوقدم وړاندې ایښودل له احتیاط او اعتدا ل نه وتل دی.

تاسې پدې پوه شئ چې همدغه کسان په ښټ تلونکي مرتجعین دي چې اعتدا ل په حقیقت کې نه پیژني اویا په دغه نامه دملت دپیشرفت مخه نیسي.

دغه محتاط او اعتدا ل پسنده طبقه چې په اصل کې له اعتدا ل نه ډېرلرې دي دوی کې د مسامحه کارۍ، مماشات او سازشو نو استعداد موجود دی، په کوم ځای کې چې دحق او حقیقت اظهار په کار وي دوی غلي او خاموشه ناست وي اوهر څوک چې هرڅه وايي دوی ورسره سر خوزوي او خپل محبوبيت ساتي.

ددوی داعادت دومره قوي شوی چې دخدای رضا هم دخلکو په نارضايي کې نه خوښوي اوکه دقوم له روحياتونه خلاف وي ددين او عقيدې اظهار هم نه کوي.

له يوه خان او ملک سره دومره ناجايزه مراعاتونه کوي چې طوايف الملوکۍ ته خبره ورسېږي، له سپين پګړيو سره تردې حده مماشات اختيار کړی چې دحقيقي اسلام په عوض ورسره جعلي او موضوعي خبرې ومني.

هو! دوی له هر چا سره سازش کوي مګر له عصري ترقياتوسره يې جوړه نه راځي. دوی په عين حا ل کې چې دنوی نهضت او عصريت له زړه نه مخالف دي ياپې دخپل مفاد دپاره مضر ګڼي، ځلمواوځوانانو ته داسې ښکاره کوي چې تاسې نه پوهېږئ او پخواله وخته دنياته راغلي ياست.

مونږ غواړو چې مخکې ولاړشو اوترقي وکړو مګرقوم جاهل دی او بايدله ډېر احتياط او اعتدا ل نه کار واخيستل شي.

دوی ته بايد وويل شي چې که تاسو غوندې محتاط او اعتداليون موجودوي داجهل او ناپوهي به هېڅکله نه ورکېږي او څوک به يوقدم وړاندې وانخلي.

مګر که تاسو خلکو وپېژندلئ او زمانې ستاسې حا ل ښکاره کړ، بيا به ډېر ګړندی منزل مقصودته ورسېږو او تاسوته به دپښتنو په تاريخ کې بې ملامتۍ نورڅه پاتې نشي.

هغه ځوانان چې تاسو بيرته راګرزولي دي اوپه نوو مغزوکې مو زاړه فکرونه اچولي دي تاسو سره به په خجالت کې شريك اوسهيم وي، اوستاسې دهوښيارۍ او مضر احتياط مس به ډېر ژر ښکاره شي.

زه خپل وجداني مسئولیت رفع کوم او وایم: کومه رویه چې تاسې نیولي ده اعتدا ل نه دی تفریط دی بلکه هېڅ نه دی اوتاسې هېڅ نه کوئ مونږ تاسې پېژنواوپېدې خبرونه غولېږو.

ستاسې هوښیاري او احتیاط ډېر ضعیف احتمالات اوتوهمات غښوي اوتاسې وېروي.

تاسې زمونږ قافله ځای په ځای درولې ده او د خپلو اسونو جلوونه مو دومره ټینګ نیولي چې یویو قدم وروسته اوپه شاځي.

دا ارتجاعي قدمو نه مونږ ته ډېر مضر تمامېږي، تاسې دکاروان اوقافلې مخه نیولې ده او ستاسې توقف دټولو دمعطلۍ سبب ګرځي. دخدای پار دی تاسې له مخې لرې شئ او مونږ پرېږدئ چې وړاندې ولاړشو او یوه ځای ته ورسېږو.

الفت:

حاکمانو ته وایم

ای هغو کسانو چې ستاسې په لاس کې دحکومت لښته ده ستاسې په امر یو سړی وهل کېږي، ټړل کېږي، جرمي کېږي او هرڅه کېږي.

ستاسې په نظر یه یو بې ګناه په محبس کې لوېږي او یو ګناهګارله بنده خلاصېږي.

ستاسې په عدالت مظلومان له ظلمونو نجات مومي اوستاسې په بې انصافۍ، ظلمونه، جبرونه په عالم کې خپرېږي.

ستاسي غفلت اوبې خبري عالمونه تباه کوي او ستاسې په ویښتوب او هوښیارتوب ډېر ښه ښه کارونه کېدلی شي.

که تاسې په سمه او صحیح لار روان شئ ډېربې لارې خلک به په لارکېږي، که تاسې پخپله دنفس اوشیطان په لاره درومئ نوپه عالم کې دظلمونوله لاسه بې تمیزه قیامت اوبې میزانه محشر جوړېږي.

ستاسې فساد د ډېرو فسادو باعث گرزي او ستاسو په اصلاح ډېر ډېر اصلاحات کيدای شي.

ستاسې په لاس کې دحکومت زور او قوت موجوددی که تاسې لېوان يا لېونيان شئ د خدای مخلوق تباه کيږي.

که تاسې ماشومان او اطفا ل اوسئ ستاسې په طفلانه لوبو ډېر کورونه خرابېږي. که تاسې ړانده او کاڼه شئ حق او عدالت مري او ظلمونه، فسادونه، بدبد کارونه رواج مومي.

تاسې پدې پوه شئ چې ددنيا دنظام او انتظام دپاره خدای دوه شيه پيداکړی دی. چې يوه ته حکمت او بل ته حکومت وايي.

حکومت هېڅکله بې له علم او پوهې، بې له تدبير او سياست څخه چې له دې ټولونه په حکمت تعبير کيدلی شي مخکې نه ځي او تش کوتک په دنياکې نه چلېږي.

اوس په متمدنه او مترقي دنياکې يوسړی په ډېر علمي لياقت اولوړ شخصيت حاکم کيدلی شي او هغه څوک دغه رتبه اومرتبه ګټلی شي چې په تدبير اوسياست کې اوله درجه مهارت لري او دمهموصفاتو خاوندوي. مګرپه تاسې کې لا اوس هم بې سواده، بې ذوقه، بې علمه، بې رحمه، بې انصافه اوله جهانه نه نا خبره اشخاص پيداکيږي،چې بې رشوت اخستلو، وهلو او ټکولو، کنځلو اوبدوويلو، په نور څه نه پوهېږي اونه شي پوهيدلی.

تاسې پدې پوه شئ چې حکومت پس له دې نه تجارتي متاع نشي کيدلئ چې څوک يې په پيسواو رشوتو نو واخلي.

هغه وخت او زمانه په تيرېدو کې ده چې څوک د حکومت چوکۍ په خوشامندو اوتملقونو وساتلی شي يا ظلم او بې شعوره قوت په يوه منطقه کې حاکميت وکړای شي.

مونږ ددې عصريه شپوکې داخوبونه ليدلي دي چې علم او لياقت، خير او اصلاح به ډېر ژر خپله کرسۍ اشغا ل کړي او جهل او ناداني،ظلم ستم، ريا کارۍ اوفريب کاري به له خپلې چوکۍ راولوېږي.

تاسې خپل ځانونه اصلاح کړئ اوپخپل ځان ګوتې ووهئ مقصد ظاهري فيش او ارايش نه دی بلکه دعيبونو اصلاح او دځان معنوي جوړول مراد دی

راشئ دا زړه طريقه نوره پرېږدئ اوهرکار دسوتې په زورمه کوئ!

انسانان خدای دوهلو اوټکو لودپاره نه دی پيداکړی.

دمجرمينو دقايلو لواو اصلاح کولو دپاره نوروسايل هم شته.

ظلم په ظلم باندې هېڅ کله نه ورکېږي.

تاسې به ډېرخلک په وهلو معيوب کړی وي.

ډېرکسان به ستاسې دشدت او تشددله لاسه تبتيدلي او ورک شوي وي، مګر جرايم او جنايتونه نه دي ورک شوي.

يوشاعر وايي:

دانسان اصلاح په پوهه انسان کړی   نا پوهان يې په وهلو دانسان کړي

نوراشئ له علم او پوهې نه کارواخلئ ظلمونه او جبرونه پرېږدي!

بې ګناه خلک په وهلو اوټکولو مه قايلوئ!

په رشوتونو اولحاظونو له حق او حقيقت نه مه تيرېږئ او ديوه په ګناه بل ته جزامه ورکوئ!

تاسې پخپل نفس او خپلو خواهشاتو حاکميت پيداکړئ او دهمدغه حاکميت په اثر ځانونه ددې لايق کړئ چې په نوروداسې حکومت وکړئ لکه چې يوپلاربې پخپلو زامنو باندې پخپل کورکې کوي اوهېڅ راز ظلمونه پکې نه وي.

میلونر خیرات خور

که څوک خپه کېږي که خوشحالېږي زه خوځه وایم او خپله غاړه خلاصوم، ګوندې داساده مخلوق لږ غوندې پوه شي اوفکر وکړي.

زه اروپاته نه یم تللی، امریکامې نه ده لیدلی، په افریقا کې نه یم ګرځېدلی او هېچېرې نه یم تللی، مګر یوعجیب مملکت مې لیدلی دی او عجیب مخلوق پکې اوسي.

په دې مملکت کې ددی په ځای چې بډایان او مالداران خوارنو او غریبانو ته څه ورکړي، خواران او مسکینان دډېر ما ل او دولت خاوندانو ته څه ورکوي او هغوي هم نه شرمېږي اخلي یې.

ته به وایې دی رشوت خواره ماموران او حاکمان یادوي چې په لکونو روپۍ اوبې حسابه جایدادونه لري له یوه ډېر عاجزسړي نه هم په ډېره جزیي فقره کې تر څو سل دوه سوه روپۍ وانخلي نه یې پرېږدي.

نه زه دغه بې رحمه بې انصافه رشوت خواره نه بنیم، خیرات خواره بنیم.

په دغه مملکت کې چې زه ورته عجیب مملکت وایم ملیو نر خیرات خورهم پیداکېږي او ډېر غنیان دخوارانو اومسکینانو خیراتونه خوري.

په دغه وطن کې ماداسې خلک ولیدل چې اسونه ورته ولاړ دي موټرلري، قصرونه او باغونه، ځمکې اوپټې یې په هر ځای کې شته مګر له داسې خلکونه خیراتونه او شکرانې اخلي چې هغوی دخپل اولاد نفقې او جامې ته حیران دي او ددوی نوکرو ته هم نه رسېږي.

په دغه مملکت کې معکوس وضیعت دی او وږي بربنډ یې له مړو او دولتمنو سره مالي مرسته او کومک کوي.

په کوم ځای کې چې دبې وزلو او خوارنو په خیراتونو او شکرانو، غنیان او متمولین ځمکې او جایدادونه، کورونه او باغونه، موټر او اسونه اخلي.

ایا دهغوئ په حا ل افسوس او حسرت نه دی په کار؟

ای خوارو او بې وزلو پښتنو! هرڅوک چې غني او دولتمن شي میاوي که ملا، سیدوي که پیراو پیشوا هغه دخیراتونو اوزکاتونو مستحق نه دی.

هغوی باید تاسې غوندې عاجزانوته خیراتونه او زکاتونه درکړي او په تاسې باندې زړه وسوزوي، که تاسې نه دریږئ او اورمرو نورو ته څه ورکوئ، دقصرونو او باغونو خاوندانو ته څه مه ورکوئ بلکه ګوډ، شل، ړانده، کونډې، یتیم، بندي مسافر ته یې ورکړئ چې په اخرت کې په ښه درشي.

ستاسې په خیراتونو په عمرو عمرو خلکو مزې، چرچې او ورمیږونه وکړه، که رښتیا ووایم نو شرابونه هم پرې واخیستل شوه او فحاشي پرې وشوه، لږ سترګې وغړوئ او لږ غوندې هوښیارشئ. اخر ړانده خونه یاست داخه دربانډې کیږي.

تاسې خپلو شکېدلو جامو، خپل فقر او مسکنت او ددوی ما ل اودولت وګورئ! چې دوی څنګه دي اوتاسې څنګه یاست؟

که دوی نه شرمیږي اوستاسې خیراتونه قبلوي بلکه غواړي یې، تاسې ددوی له حیثیت اوشان نه وشرمیږئ او دوی ترقیامته اوپه قیامت کې مه شرموئ.

«الفت»

ګرانه لیکواله!

ددې عصر قافله ډېره ګړندۍ ده، له دې کاروان سره برابرتګ نوې اقتضاګانې لري اود انسان په ظاهري او معنوي حال کې بدلون غواړي.

پخوابه یوه کاروانی له ځان سره پتیرې اخستې اوپه پښو به یې میخونه او نالونه وهل، مګراوس دالوتکو په سفرکې دغه شیان نه دي په کار اوددې وخت مسافرت هغسې نه دی.

مونږ اوس دژوندانه په نوې مرحله کې داخلیږو او له یوه حاله بل ته انتقا ل کوو.

هغه څوک چې له خپل خره راکوزیږي او په الوتکه کې الوزي بایدفکر او نظریې بل راز شي او ناسته ولاړه یې هغسې نه وي.

هغه چې ټول عمرپلی ګرزیدلی اوله عقله پیاده دی دآس یابا یسکل سپرلی هم ورته ډیره ګرانه معلومیږي، .د سپوږمۍ کرې ته ختل خو لا څه کوې.

له یوه زاړه جهان نه نوې دنیا ته ورتګ او په نوو توغندیو سپریدل ډیر مراحل په مخکې لري او نوې عصري پوهه غواړي.

انسان لکه دتجارت ما ل داسې نه دی چې داوښ له شانه الوتکې ته رانقل شي او هیڅ تغیر پکې رانه شي.

تجارتي مالونه هم د اوښانو په شا په څټو او غوندو کې وي او په الوتکوکې خپله جامه او ظرف بدلوي. هغه وخت چې مونږ دخپل کلي او کور له څوتنو کاروانیوسره په خروپسې روان وو او اوس چې دمختلفوملتونو له افرادو سره په الوتکو کې لرې هیوادوته ځو او راځو بایدله هغه حاله ډیرفرق ولرو او هغسې نه اوسو.

که هغه وخت زمونږ نظر محدود و زمونږ مزلونه هم لنډو مګر اوس له دغه اوږدو مزلونواو لوړو پروازونو سره لوړفکر اولرې نظرهم په کار دی.

زمونږ خلک خواوس دهوایي سرویسونو له برکته له ځمکې نه لوړې فضاته هسک شوه او وزرونه یې پیداکړه مګر دخلکو فکرونه او اخلاق لوړول دغومره اسانه کارنه دی چې کوم داخلي یا خارجي شرکت یې سرته ورسوي.

داکار ترډیره حده دهیواد د پوهانو اولیکوالو کاردی.

داد دوی وظیفه ده چې دیوه نوي نهضت او ارتقا یي حرکت ملګر تیا وکړي او دخلکو ذهنونه د نووو افکارو او عصری ایجاباتو قبلولوته تیار کړي. نوي نهضتونه په هرځای اوپه هر وخت کې پالونکي او رټونکي لري.

په هرملت کې (نوې خوښې) او (زاړه خوښې) شته.

زاړه هر چېرته زاړه رواجونه او عادتونه خوښوي، ځوانان هرکله دنوي فکر او دنوي ژوند طرفداروي.

ددې دواړوډلو ترمنځ یوه بله ډله مینځګړیتوب کوي یعني ځینې نوي شیان ښه ګڼي او ځینې بدبولي، په زړوشیانو کې هم ځینې خوښوي او ځینې نه .

دادریمه ډله په جامعه کې معتدل اشخاص ګڼل کېږي او هغه دوه نورد افراط او تفریط خاوندان بولي.

زه دلته دانه وایم چې دافراط طرفداران ښه دي که اعتدا ل پسند، مګر په لیکوالویدا پیرزوینه لرم چې دوی باید هر کله او هر چېرته دنوو نهضتونو ټینګ طرفداروي اوهغه زاړه رسمونه او رواجونه بدوګڼي چې دیوې جامعې دبیرته پاتې کیدو موجب دي. لیکوا ل باید خلک پدې پوه کړي چې ددوی اجتماعي اوانفرادي ژوند څه راز دی؟ دوئ څه کوي؟ ددوی خویونه فکرونه عملونه اونېتونه څنګه دي؟ دنن ورځې د ژوند دپاره څه په کار دی او دسباورځې ضرورتونه څه دي؟

دیوه ولس دحقیقي سعادت دتامین دپاره له هر چانه دپوهانو اولیکوالومرسته ډېره په کارده، دوی باید خلک داصلاحي فعالیتونو او پروګوامونو په ښېګڼوپوه کړي او په عالم کې داسې خوشبیني پیداکړي چې واقع بینۍ ته زیان ونه رسوي.

مونږ لکه چې دښو اوسمو لارو جوړولوته ډېر ضرورت لرو دېته هم اړیو چې په ښه لاره تګ خلکوته وښیواو ښه حرکت راپیداکړو.

که سړک هرڅومره ښه جوړشي او لیاره ډېره اواره هم وي چې څوک په سمه لاره نه ځي او د حرکت اراده نه لري څوک به يې څه کړي؟

که دچا صحت هرڅومره ښه وي او په وجود تکړه وي چې خوى يې وران اوعمل يې بدوې نوڅه فايده؟ ترڅوچې زموږ عادات اواخلاق سم نه شي او بد ذهنيتونه راسره ملګري وي که داملک جنت هم شي زموږ بد عملونه اوبد رواجونه به يې په جهنم بدل کړي او په هغو اورونو به سوزو چې زموږ له نفسونو نه يې لوخړې اولمبې پورته کېږي. که موږ خپل ځانته متوجه شو اوخپل کردار اورفتار په نظرکې ونيسو زموږ هغه ظلمونه او جهالتونه چې د رسم ورواج اوعرف اوعادات نوم پرې ايښودل شوى دى زموږ د بدبختۍ ډېرمهم عوامل دي چې يوه اساسي مجادله اوقلمي مبارزه ورسره په کار ده.

په دې اوس وخت کې چې دتحول ورمه درسم و رواج پوړنى له مخه اخلي او محجوبيت له مينځه ځي دليکوالو په غاړه ډېر مهم مسئوليتونه پراته دي چې دحقايقو له مخې پرده لرې کړي اوښوته ښه بدوته بد ووايي يعني له هېچانه ونه وېرېږي حتیٰ چې له عرف وعادت نه يې هم سترګه ونه سوزي او دحقانيت په جذبه د ناپوهۍ له هغه بدذهنيت سره مجادله وکړي چې قوت او قدرت يې دزړې زماني له فرعونانو نه کم نه دى اويوازې ابراهيمي جرئت ورسره مقابله کولى شي.

دليکوا ل لويوالى په همدغه ټکي کې پروت دى چې دجامعي عرف وعادت ته په انتقادي نظر وګوري اوخپله عقيده پټه نه کړي.

هغه څوک چې خپل صحيح فکراو نظردعا م ذهنيت په مخالفت نه شي څرګندولى څوک ورته په نفرت نه ګوري مګر کوم ارزش هم دجامعي په نظرکې نه لري.

رښتيانى ليکوا ل اوستر ليکوا ل هماغه دى چې د راتلونکى نسل قضاوت په نظرکې ونيسي اوله سبا ورځې وډارشي نه له نن ورځې نه .

يو مسلمان بايد هغه ورځ په نظر کې ولري چه يو صحيح قضاوت پکې کيدونکى دى او حقيقت پکې له رسمونو او رواجونه لوړمقام لري.

ځنګه چې په یو ه باغ کې هروخت ناکاره بوټي، درب اوکبلې پیداکیږي باغبانان یې له بیخه باسي چې له باغ نه ځنګل جوړنه شي په یوه ولس کې هم په مرور د زمان ځینې وران خویونه اوبدعادتونه پیداکیږي چې انساني باغ وبڼ ته زیان رسوي.. هغه اصلاحي نهضتونه چې په ملتونوکې وخت په وخت پیداکیږي دهمدې دپاره وي چې دغه راز بد بوټي ورک کړي او دخلکو په ذهن کې نوې رڼا پیداشي.

دجهان تاریخ چې سړی ګوري او دستر و لیکوالو او پوهانو د ژوند انه مطالعه کوي دا ورته معلومیږي چې دفکر اوپوهې مشرانو او لو یانو دخپلې عقیدې اوفکر و نظریه اظهار او ابلاغ کې له څومره جرئت او جسارت نه کار اخستی او خپل ژوند یې د نورو د ژوند ښه کولو دپاره څومره خوار کړی، بلکه قربان کړی یې دی.

دراتونکي نسل په نظر کې خپله لویي ثابتول څه اسانه کارنه دی چې خوشې په خوشې لاس ته راشي. که سړی دپوهې اوفکر په رڼاکې دحقایقو په اظهار نن هر څومره منفور واقع شي اوعام ذهن ونظر ورته په کرکه وګوري هغومره به دغه سړی دسبا ورځې په رڼا او د راتلونکي نسل په نظر کې ښکلی او محبوب ښکاري.

((الفت))

ماخذونه

پښتانه شعراء لومړی ټوک
مخزن الاسلام قلمی نسخه
سلوک الغزات قلمی نسخه
د میرزا انصاری دیوان قلمی نسخه
د دولت دیوان قلمی نسخه
د خوشحال دستار نامه
د خوشحال خان دیوان
فوائد الشریعه
د رحمان بابا دیوان قلمی نسخه
د احمد شاه بابا دیوان قلمی نسخه
د احمد شاه بابا دیوان بله قلمی نسخه په تاشکند کښې
د حمید دیوان قلمی نسخه
پټه خزانه قلمی نسخه
د عبدالقادر خان دیوان قلمی نسخه
خه لیکل یا لیک پوهه
زما د ډیرې مودی یادداشتونه
ادبی جرګی
د کابل ځینی مجلی او سالنامې
شعر او ادب
غوره نثرونه
د افضل خان تاریخ مرصع
د پښتونخوا شعر هار و بهار
در اورتی ګلشن روه
سبک شناسی د ملک الشعراء پهار

هنر انشاء و نویسندگی

فن نگارش

د پښتو ادب تاریخ

پښتو پښویه (پښتو مرکه)

لومړی کتاب د پښتو پښتو خبرې

پیغله (صاحبزاده ادریس)

د قصه خوانی گپ

پښتو نثرونه لیک دود

بایزید روښان (خادم)

ادبی فنون

ادبی بحثونه

کچکول

پښتنې

A FEW NOTES ON THE ORTHOGRAPHY AND COMPOSITION OF PASHTO LANGUAGE

By

GUL PACHA ULFAT

PUBLESHED BY

PASHTO ACADEMY KABUL
AFGHANISTAN

FIRST EDITION 1959
SECOND EDITION 1961
REVISED ENLARGED

Government prining House

دولتي مطبعه

www.ulfat.de